

•

Mîtolojiya sumer

Abdusamet Yîgît

Weşanên

.
. .
. .
. .

Mitolojiya sumer
@Abdusamet yigit
Çap 1.
2020-Berlin

.
ISBN 938-9-940996-35-1

Pêşgotin;

Pirtûka mîtolojiya sumer wê, di encama lêkolînên demek dirêj de bê bibê. Gelek nivîsên bizmarî ku min karî xwe bigihênima wan ji wan dest bi nivîsandina wê kir. Lê ji aliyekê din ve jî min di dema nivîsandina wê de piştî da pêşveçûnên dîrokî ên nava civake kurd ên bi dîroka wê ya kevn re. Wê di wê çerçoveyê de min berê dîroka civake kurd ku ew nivîsand ji wê demê, nîşeyên min ku ew li şûn mabûn min jî ew di wê de bikarhanîn.

Wekî din pirtûka mîtolojiyê wê, bi çavkaniyên wê re wê, ku wê di hundirê wê de wê were dîtin wê xwediyê fahmkirinek giştî a dîrokî, civakî û pêşketinî bê. Di pirtûkê de wê tenê pêvajoya mîtolojiya sumer wê bi wê re wê hewlbêdayin ku bi sînor bê mayîn. Lê ez wê bêjim ku wê gelek pêvajoyên mîtolojikî û pêşketinê ên ku mirov di xate pêşketina mesopotamiya de werênê ser ziman wê hebin. Ew jî wê bi serê xwe mirov dikarê bikê mijare lêkolîna din.

Mîtolojiya sumer wê bêgûman wê ji ya ku min di hundirê pirtûkê de hanî ser ziman wê ji wê zêdetir û maztir bê. Min tenê di çerçoveyek giştî de xwest ku nerînekê bi wê pêşbixim û wê bidima danîn li berçav ku ew çawa pêşketîya û xwediyê rengekê çawa ê pêşketinê ya.

Mîtolojiya sumer wê di wê çerçoveyê de jî vê çerçoveyê ku mirov dikarê gavbiavêjê û gelek aliyên wê yên din fahmbikê û werênê ser ziman wê bi wê re wê weke çerçoveyek temenî jî bê. Ev xabat demek dirêj ez li ser sekinim. Gelek gotinên ku ew di mîtolojiya sumer de dihên kifşkirin wê bi kurdî re wê di heman wateyê de wê temenekê baştirin ê fahmkirinê wê bidina me. Minaq navê gilgamêş wê di kurdî de wê wateya 'gayê gir', 'yê weke gamêşekê gir' û hwd wê bide me. Ji vê aliyê ve ku mirov hilde li dest wê gelek aliyên wê di fahmkirinê de wê baştirin wê ji me re wê bê temen. Ber vê yekê ez dikarim bêjim ku wê kurdî wê weke temenekê fahmkirinê ê baş di wê xabatê de wê ji min re wê biafirênê.

Çerçoveya fahmkiirna mîtolojiya sumer wê berfireh bê. Min tenê bi çerçoveyek giştî re wê xwest ku werênima li ser ziman. Ji xwe ku ew hat fahmkirin wê pêvajoyên wê yên din ên di xate pêşketina mesopotamiya de wê baştirin wê mirov karibê wan fahmbikê û têbigihê.

Abdusamet Yigit

Destpêk: mîtolojiya sumer

Mesopotamiya wê weke nave pêvajoyek dîrêj a şariştaniyên demên kevn jî wê were ser ziman. Mesopotamiya wê, di serî de wê, dema ku mirov li ser wê dihizirê wê pêvajoyên wê yên dirêj ên ku em li wan dihizirin wê, di serî de wê, weke aliyekê dîrokê ê dîroka mirovatiyê wê were dîtin. Mesopotamiya wê, heta roja me jî wê gelek tişt wê li ser wê werina gotin. Wê ji demên berê ku wê di ardkolanan de wê werina dîtin bermehiyên demên berê ên di derbarê şariştaniyên berê de wê, bi wan re wê dîroka wê were nivîsandin. Lê mesopotamiya heta roja me wê çî wê li ser wê were ser ziman wê di aslê xwe de wê ji gelek aliyan ve wê weke dîrokek destlênedayî wê li hole bimênê.

Dîroka mesopotamiya ku mirov wê werênê li ser ziman wê, mirov dikarê li sê beşan beş bike û wê werênê li ser ziman. Beşa pêşî wê beşa demên şariştaniyê ên demên destpêkê ên sûmer wê destpêbikê û wê heta demên dawîya wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Demên dawî ên sûmer û heta demên gûtî û hûrîyan mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di wê demê de wê aqadî, asûrî û elami wê hin bi bi hin wê derkevina li hole. Demên dawî jî heta demên zayina îsa û piştî mirov dikarê weke demek dîrok wê werênê li ser ziman.

Demên şariştaniyê ên sûmerîyan wê zêde zanîn û agahî wê di derbarê wê nebin. Pêvajoyên şariştanî ên ku ew dihên bi navkirin ên wee yên Gûtî, qasît, babil, hûrî, mîtannî û hwd wê dem û navna şariştanî bin.

Di ware fahmkirina sûmerîyan de wê di serî de wê weke aliyekê din de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê weke demna pirrdîrêj ên şariştaniyê bin. Heta roja me jî wê zanînen me yên ku ew di derbarê wan de wê bi mîtolojikî û hwd ku em ji penteona wan kifş dikin wê bi wê ve girêdayî bin. Wekî din hin bi hin nivîsandina dîroka sûmerîyan wê bi wê re wê pêşkeve û wê derkeve li pêş.

Sûmerî wê, dîroka wan pîrr zêde wê dirêj wê hebê. Wê berî wan jî wê hebê. Di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê dema ku mirov li herêmên ber diclê û firatê digerihê wê, ji gelek aliyan ve wê nîşanakên ji civake dema neolotikê ku wê werina dîtin wê werina kifşkirin. Gûndên ji dema neolotikê wê li gelek deverên kurdistana roja

me wê werina dîtîn. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, werênê li sr ziman ku wê bi demê re gûharînên bi birehê re wê bixwe re wê bi ardnîgariyê re jî wê gûharînan wê werênê. Î ro hin bi hin wê, were dîtîn û kifşkirin wê hev herêm wê di demên berê de wê, di xatek û bireyek mazin de wê pêvajoyên şariştaniyê wê li wê werina jîyan kirin.

Herêmên ku em î ro weke herêmên çolên komê bi navdikin ên heta deverên sahara jî wê di demên berê de wê weke herêmna şîn û avî ku wê li wan wê şariştanî wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê dema ku em hinekî empati bikin wê bi wê rengê bihizirin wê demê em dikarin wê fahmbikin wê bi demê re wê çendî gûharîn wê bibin û wê bi wê re wê çawa wê, pêşveçûn wê bi ber roja me ve wê li berêmê wê bibin. Her wusa çemê xabûrê ku wê weke cemeke kurdistana roja me bê wê weke cemekê ku wê di demên urukê de wê weke ku em di *destana gilgamêş* de wê kifş dikin wê keştîyên avê wê li ser wê herin û werin.

Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê demên kevn ên sûmerîyan wê, di wê çerçoveyê de wê, weke demna pîrr zêde kevn bin. Di bineterên nivîskî ên bi nave lipit îştar, hamûrabî, Urnammu, Gûada-ensi û hwd ku wê werina dîtîn wê bi gelek nivîsên din ên ku wê werina derrxistin ji binê ardê wê bi wan re wê, çerçoveyek nivîskî wê, a şariştanî wê were dîtîn. Î ro herkesek bi wê re hemhizira ku wê nivîs wê pêşxistina wê di demên sûmerîyan de wê bibê. Nivîsên ji demên sûmerîyan ku wê weke 'nivîsên bizmarî' jî wê werinabi navkirin wê li ser kevir û ankû bineterên (tabletên) ji harîya 'kîl' ku wê werina çêkirin wê heta roja me wê bibin. Piştî wê, li şûna kevir û kîlê wê çerm wê weke rûpelên nivîsandinê wê werina pêşxistin.

Di ware pêvajoyên şariştaniyê ên demên sûmerîyan de wê, di wê rengê de wê, ya ku mirov wê di serî de wê kifşdikê wê, di dewame wê de pêşveçûnên şariştanî ên hemdem bin. Di aslê xwe de wê, demên sûmer ên ku ew rengê pêşketina wan ji nava têgihên wan ên mîtolojikî bê û ankû bineterên nivîskî ên ku ew dihên kifşkirin bin wê ji wan wê awayekê pêşketî wê were dîtîn. Minaq wê bawergehên wan weke "zagurat" wê hebin. Wê xaniyên xwe wê ji 'kerpîç'an wê çêbikin. Kerpîç jî wê ji hariyê bin. Wê di nava wan de wê komên oldar, leşker û kesên azad û ankû 'hûr' wê hebin ku ew civakê bi pêşketina wê re wê, didina dîyarkirin bin.

Di dewama wê de wê, pêvajoyên pêşketina şariştaniyê ên demên sûmerîyan wê, di wê de wê di aslê xwe de wê bi rengê pêşketina wê re wê, çerçoveyek pêşketî a li pêş wê were dîtîn. Ji wan pêşketinên wê

mirov kifşdikê ku wê pêvajoyên şariştaniyê ên sûmerîyan wê zêdetirî wê kevntir wê herin. Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê, di dewama wê de wê werênê li ser ziman ku wê rewşa weke ya 'bajar-welat' ku wê pêşkevin wê weke pêvajoyek pêşketinê a li ser ya gûndîtîyê re bê. Bi pêşketina bajariyê ku wê bi nave 'şar' wê were bi navkirin wê, di wê demê de wê zêdetirî wê, temenê şariştaniyên hemdem wê bê pêşxistin. Gûndîtî wê, weke pêvajoya destpêkê a şariştaniyê û ankû destpêka berî ya pêvajoya şariştaniyê wê mirov dikarê bi navbikê.

Gûndîtî wê weke ku wê gelek dîrokzan jî wê bi wê re wê hemhizir bin ku wê pêvajoya demên civakî ên dema neolitikê û hwd bin. Di wê çerçoveyê de wê pêvajoya pêşî a jiyankirina bi hevdû re a pêşî bê.

Jiyane civakî wê, pêvajoyên mezolitikê û neolitikê wê weke weke pêvajoyên wê yên ku ew êdî bi awayekê hemdemîya xwe wê bi sazûmanî wê bi hizirkirinê wê pêşkevin bin. Wê bi wê re wê tîkiliyên nava mirov wê hin bi hin wê werina bi sazûman kirin. Wê kesên serek û ankû pêşeng wê derkevina li pêş. Di dewama wê de wê kesên rêveber wê pêşkevin. Ev jî wê di destpêkê de wê weke kesên ku ew bi zanîn û aqilê xwe re pêşketî û bi fêrûazmûnên xwe weke yên bizane û kal bin. Ev wê weke kesna li pêş bin.

Di demên berî demên neolitikê de wê, kesên ku ew derdikevina li pêş weke pêşeng wê kesên ku ew zaxm û xort bin bi hêza xwe re. Bo ku ew karibin komê bi rêvebirin û wê bipolarizên. Piştî wê hin bi hin wê dema ku wê mirov wê aqilê mirov wê pêşkeve wê, rewş û bûyarî xwezayî ku wê ji wan re wê vegotin wê pêwîst bin wê kesên ku ew di wê ware de dikarin aqilekê pêşbixin û ankû hinek gotinna bêjin wê derkevina li pêş. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke kesna bi zane bin. Wê rewşên xwezayî wê bi gotin bikin. Wê tîkiliya rewşan wê bi awayekê dîyalektikî wê bi hevdû re wê dênin. Di wê rewşê de wê hin bi hin wê çerçoveyek aqilî a li hevdû hûnandî wê bi wê re wê bi aqilê xwe re wê werênina li ser ziman.

Wê ji tîpên nivîsandinê ên demên sûmerîyan mirov dibênê ku wê sûret û ankû wênayên tiştan wê bikarbênin. Ev wê, weke tîgînek ku wê di temenê wê de wê di aslê xwe de wê ev rengê pêşketinê ên berî şariştaniyê ê demên neolitikî û berî wê wê di temenê wê de wê hebê.

Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê werênê li ser ziman ku wê rewşa pêşketina fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê, salixkirina tiştan bi xoslet û rengên wan ên tiştî û xosletên wan ê weke ku ew bi wê dibin û wan didina nîşandin re wê werina ser ziman.

Pêvajoyên şariştaniyê wê di dewama wê de wê hin bi hin wê bi jîyan û serboriyan wê li wê zêdetirkirina pêşketinê wê bibê. Xosletên pêşketina jîyane şariştanî wê ew bê ku wê hin bi hin wê aqil wê pêşkeve û wê bi wê re wê kifşkirin wê bibê. Di dewama wê de wê aqilê wê pêşkeve Pêvajoyên destpêkê ên totem û amanismê wê di demên neolotikê û berî wê de ku wê weke tégînna wê pêşkevin wê dema ku wê bûhûrîna li demên şariştaniyê wê bibê wê bi mîtolojiyê re wê biawayekê têr wê pêşketina xwe wê bidina çêkirin. Mîtoloji û ankû mît wê, di wê çerçoveyê de wê tégînên ku wê hem bi dîtbarî û hizrî wê mirov wê di nava xwe de wê bi tégînna mtefafizikî wê bibin bin. Wê, di wê çerçoveyê de wê temenekê hizirkirinê ê bêsînor û bêhempa wê bi wê re wê biafirê. Wê ev jî wê bi demê re wê pêvajoyên pêşketinê ên şariştaniyê wê demên wan kintir bike. Yanî wê di demek kin de wê pêşketinek mazintir wê were kirin. Ev wê hin bi hin wê bi pêşketina aqil re wê zêdetirî wê bibê. Wê, di dewama wê de wê pêvajoyên pêşketinê ên mîtolojikî wê pêşkevin.

Di mîtolojiya sûmeriyan de wê, navên Enlîl, enkî (û ankû EA), An, lahar, lipît îştar, nanna, Nîngirsu, Sîn, Gatumdug û hwd wê weke wan wê bi dehan û sedan navên yazdanî wê pêşkevin û wê derkevina li pêş. Her yazdan wê bi nav û wasifekê wê derkeve li pêş. Minaq Lahar wê yazdanê çêlekan bê.

Di ware mîtolojikî wê de wê, rewşa fahmkirina mîtolojiya afirandinê a An ku wê bê gotin ku wê An wê, zarokên xwe weke Anûnaki xwarin û li xwekirna wan wê du yazdanên bi nave Aşnan û lahar wê biafirênê. Wê di wê mîtê de wê bê gotin ku wê Anunaki wê ji wan îstifede nekê. Wê êdî wê, yazdan wê mirovan biafirênin. Di wê mîtolojiya afirandinê de wê têkiliya mirovan wê bi heywanan re wê were danîn.

Di dewama wê de wê, pirsgirêkên weke yên cihên jîyanê mal û deverên li bûyînê û hwd wê, di mîta Enki û Nînmah de wê were ser ziman. Di wê mîtê de wê mirov wê yazdan wê bi awayekê zêde jîyanî wê werina tefsirkirin û wê bi pirsgirêkên jîyanî ên mirov re jî wê alaquadar bibin û wê ji wan re wê çareseriyan wê biikin ku bibînin. Di mîtolojiyan de wê weke xosletekê wê were dîtîn ku wê yazdan û wê cihê ku ew li wê dimênin û ew çawa dimênin û hwd wê werina tefsirkirin.

Wê di dewama wê de wê reşwên wele bûyîna yazdanan û hwd jî wê bi wê re wê were ser ziman. Minaq wê yazdanê heyvê Naram-sin wê di mîtolojiya wê de wê were gotin ku ew li binê ardê bûya. Wê bi wê re wê weke yazdanaka ku wê karê keyan wê sehêtbikê û bişopênê wê miriyên ku ew diçina binê aerdê wê wan lêbipirsê û wê di wê rewşê de wê,

darizandina wan wê bike. Wê di wê rewşê de wê, di rewşa Naram-sin de wê were dîtin ku wê bi wan re wê jîyanek wê bi wan re wê bi têngîna sermed wê were hizirkirin. Mînaq wê rûtuel û ankû meresîmên bi nave 'Esseu' wê bo demên piştî Naram-sin ku ew ji feleketan xwe xilasbiikin wê bîn pêşxistin.

Wê di ware cihên weke 'malên yazdanan' wê bawergeh û ankû wê weke ku wê di wê demê de wê were bi navkirin 'zagûrat' wê, cihên ku wê di wan de wê sazûmanak giştî a bi jîyane komî wê were pêşxistin bê. Kesên weke bawermend wê ew wê birêvebibin. Mînaq wê di bawegeha Nîngîrsu de wê, weke bawermendê sereka ê mazin bi nave 'Enetarzî' wê nîşanaka wê bê. Ev rewş wê, piştî wê di bawergehan de wê weke sazûmana rûniştî wê were dîtin.

Di wê ware de wê, têkiliyek di naba key û yazdanan û parastina sazûmana wan de jî wê hin bi hin wê pêşkeve. Mînaq keyê Lagaşê Gudea wê, her dem wê tiştên weke masî, bizin, kahrik, ga, çêlek, meh, genim û hwd wê çiqas wê bê dayin li bawergehê wê tespît bike. Keyê Ur Dungî wê, bi heman rengê wê çiqas wê dayin wê were dayin li bawergeha Enlil wê bi heman rengê wê kifşbikê û dîyarbikê. Wê qaydkirina wê bide kirin.

Di wê rewşê de wê, di rûtûelên meremsîmî ên olî de wê, rewşa ku wê were dîtin wê zêdeyî wê tiştên xwezayî wê bi wê rengê wê korbankirina wan wê were kirin. Di dewama wê de wê dana vexwertinê avên weke yêmn şerbetê û hwd wê bibê. Di bawergeha An de wê ev wê bi avên fêkîyan wê were kirin. Wekî din wê piştî wê zadên weke genim û hwd ku wan çendî bidest xist wê ji wê hinekî wê weke 'bahra wê' ew wê bidin.

Rewşên weke yên çandinê wê pêşkevin û wê di rewşên parastin û zêde dewlemend bûhûrandina demsalê wê bow ê jî wê ew wê korbanê wê bi zadên xwe wê bikin. Di wê reşwê de wê ev wê weke bawerîyekê û îbadetekê jî bê ji wan re.

Di penteona sûmerîyan û hin bi hin di demên piştî wê tiştêkê din jî wê were dîtin. Wê, di aslê xwe de wê, rewşa ku wê were dîtin wê weke rewşek ku wê di jîyanê de jî wê pêşkeve bê. Wê şer û pevçûnên nava yazdanan û hevdû kuştina wan wê hin bi hin wê derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê rewşên ku wê bi mîtolojikî wê werina dîtin wê weke dîmenna ji jîyanê û rengên pêşketina wê jî bin. Her wusa şerê xwe serdestkirinê ê di nava bi enkî, enlil û piştî bi mardûk û ankû şamaş re wê, di aslê xwe de wê hinekî wê, di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Wê ev navên ku me hanîna li ser ziman wê nave

yazdanan ên ku wê piştire wê derkevina li asta jor û wê weke 'yazdanê yazdanan' jî wê werina bi navkirin bin. Wê di wê çerçoveyê de wê rewşên kozmolojikî wê hin bi hin wê tevî wê were kirin. Yazdanê herî mazin wê bi rojê wê we dagerkirin. Wê, di dewama wê de wê ev rewşê wê hin bi hin wê zêdetirî wê pêşkeve. Hizrên mirov ên di derbarê jîyanê, azmana û hwd wê pêşkeve. Şîroveyên bi cism û gerwerkên li azmana wê hin bi hin wê bi awayekê bi sazûmanî wê bistênê. Wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê ev wê pêşkeve.

Di pêşketina şîroveyên weke yên bi falvekirinê, afsûnê, bêhîtan û hwd de wê pêşketina wan de wê, bi wê ve wê girêdayî bê. Têkiliya van rewşan û pêşketina wan wê tiştêkê din jî wê bi me bide fahmkirin. Ew jî wê ew bê ku wê têkiliya nava cism û têngînên fahmkirinê ên weke bi falvekirinê û hwd re danîna wê bibê. Hewldanên piştire ên weke ku em di nava mîtolojiya gûtî-qasîtan dibînê hasibandina nava stêran û hwd wê, bi wê re wê weke aliyekê din ê girêdanîyê wê bitêgînî jî wê bide pêşxistin. Girêdanîya tiştan wê bi rewşên weke yên xewndîtîne û wê weke beremberê wê li jîyanê ku wê tiştêkê wê bibê wê, bi wê re wê were ser ziman wê weke aliyekê din ê ku mirov dikarê wê, di serî de wê werênê li ser ziman bê. Girêdanîn bi astrolojikî, stêrzanî û hwd wê, bi wê re wê di dewama wê de wê bi wê re wê têngînên weke yên wêrzeyê û ankû matamatikê û hwd jî wê bi xwe wê bidina pêşxistin.

Di nava jîyanê de wê têngînên afsûnê wê bizêdeyî wê pêşkevin. Wê di her rewşê de wê têngînek afsûnî wê were pêşxistin. Wê, di wê çerçoveyê de wê fahmkirinek afsûnê wê li jîyanê wê were pêşxistin. Her wusa afsûn wê weke rengekê nerênê ê li jîyanê bê. Minaq wê, di reşa yazdanan de ku ew weke kesna ku ew xwediyê hêzên serxwezayî na wê werina li ser ziman wê bi wê û bawerîya wê re wê di nava jîyanê de wê hin bi hin wê pêşkeve.

Ev têngîna afsûnê a 'afsûna sipî' û 'afsûna reş' ku wê werina ji hevdû cûdakirin û fahmkirin wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê di serî de wê werênê li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê, afsûn wê weke temenekê bandûrê ê li jîyanê wê were dîtin. Wê biqasî ku mirov ji rengê hizirkirina sûmerîyan fahmdikê wê bandura afsûna sipî û reş wê di nava jîyanê de wê hebê. Wê di wê çerçoveyê de wê bi aqilekê wê yazdanên xwe yên baş û yên nebaş ku ew dikarin tiştên xirab werênina li sere mirovan wê kifşbikin. Minaq wê heta roja me jî wê di nava kurdan de wê weke bawerîyekê bê ku wê bi yazdanên xwe yên nebaş jî wê biqasî yên baş wê korbanê bidina wan bo ku ew xirabiyê bi wan nekin.

Di wê rewşê de wê, ev wê weke renekê fahmkirinê ên di wan demên berê de jî wê were dîtin. Sûmerî wê, di wê rewşê de wê mirov dikarê bi wan re wê werênê li ser ziman ku wê rewşa wan wê bi zêdeyî wê bi fahmkirina wan re wê, were dîtin.

Di mîtolojiya sûmerîyan de wê ji aliyekê din ve jî wê meresîmên zawacê ên ku wê di bawergeha Înanna de ku wê werina kirin bin. Wê Înanna wê li ser şîreta biratê xwe Utu wê bi Dumuzî re wê bi zewicê. Wê têgîna zawacê wê ew jî bi awayekê ayînî wê hin bi hin wê bikeve nava jîyane mirov de. Mîtolojiya zawacê a Înanna ku wê bi ayîna Zawaca wê dumuzi re wê were kirin wê di bawergeha wê de wê piştre wê bê temenê ayînên zawacê ên bi komî û yek bi yek jî. Di wê çerçoveyê de wê, ev wê zawacên ku wê werina kirin wê pêşî wê weke rewşên bi watelêkirinê ên ku ew weke ayînekê ku ew dihên kirin bin. Piştre wê hin bi hin wê, ew weke têgînek rûniştî wê were nivîsandin û wê li ser wê rêgez û destûrên pîroz jî wê werina pêşxistin.

Di vegotina Înanna û Dumuzi de wê şewayekê weke ya vegotina Enkidû ku em di vegotina gilgamêş de dibînin em rastî wê dihên. Wê Dumuzi wê weke ku wê ji aliyê cîn û ankû aferendîyên binardê ve wê were rawandin li binê ardê û wê Înanna wê ji wê pîrr xamgin bibê. Wê piştre wê dakevê binêardê ku ew wî xilasbikê. Lê Înanna çi dike û nakê wê nikaribê wî xilasbikê. Di wê rewşê de wê, rewşa înanna wê di serî de wê weke aliyekê giring wê derkeve li pêş.

Ev wê piştre wê di temenê Ayîn û bîrhanînen zawaca wan û vejînkirina wan a bi wan re wê were domandin. Rewşên ayînên zawacî ên pîroz wê bi wê re wê weke rewşna dayimî ên li bawergehên Înanna ku wê êdî bibin bin. Ev wê piştre wê bi nave wê re wê pêşkeve di nava jîyanê de li her deverê. Her zawac wê bi mantiqê wê, ji aliyekê ve wê bîrhanîna Înanna û dumuzi bê. Wê xilasbûna wan dager jî bike. Rewşên ayinên zawacê di derbarê meju û dîroka wê de wê zêde dîyarkirin wê ji demên berê wê nebê. Lê wê weke ku em bi çanda Înanna re dibînin wê pîrr zêde wê, li Urukê wê pêşî wê weke çandekê wê ji aliyê key Şulgî ve wê were domandin û wê piştre wê li bajarwelatên hewirdorê jî wê weke çandakê wê pêşkeve û wê belav bibê. Di wê çerçoveyê de wê çanda zawacê wê êdî wê hin bi hin wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Wusa dihê dîtin ku wê di çanda zawacê de wê çanda Înanna wê pîrr zêde wê weke çandek li pêş bê û temen bê.

Di ware çanda mirinê de jî wê weke ku em bi çanda zawacê re dibînin wê çandek wê di wê demê de wê bibê. Wê di çanda zaawcê de wê dema

ku wê ayîna wê were li darxistin wê xwe xamilandin û cilên xweşik li xwekirin û tiştên xweşik bi xwe vekirin wê weke çanda wê bê.

Ev rewşên weke yên bi zawacê re wê em dibînin wê ji hinek aliyan ve wê nîşanakên demên berê şariştaniyê di wê de wê were kifşkirin. Minaq wê, çanda bi hevdû re xwe hildan weke raqisînê wê pêşkeve. Ev wê bi wê re wê, hin bi hin wê bi sazûmanî wê pêşkeve.

Li aliyê din wê dema ku wê kesek mir wê di dema mirinê de wê weke ku em di qabrên keyên sûmer ên demên Ur bê, kîş bê, Urukê bê, lagaşê bê û her wusa hemû kes û kesên demên din bê em dibînin ku kes mir wê tiştta ku ew pêwîst bê wê bi wî re wê bikina qabra wan de. Wê weke ku ew wê derkevina rêwîtiyekê wê ew wê werina amedekirin. Wê her tiştê wan wê bi wan re wê bîna amedekirin. Wê çanda defnkirin a li binardê wê bi wê re wê ew wê pêşbixin.

Têgîna jîyane binardê ku wê weke ku me li jor bi mîta Nîngîrsû re hanî li ser ziman wê bi wê re wê, dema ku wê were defnkirin wê weke ku ew kes wê laşê wan wê were şandin wir. Wê weke ku wê laşê wan wê radestî wê yazdana binêrdê wê were kirin wê ew defnkirin wê bibê.

Di wê ware tefsîrkirina jîyanê de wê, mîtolojiya sûmer wê gelek tiştan wê di derbarê rengê hizirkirina wan de wê ji me re wê bêjê. Di mitolojiya sumer de wê, Enki wê weke yazdanakê giring wê derkeve li pêş. Wê weke ku wê di mîtolojiya wî de wê bê gotin ew wê temenê jîyanê wê 'emeş' û 'entên' re wê biaavêjê. Wê Abzû wê li bizinekê sûwar bibê û wê were Ur û wê pîrozkirina Enkî wê bike. Wê, piştê wê welatên Dilmun û meluhha wê pîroz bike. Ev wê weke deverna li ber çava diclê wê werina tefsîrkirin.

Wê li Nîpurre wê bike weke navendekê. Wê bike ku elemi û Marhasî beşên xwe bidina wê, Wê diclê û firatê wê pêşbixê û wê, Enbilulu wê li wê biavêjê. Piştê jî wê, bawergeha ya bahrê wê avabikê û wê, Yazdana jin Nanşa li wê pêşxê. Piştê wê rewşên weke baran barînî, bahozê û hwd wê radestî yazdan Îşkur bike. Wê Weke ku wê di mitolojiyê de wê were ser ziman wê Enki wê derkeve li pêş. Wê Enki wê, bo ku ew rewşa Anşar xort bike wê, zadçêkerê Enlil enkîndu wê erka wî ji dest bigirê û wê hemû mafê afirandin, şînahî û tov wê radestî Anşan bike. Anşan wê weke yazdana bereketê û dayinê wê derkeve li pêş.

Anşar wê temenê jîyanê û malavakirinê wê biavêjê. Wê çêkirina toxlayan bo wê yazdan kulla wê bixûluqênê. Wê ew wê temenê mal û avahiyan wê biavêjê. Wê piştê wê, mafê kifşkirina hemûyan wê bide hosteyê Enlil Musdamma. Wê Enki wê piştê wê mafê şînahiyê û

kifşkirinê wê bide dumuzî. Wê karê îavdêriyê wê bide Utu ku wê di mitolojiya sumer a demên destpêkê de wê weke yazdanê rojê jî wê were tefsîrkin.

Yazdana Nanna wê weke zaroya Enlil û Ninlil bê. Nanna piştire wê îdereya Nîpurre wê bê radestkirin li destê wê. Enlil wê karê çandiniyê wê bide Emeş û entên wê tiştên weke qazma, melhêb, bêr, gêsn û hwd wê, ew wan çêbikê. Ev amûr wê weke amûrna kolanê ên giring bin. Wê, di temenê çandiniyê de jî wê gêsn wê pîrr zêde wê weke amûrekê giring wê derkeve li pêş. Di mîtolojiya sumer de wê lahar wê yazdanaka jin bê û wê xwûşka Aşnan bê. Lê wê di vegotina mîtolojiya Enkî û Enlil de wê bê gotin ku ew wê ji aliyê aşnan ve wê were daxistin.

Di vegotinên mitolojikî de wê demên sumer wê di wê de wê, gengêşî û pêşketinên wan wê di wê de wê, were ser ser ziman. Em di demên duyem ên sumer ku wê weke dema jinûve vejînbûna sumer jî wê were bi navkirin de wê Enlil û çanda wî bi zêdeyî wê derketina wê ya li pêş wê were dîtin. Keyên wê demê wê weke ku mirov ji nava lîsteya keyên sumer wê bixwênê wê nave enlil wê li pêş û dawîya nave wan wê derkeve li pêş.

Ji aliye din ve jî wê de wê, nîppur wê weke ku mirov kifşdikê wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş weke navendekê elemi ku wê biherikina li herêmê wê li herêmên dewlemend ên li dora nipurrê wê bicih bibin. Wê, piştire wê hin bi hin wê bi bandura çanda yazdanên Nîppurî wê li herêmê wê serwer bibin. Nippur weke ku mirov kifşdikê wê weke navendekê wê derkeve li pêş di wê demê de.

Di mitolojiya sumer de wê, vegotina afirandinê wê di wê de wê weke aliyekê giring wê bi tîkiliya mitolojiyê a nava Anşar û kîşar de wê bi şêwayekê wê were li ser ziman. Lê em wê dibînin ku wê, dem bi dem wê şîrove û bi navkirinên cûda wê werina kirin. Lê di aslê xw ede wê di xatekê de wê mîtolojiya sumer wê xwe bi awayekê wê di dewama hevdû de û ankû ji hevdû dana zandinê wê pêşketina wê were dîtin. Di mîtolojiya sumer de wê Ard ku wê binavê “Kî” wê wer bi navkirin wê weke nave nave dayika Enlil jî wê were ser ziman. Wekî din wê beremberê wê nave Anu wê nacvê azmên û bi wê re nav yazdanê afrînê jî bê. Di wê çerçoveyê de wê were ser ziman.

Wê di mitolojiya Sumer de wê derketina li pêş a Enkî wê di awayekê de wê bi wî ve girêdayî wê hanîna li ser ziman a bi wî ve vegotinê jî wê were ser ziman. Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku Nînhûrşaq ku wê weke yazdana jîyandayinê jî wê were dîtin û

ser ziman di mîtolojiya sumer de wê, yek ji wan heşt yazdanên ku ew laşê Enkî saxbikin ku ew hatina afirandin bin.

Di mijare fahmkirina Nînhûrşaq de wê, di aslê xwe de wê bi vê girêdayî wê, têgîna 'afirandinê', 'başkirinê', 'rakiirna serpîyan' hwd wê were salixkirin. Di wê rewşê weke ku mirov di fahmkirina mîtolojiya Nînhûrşaq de wê fahmbikê wê, gelek wasifên wê yên ku ew bi wan were naskirin û fahmkirin wê hebin. Di tewratê de jî wê bi vegotina afirandinê de wê, têkilî bi wê ve danînê de wê, zêdetirî wê giringêya wê vegotina Nînhûrşaq wê giringtir bike. Wê di çerçoveya fahmkirina olzaniya demên hemdem de wê bandura mîtolojiya Nînhûrşaq wê were dîtin.

Di vegotina mîtolojiya Enlil û Kî de wê çendî ku wê weke wê ji hevdû afirîna wan wê were ser ziman lê wê di aslê xwe de wê ji aliyekê din ve jî wê weke du elementên ku wê temenê jîyanê wê hewa bi Enlil ve û Ard bi Kî ve wê were ser ziman wê weke kombînasyonek jîyanî wê were afireandin. Di dema duyem a sumer de wê çanda Enlil ku wê zêdetirî wê derkeve li pêş û wê pêşkeve û wê serdestiyekê giştî wê qizinc bike wê ev têgîn wê weke temenê jîyanê jî wê werina fahmkirin. Minaq fahmkirina mitolojikî a weke "mirov ji hariyê ya" wê, di wê çerçoveyê de wê têkiliya wê hinekî jî wê ji vê aliyê ve wê bi fahmkirina mîtolojiya Kî û têgînên ku ew bi wê dihêna ser ziman ve wê girêdayî bê. Di wê çerçoveyê de wê ev têgîn wê weke têgîneka giştî a temenê fahmkirina hebûna jîyanê û pêşketina wê jî wê were dîtin. Wê weke çavkanîya hebûnê û afirîna wê were dîtin. Mîtolojiya Kî wê, di demên gûtîyan de wê bi zêdeyî wê weke aliyekê giring wê derkeve li pêş. Bandura vegotina mîtolojiya Kî a bi gotinên weke "mirov ji hariyê ya" wê li vegotina 'adam û hawa' jî bibê. Di vegotina mtolojikî a adam û hawa de wê, bê gotin ku "adam wê pêşî ji hariyê wê were çêkirin. Piştire wê xwûdê gîyanê bidiyê û piştire wê hewsera wê hawa wê biafirênê." Ev vegotin wê, di wê çerçoveyê de wê çavkanîya wê ya temenî a weke bi afirîna ji hariyê wê, di wê çerçoveyê de wê çavkanîya wê mîtolojiya Enlil-Kî bê.

Di vegotina Enlil de wê bê gotin ku "wê dema ku bavê wî Anu azman kir bin serwerîya xwe wê dayîka wî Kî wê ardê bike dest. Piştire wê ji Enlil û Kî wê, banûya kosmik Nînhûrşaq û çîyayê pîroz Nîntu wê biafirin. Wê piştire wê vegotina gerdûnê û afirîna wê were pêşxistin û hanîn li ser ziman. Di vegotina mitolojîyê a Enlil de wê afirîna gerdûnê, afirandina mirov û pêşxistina şariştaniyê wê li dûv hevdû wê bi awayekê kosmikî wê werina ser ziman. Enlil wê bi Ninlil re wê zewici bê û wê ji wê Nîngîrsû jî wê biafirê. Wê, Ninlil wê xwûşka Nînhûr-Sag bê.

Nîngîrsû wê, bi nave Urnîngîrsû jî wê were zanîn. Bi keça Anû **Bo** re zewicî ya. Yazdana jin Bo weke ku mirov wê kifşdikê di mitolojiya sumeran de wê, berî lipît îstarê wê, herêma lagaşê wê, weke yazdana dayik a axê bê. Nîngîrsû wê di hinek tefsîran de wê weke yazdanê 'şer' jî wê were ser ziman. Yazdana jin Bo tê gotin ku wê bîstûçar çek çêkirina û dana Nîngîrsû bo ku ew karibê hertimî serkeve. Her çekek wê weke hûtekê wê were tefsîrkirin.

Di mitolojiya sumer de wê bê bawerkiirn ku wê yazdanan mirov bo ku ew ji wan re bergê û xizmetê bikin wê bèn afirandin. Lê beremberê wê hizrên din jî wê hebin. Ew jî wê di wê rengê de bin û wê bèn gotin ku ew weke ji rastîya rûyê yazdanan hatina afirandin. Wê di wê ware de wê gelek vegetinên cûda wê hebin ku wê bèn gotin.

Wekî din wê ku wê weke zaroyê Abzû û tîamat jî wê were dîtin wê Moummou wê sermendiyê wê bi xwe re wê werênê li ser ziman. Di mitolojiya sumer de wê, ji Moummou mirov fahmdikê ku wê di mîtolojiya sumer de wê tégîna sermendiyê wê wê hebê û wê were ser ziman. Lê sumerî wê li ser sermediyê wê weke ku wê zêde gotinê nebêjin. Di wê rewşê de wê, bi awayekê wê dema ku ew li dunyayê dihizirin wê dunyayê wê weke tepsiyekê rast wê bihizirin. Wê bi wê re jî wê, li fezeyê wê bihizirin ku ew di hundirê wê de wê, qat biqat wê li ser hevdû wê were jînkirin. Ji wê gav dihê avêtin û reşa dunya binardê û serardê û azman wê were hizirkirin. Di nava kurdên gûtî û hûrîyî de wê gotina 'hefte tabaqên azmana' wê hebê û wê bi wê re wê were ser ziman. Ev gotin wê heta roja me jî wê di nava kurdan de wê were bikarhanîn. Ji vê gotinê ku mirov gavbiavêjê û wê werênê li ser ziman mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê çawa wê li fezeyê û ankû gerdûnê wê were hizirkirin.

Mijare fahmkirina hebûna gerdûnê, fezeyê, rewşên li dunyayê wê di nava mîtolojiya wan de wê salixkirî bin. Sumerî wê di wê rewşê de wê dema ku mirov li mitolojiya wan dinerê wê dibînê.

Di mitolojiya wan de wê, weke navê nexweşî, xirab û hwd ku ew bi bapîsokê û ankû bahozê re dihê tê ji yazdana wan Lîlîtu wê were pirsîn. Wê têkiliya wê bi Enlil re wê hebê.

Yazdana dunya binêardê Ereşkîgal wê, gelek gelek rewşên ku ew bi wê rew dihên ser ziman wê hebin. Di mitolojiya wê de wê têkiliya wê bi Nergal re wê were danîn. Dema ku wê şahiyekê wê yazdan li darbixin û wê werina cem hevdû Ereşkîgal wê nikaribê ji dojhê derkeve. Wê li şûna xwe wê, yekê bişênê ku ew li wir li ser navê wê bê. Dibêjin ku wê

hemû li ber wê yê ku Ereşkîgal dişênê wê rabin. Tenê Nergal wê ne rabê. Hingî Ereşkîgal wê ji wê pîrr bi hêrs bibê û wê, Nergal bënë dunya binêardê **Ganzîr**ê. Nergal wê bi Netî berderkvan re wê bikeve nava gengêşiyê ku ew destûrê bide wî ew derkeve û here. Lê netî li fermanên Ereşkîgal dihisênê û ji wê û pê de wê ti kesekê gûhdar nekê. Ber vê yekê Netî derî navekê ku ew derkeve. Ku ew dihê bi ser wî de wê gallayan wê bişênê bi ser wî de ku ew xwe bi şûnve bikişênê. Nergal tê gotin ku ew li wir wê bi Ereşkîgal re wê bikeve pevçûnê û wê ew wê bide ardê ji ser taxtê wê.

Di mîtolojiya sumeran de wê weke ku wê î ro di nava kurdan de wê bi şahmaran re wê were ser ziman wê vegotinên mirov û mar wê hebin. Yek ji wan di mitolojiya Sumeran de wê bi navê Lakmu bê û ew wê weke jin û mar wê were tefsîrkirin. Wê bê bawerkirin ku wê Lakmu wê bi hatina cem hevdû a Abzû û Tîamat wê biafirê. Di rengekê din ê vegotinê de ku wê li dora sedsalên nehemin de wê were gotin ku wê ev rewşa mitolojiya mar û mirov wê, du hab bin. Yek ji wan wê jin û mar bê. Ya din jî wê mêr û mar bê. Di *destana afirandinê* a 'anûma-elîş' de wê, bi heman rengê wê were gotin û wê bê gotin ku wê bi têkiliya Abzû û Tîamat wê ew wê biafirin.

Di mitolojiya mar û mirov de wê di serî de wê, weke aliyekê giring wê were gotin ku wê ev hardû mar wê dema ku ew ew bi hev re bibin wê ji wan wê Aşar û kîşar wê biafirin. Wê bi wê afirîna Aşar û kîşar re wê ardûazman wê bi wê yekê wê biafirin.

Di mîtolojiya sumeran de wê mar wê, weke pêjneka ku mrov wê dikarê wê bi gelek aliyan ve wê werênê li ser ziman. Şîrovevên ku wê bi wê re wê bèn pêşxistin wê heta ku wê bi kurdan re jî wê bê temenê pêşxistina şahmaran bi gelek waryantên wê re. Vegotina şahmaran wê weke vegotinek mîtolojikî a gerdûnî bê. Wê koka wê di nava wê mîtolojiyê re wê pîrr zêde wê kevn wê herê. Di rewşa watedayîna mar de wê di têgihên piştê de jî wê ew wê hebê. Minaq di vegotina tûfanê a Nûh de jî wê di nava kurdan de wê bê gotin ku wê, mar wê dîsa wê weyneke xilasbûnê wê bileyizê. Wê, bê gotin ku di kêştîya Nûh de wê kûn hebê û wê avê hilde. Lê mar wê xwe di wê kûnê de wê bicih bikê û wê nehêlê ku ew avê hilde.

Wekî din di çerçoveya têgîna mar de wê vegotina mitolojikî a Nabu û Îşkur dikarê wê binavbikê. Nabu wê di awayekê de jî wê weke mar û ejdarha wê were ser ziman. Îşkur wê weke mar û şer wê were tefsîrkirin. Bi heman rengê wê di wê rengê salixkirin û tefsîrkirinê de wê, minaq wê,

Nîngişzîda li dunya binardê wê bijî û wê dem bi dem wê dema ku ew were tefsîrkirin wê bi rengê weke mar, ejderha û hwd wê, were tefsîrkirin.

Di tefsîrên mitolojikî ên mitolojiya sumer ên bi mar re wê weke van rewş û navan wê navên din ên weke Muşuş ku wê were dîtin. **Muşuş** wê, marekê û ankû weke ejderhayekê wê were dîtin û ser ziman.

Di mîtolojiya sûmeran de wê, ku wê beremberê Zeusê mêtolojiya girekî û jupîterê Romayê wê weke wan di awayekê de wê were ser ziman û wê di demên destpêkê ên mîtolojiya sûmer de wê derkeve li pêş wê, ga hebê. Ga wê weke dager berebetê, zêdebûnê û dayinê û kifşkirina hertiştê wê were dîtin. Wê hemû tişt wê ji wî û ji destê wî were pirsin. Di mîtolojiya sumeran de wê, weke ku mirov wê di hemû demên piştê de jî wê bibînê wê Ga wê, bi awayekê weke dagera bi hêzbûnê, zêdebûnê û ava mêtîyê a zêdebûnê wê were ser ziman. Wê, di gelek tefsîrên ji demên sumerîyan wê Ga wê carna wê bi sere keyekê û ankû yazdanekê mêr wê were çêkirin. Di wê rewşê de wê Ga wê, dagera hêzê bê. Di wê rewşê de wê ew wê weke qûdretê wê were ser ziman. Di nava tefsîrên mîtolojiyî de wê, tefsîra Ga wê pîrr zêde wê, bi awayekê wê derkeve li pêş. Di wê rewşê de wê, çanda Ga wê piştî ku wê xalkên Samîyî wê pêşkevin wê di nava wan de jî wê bicih bibê û wê were ser ziman.

Di destana gilgamêş de jî wê bahsa hanîna li ardê a ga ji aliyê Înanna (Îştar) ve ku ew dema ku ew ji Gilgamêş bi hers dibê. Wê, di wê rewşê de wê bahsa daristana tarî a şivan bike. Di dariştana şivan de jî wê, ew wê, rewşan wê bijîn. Wekî din di destana gilgamêş de wê bahsa yazdana jin a ciwanîyê bi nave Aruru bike. Wê jinên ciwan ku ew gilgamêş gilehî wê dikin wê, di wê de wê bahsa wê were were kirin. Weke Aruru wê yazdanaka jin ku wê hertimî wê nave wê bi çavşilîya wê re wê were ser ziman Nînîsînna wê ew jî wê weke yazdanaka ku wê qêrîna xwe wê bê gihandin li wê bê weke wê.

Di mitolojiya Sumer de ku wê bahsa Tiamat wê were kirin wê weke yazdana sereke a bereketê jî wê were kirin. Lê ji aliyekê din ve jî wê, weke dayika hemû xwezayê jî wê were ser ziman. Di derbarê Tiamat de wê bahsa wê were kirin ku ew dema ku ew carekê li newîyên xwe hemûyanbi hers dibê wê, artişek ji hûtan wê avabikê û wê li sere wê Kîngû wê bi cih bike û wê benên baxtê wê bide destê wî ku ew kifşbikê.

Di dema sûmerîyan de wê weke ku mirov wê kifşbikê bi wan re wê pêşketina têgîna olî û astrolojiyê û hwd wê di nava hevdu de wê bi awayekê wê pêşkeve. Atrolojiya Sûmerîyan wê di xwe de wê bi têgînek

stêrzaniyî wê hebê. Di pergale wan a stêrzaniyî de wê weke ku mirov wê kifşbikê wê, rojê wê weke navend wê werênina li ser ziman. Roj wê ber ku wê gerwerk û stêrka herî mazin bê wê, bandura wê bi wê mazinahiya wê re wê li wan û rengê hizirkirina wan jî wê bibê. Di wê rewşê de wê, rewşa heyvê, rojê, dunya û gerwerkên din wê bi kifşkirinên ku wan kirina wê mirov dibînê. Di wê rewşê de wê, weke ku mirov wê di pergale wan ya stêrzaniyê de wê kifşbikê wê, li dora heşt gerwerkên mazin wê kifşbikin. Di wê çerçoveyê de wê, li wan wê yazdanê xwe wê bicih bikin. Anû wê, di çerçoveya têgîna azmanî de wê di nava mitolojiya sûmer de wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş.

Di ware fahmkirina pergalek sumerîyan a olî wê di aslê xwe de wê, dema ku mirov bi gotina 'ol' û 'baweriyê' re li wê bihizirê wê nêzikatî û rengê din ê hizirkirinê teybet wê derkeve li hemberî me. Di ware fahmkirinê de wê, Samuel Noah kremer lêkolînên wê yên li ser sumerîyan û mitolojiyan sumerîyan ku wî kiriya wê di çerçoveya pergale wan ya baweriyê û hizirkirinên wan ên bi olzanî de wê têgînekê wê bide me. Lê bo fahmkirina têgînek olî wê ji wê zêdetir wê ji me re wê pêwîst bê ku mirov bo fahmkirina çerçoveyek olzanî a sûmerîyan wê fahmbikê.

Di aslê xwe de wê, heta roja me wê weke ku mirov kifşdikê wê di çerçoveya têgîna mitolojikî de wê çerçoveya fahmkirina sumerîyan wê were dîtîn û fahmkirin. Di wê çerçoveyê de mirov wê dema ku li wan dihizirê wê mirov kifşdikê ku ew di ware fahmkirina xwe ya olzanî wê de wê bi awayekê bi xosletên xwe yên pêşketinê wê xwediyê pêşketinekê bin.

Di demên dawî ên sûmerîyan de wê mirov dibînê ku wê têrbûnek bi zanîna wan a mitoloji re wê bibê. Wê mirov kûderê fahmdikê? Wê, mirov ji bawergehên wan ênbi nave zagûratê, ji meresîmên wan ên olî û helbestên olî ku ewe w dihê fahmkirin. Di wê ware de wê nivîsên wan ên ku ew di roja me de dihên kifşkirin wê di aslê xwe de wê di wê ware de wê, çerçoveyk olzanî wê bidina me. Di demên gûtî, qasî, aqad, asûr, hûrî û mîtannî de wê baştirin wê ev wê were dîtîn. Her wusa wê, baweriyek wê rengê wê pêşkeve bi hemdemiya xwe û wê di wê de wê hin bi hin wê kûrbûn wê bibê. Di wê rewşê de wê, pêvajoyên ku wê li ser wê re wê bèn derbaskirin wê, di wê rewşê de wê temenekê fahmkirinê wê pîrr zêde baş wê bidina me. Her wusa wê, di wê rewşê de demên piştî demên sumerîyan wê di aslê xwe de wê di çerçoveya fahmkirina mesopotamikî de mirov dikarê wan weke demna bi sere xwe ên teybet êdî wan hilde li dest.

Rûtûelên sumerîyan wê, pêşketina wan wê renekê wê bide nîşandin. Pêvajoyên sumerîyan û pêşketinên wan ên olî wê, di wê çerçoveyê de wê, mirov ku wan dike ku fahmbikê wê, di çerçoveyek olzanîyî de wê, weke ku wê xwediyê rewşek civaknasîyî a olî bê.

Di wê rewşê de wê, di rewşa mîtolojiyê de wê çerçoveya têgînî a ku wê têgînê zêdetirî wê xorttir dike jî wê ew têgîna hîyaranşîkî a bi penteona mitolojiya sumerîyan ku mirov wê kifşdikê bê.

Yazdanên sumeran ên ku wan baxt kifşkir.

Ku mirov bahsa nave yazdanên sumer bike wê di serî de wê derkevina li pêş û wê nave wan di çerçoveyek giştî de wê were dîtin wê, An, Enlil, Enki, Ninhursag, Nanna-Sîn, Utu, Înanna bin. Ev wê weke navna wan ên ku wê di serî de wê dem bi dem wê derkevina li pêş bin. Di serî de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê çerçoveya mîtolojiya sumerîyan jî wê pêşketin, vegotin û şîroveyên li dora wan wê bidina dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov rewşa mîtolojiya sumer werênê li ser ziman wê, demê wê bi wê re wê çerçoveyek sazûmanî wê di serî de wê, mirov diakrê bi wê re wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê her yazdanên wan wê, şîrove û sazûmana hizrî ku ew bi wê dihê ser ziman wê bi çerçoveya xwe ya mîtolojikî wê çerçoveyek fahmkirinê a di jîyanê de jî wê bide me.

Xosletên mitolojiya sumeran wê di serî de wê hinekî cûda bin. Di wê çerçoveyê de wê, ji aliyekê ve wê, aliyê wê yê aqilzanî wê biawayekê wê li pêş bê. Di çerçoveyek hevgrîtî de dihê ser ziman. Rewşên yazdanên wan ên piçûk û mazin ku ku wê bi bandûr wê werina dîtin wê têkiliya wan wê bi hevdû re wê bibê. Hemû rewş wê di nava pêşveçûnên bi têkiliyên nava wan de wê bibê.

Di serî de An û ankû ku wê bi nave Anu jî wê were dîtin û bi navkirin wê, weke destpêka gerdûnê jî wê were ser ziman Şîroveyên ku wê bi wî re wê werina kirin wê çerçoveyek atrojîkî û kosmolojikî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Weke bavê hemû yazdanan jî dihê dîtin û bi navkirin. Navê wî bi xwe An jî wê were wateya azman a.

Enlil, enki û Înanna jî wê weke zaroyên An wê werina dîtin û tefsîrkirin. Cihê wî hertimî wê li cihê herî bilind bê. Wê li azmana bê. Wê ser hemûyan re bê û wê hemû tiştî û rûdanê wê binxwe re wê bibînê.

Ev rewşa An wê ji aliyekê ve jî wê bê temenê fahmkirinek matamatikî Matamatika Sumeran wê li gorî hijmara şêstemên wê were sererastkirin û

wê bi wê re wê, hemû bûjen, tişt û rewşên azmanî wê di nava wê de wê bihetan hasibandin. An wê cih û ware wî wê Uruk wê were dîtin. Lê wê li deverên din jî wê, bawergehên ku wê bi nave wî wê werina çêkirin wê hebûban. Wê, ew wê, bi têgînên yazdanî ê herî bilind wê biheta şîrovekirin. Wê weke bi têgînên 'nayê fahmkirin', 'ti kesek nikarê xwe bigihêne', 'nayê fahmkirin' û hwd re wê biheta dîtin. Ev gotin wê bo ku ew mazinahiya wî biheta dîtin û ser ziman wê ew bihetan ser ziman. Wê weke yazdanakê Azmana ku wê ji ji hevrebûyîna Anşar û kîşar wê biafirê.

Wê piştî An re wê Enlil ku wê bi nave 'Nûnamnêr' jî wê were binavkirin wê, weke yazdanakê herî mazin ê penteona mitolojiya sûmer bê. Di aslê xwe de wê Enlil wê di her demê de wê bandura wî bizêdeyî wê were dîtin. Piştî sumeran di demên Akad, asûr, gûtî, qasîtîyan û babilîyan de jî wê bi zêdeyî wê bandura Enlil wê were dîtin. Wê weke mîrê hewayê wê were dîtin û bi navkirin. Di demên dawî ên gûtî û babilîyan de wê, li dora 3 hazar salan û hwd de wê, weke yazdanakî herî mazin wê derkeve li pêş. Di dema gûtî-babilîyan de wê wê dema ku wê bahsa destûrên hamûrabî wê nivîsandina wan û pêşkêşî yazdan wê were kirin. Wê bê bawerkirin ku ew bi Yazdan Enlil re hevdîtin kirîya û wî destûrên xwe pêşkêşî wî kirina û piştî wê re ku wî herêkirina wê weke 'destûrê pîroz' wê di jîyanê de wê werina dîtin.

Di listeya keyên sumerî de wê nave keyan ku mirov dinerê wê, mirov dibîne ku wê, li pêş û dawîya wan wê nave Enlil wê were dîtin. Ev nave yazdanan li pêş û paşîya nave xwe danîn wê weke kevneşopeyek sumerî û piştî wê bi gûtî, hûrî û mîtannîyan û penteona wan re jî wê were dîtin.

Di wê rewşê de wê, dema ku wê bawergehek wê ji yazdanek re wê were avakirin û wê kesek wê di wê de wê perwerde bibîne û wê bê weke kesekê bi wî û ankû wê yazdanê bawerdikê wê mafê bi nave ve kirina nave wê yazdanê jî wê bûba. Ev wê weke kevneşopîyel perwerdebûyîne a wan deman jî bû.

Enlil wê weke bavê yazdanan, key û xwediyê hemû welatan wê biheta bi wasifkirin û bi navkirin. Di bawerîya sumeran de wê cihê Enlil wê hertimî wê bi cihekê bi rêzdar û hûrmet wê hebûba. Ber ku wî hemû di nava başî, dilxweşî û dewlemendiyê de da jîyankirin. Wî jîyane wan adiland.

Keyên sumerî wê dema ku wê bi artişên xwe û ankû hêzên xwe wê hernia devereke wê binavê Enlil wê herin. Wê ew wê bi nave wî weke ku wê bikin. Di wê çerçoveyê de wê, hemû bidestxistinên xwe wê weke yên

ji Enlil re wê bi navbikiran. Wê, Enlil wê weke xwediyê hemû tiştê û mîrê hertiştî wê biê dîtin.

Cih û ware ku Enlil ji wê yaw ê weke Nippurê wê were ser ziman. Lê weke An wê li gelek deverên din jî wê bi nave wî parastgeh û bawergeh wê werina çêkiriin. Wê çanda Enlil wê bi zêdeyî wê pirr zêde wê belav bibê. Di wê demê de wê bi zêdeyê wê yazdanak wê bi çanda xwe wê li dijî ya Enlil wê bi serîrakirinên xwe re wê were dîtin. Ew jî wê Marduk bê. Li dora 2500 salî wê were dîtin ku wê hin bi hin wê nave Mardûk wê derkeve li pêşîya ta Enlil. Piştî ku An azman girt û Kî dayika Enlil ardgirt wê di nava wan de wê weke yazdanê ku wî li dunyayê wê jîyan da destpêkirin. Enlil wê weke yazdanakê kifşkar û xwediyê hêzên afirin û tûnekirinê jî wê were dîtin. Wê hemû tişt wê girêdatî taqdîra wî were dîtin û wê bê hanîn li ser ziman.

Di afirîna sazûmana jîyanê, navarok û hemû aliyên wê de wê di mitolojiya Sumeriyan de wê nave Enlil wê derkeve li pêş. Weke kesê ku wî jîyan û mirov afirand jî wê were dîtin û wê ji wî were bahskirin.

Di şîroveyên bi Enlil re ku wê werina kirin de wê zêdeyî wê aqilperezîyek wê bi wan re wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê weke ku ew mirovek bê û ew li jîyanê jîya yaw ê şîrove wê bi wê re wê werina kirin û pêşxistin. Di wê çerçoveyê de wê Enlil wê, ew di nava jîyanê de wê bi xosletên mirovî jî wê dihin şîroveyan wê were dîtin. Minaq wê, di şîroveyekê de ku wê, çuyîna wî ya dunya binêardê wê bahsa wê were kirin û wê di wê de wê bahsa li wir mahsûr mayîna wî jî wê were kirin. Wekî din wê, rewşên weke yên ku wê Nînhurşaq ku ew Enkî lenet kir ku wî nikarî pêşîya wê nexweşiyê bigirê wê, weke rewşna ku wê di wê çerçoveyê de wê werina ser ziman bin.

Enki wê di mitolojiya sumeri de wê weke yazdanakê pirr zêde ku wê piştî wê derkeve li pêş wê were dîtin. Di demên ku ew derdikeve li pêş de wê, bahsa serdestîya wî ya ku ew weke yazdanê herî mazin ku ew derkeve li pêş wê were kirin. Wê weke afirînerê hemû ava binardê jî wê were dîtin. Pirr zêde wê bi aqilî û kûrnazîya xwe re wê derkeve li pêş. Di şîroveyên mitolojikî ên bi nave Enkî re wê, ew wê weke yazdanekê ku ew tê gotin ku ew ku weke xwe afirandîya wê were dîtin. Wê bi nave 'Nûdîmmûd' jî wê were zanîn. Wê di mitolojiya sumer de wê ber ku wê nave Abzû wê were wateya ava şîrîn a binêardê û wê Enki wê weke yazdanê ava binêardê wê ew wê bi wê re jî wê were ser ziman. Wê, di bawerîya mitolojikî de wê bê ser ziman ku Enki berî ku jîyan û mirov biafirin ew hebû. Enki wê bi hijmara çilî re wê were ser ziman û wê di

nava penteona sumerî de wê li cihê pêş wê were bicihkirin. Di demên gûtî, qastî, aqadî de wê bi nave “EA” jî wê ew wê were ser ziman. EA wê di kurdî de wê were wateya ‘ya ku ew heya’ û ankû ‘ya ku ew bû’ jî bê. Cih û ware Enkî wê weke erîdû wê were ser ziman. Lê ew wê, di dema wî de wê, weke ku wê mirov wê kifşbikê wê erîdû wê tenê wê weke cihekê ku ew li wê parastgeha wî hebû bû. Li gelek deverên din jî wê binavê wî parastgeh û bawergeh wê werina çêkirin. Enki şîrovevên mitolojikî ên bi wê re ku ew dihên pêşxistin ku mirov li wan dînerê wê mirov dibînê ku wê enkî wê demek mîtolojikî a têrzanîn wê nimînêr bike. Ber veyêkê wê rewşa Enki wê di mitolojiyê de wê ji ya hemû yazdanên berî xwe wê zêdetirî wê bi têgînek olzaniyî a pêşketî wê were ser ziman. Şîrovevên ser Enki ên mîtolojikî ku mirov li wan dînerê û çerçoveya serdestîya wî ku mirov wê dibînê wê weke çerçoveyek olî a pişrtî mitolojiyê ku wê pêşkeve wê di awayekê weke wê de wê dîmenekê wê bide li berçav. Nivîsên ji dema sūmerîyan ên di derbarê enkî de ku Samuel Noah kremer wê di bin nave “yazdanê sumer ê kurnaz Enki” de wê şîrovevên ku ew dihên kirin û çerçoveya mîtolojikî ku ew bi awayekê hevgrîtî ew dihên dîtin wê bi wan re wê di wê çerçoveyê de wê, têgînek xort wê bibina me.

Enki wê di aslê xwe de wê, çerçoveya wî ya serdestîyê a ku ew weke ku wê di mitolojiya wî de wê bo serdestîyê wê bi wê tekoşînê wê bike wê, di wê çerçoveyê de wê, di çerçoveyek pêşketina jîyanî de wê, xwe bide nîşandin. Di wê çerçoveyê de wê Enki wê bi wan kirinên xwe wê weke çerçoveyek olî a li dunyayê di nava mirovan de bi bawerîya bi wê ew dihê jîyankirin wê were li berçav.

Xosletên Enki wê weke yazdanê zanebûnê, ava çem û bahrê wê were ser ziman. Wê Enki wê weke ku wê di mitolojiya wî de wê were ser ziman wê yazdanan wê hemû nivîsên xwe yê pîroz bi nave “me” w radestî û emenetî Enki wê bikin. Wê Enki wê ber vê yekê wê weke giştîya hemûyan wê di awayekê de wê di panteona sumerî de wê were dîtin.

Enki wê weke ku wê di binê bahrê de bê wê bawergeha Abzû wê biparêzê, li nepenîyên Enlil ên di derbarê gerdûnî de xwedî zanebûn bû. Planên wan dizanîn. Wê weke planên Enlil wê werênê li cih jî wê ji Enki wê were bahskirin. Wê, pêşveçûyina gerdûnî wê ew wê bide çêkirin. Eridû wê di wê demê de wê berî wê demê de wê çanda Abzû wê li wê serdest û bi cih bê. Wê bawermendên Abzû jî wê di pêşketina çanda bawerîya Enki de wê cihekê wan ê giring wê hebê. Wekî din wê Enkî wê,

ji temenê Abzû, Enlil, An û Nînhûrşaq jî wê sûdbigirê û wê çanda wan wê di xwe de wê bigihênê hevdû. Wê weke yazdanekê ku wê çanda wan wê di wê çerçoveye xwe de wê bike yek wê dîmenekê wê bi mîtolojiya xwe re wê de danîn li berçav.

Di demên Serdestî û serwerîya çanda Enki de wê çanda Nînhûrşaq wê weke çandaka ku wê li hemberî Enki wê derkeve li pêş wê were dîtin. Nînhûrşaq wê yazdanaka jin û keça An wê, xwediyê kifşkirina jîyanê bi **mirinê** bê.

Di şîroveyên mîtolojikî de wê Enki wê bi aqil û jîrîya xwe wê pirr zêde wê derkeve li pêş. Di hinek şîroveyên mîtolojikî de wê ew wê weke aqil û jîrê jî wê ew were dîtin. Wê bi wê aqil û jîrîya xwe wê bikeve dil û mejiyê mirovan û wê wan qizinc bike. Wê, bi wê re wê, weke ku wê bê gotin wê ew wê bi aqil û jîrîya xwe wê herkesekê wê hilde li rex xwe. Wê Nînhûrşaq wê li ser wê aqilî jîrîya wî û kirinên wî yên bi aqil û jîrîya wî re wê bi gotina kurnaziyê re wê ew wî pênasebikê û wê werênê li ser ziman. Çanda yazdana jin Nînhûrşaq wê weke çandaka ku wê di her demên serwerîya çanda Enki de wê li hemberî wî xwe wê bide nîşandin bê.

Enki wê bi Demkina re wê zewcî bê. Lê enki wê çendî ku wê weke weke bi Nînhûrşaq re wê hertimî wê werina hemberî hevdû jî lê wê têtikiya wan bi hevdû re jî wê hebê û wê ji têtiki bi hev re bûyîna Enki û Nînhûrşaq wê keça Nînhûrşaq a bi navê *Geştînanna* biafirê. Enki wê wezîrê wî Îsîmud bê. Lê Enki wê weke xwediyê kesên weke Abgal ku ew weke zaneyna dihên dîtin û bi navkirin **di mitolojiya sumer** de. Rengê sazûmana bi Enlil re ku mirov dibînê wê bi wê rengê bi Enki re jî wê were dîtin. Enlil wê wezîrê wî Nusku bê.

Di mitolojiya Sumer de wê yazdana jin a ku ew hemû reşwên xirab ê hewayê agahiya wan dide Şullat wê têtikiya wê bi Enlil re wê were danîn. Wê di bawergehên Utu ên li Larsa û Sîpar de wê, nave wê di hinek nivîsên ku ew dihên kifşkirin de wê were dîtin.

Di mitolojiya Enki de wê bahsa levcivîna yazdana û bîryara tunakirina hemû jîyan û mirovan ku ew dihildin wê bidin wê, bahsa dilnexweşîya enki a li hemberî wê were ser ziman. Di aslê xwe de wê destana tûfanê ku wê bi nûh re wê were ser ziman wê weke warsiyoneka wê bi mitolojiya Enki re wê di wê çerçoveyê de wê were dîtin. Di wê çerçoveya wê biryara tunekirinê de wê Enki wê li dijî wê bisekinê. Wê di dewama wê de wê Enki wê, mirovan wê bo ku ew wan biparêzê wê bahsa tûfanê wê ji wan re bike ku wê heft şev û heft rojan wê bê navber

wê baran bare û piştire wê Utu ku wê rojê wê derxê wê bike. Di wê demê de wê, key Ziusudra ku ew li ber hêtekê xwe kişandiya înzîwayê wê bibînê. Wê ji wî re wê ew wî agahdar bike. Piştire wê key Ziusudra wê ji Utu, Enlil re jî wê gelek korban bide û wê meresîman wê bide lidarxistin. Key Ziusudra wê, piştire wê ku wê weke bihûştê bê wê ew heta dawî wê bê şandin li Dîlmûnê û wê li wir jîyanek xweş wê bijî.

Çanda Enki wê demek dirêj wê bi serwerî wê bijî. Di aslê xwe de wê çanda Nînhûrşaq wê, li pêşîya ya Enki bû. Lê wê weke ku wê di mitolojiya Nînhûrşaq de wê were vegotin ew wê bi kurnazî wê bikevê dilê bawermendên Abzû de ku ew wî derxina li pêş. Nînhûrşaq wê weke banû welatê bej, banûya çîya wê were bi navkirin. Wê yazdana kifşkirina baxt bê. Nave wê wê ji Nînhûrşaq wê, were wateya xanima pîroz 'nînmah'û xanima hanîna li dunyayê 'Nîntû'. Wê weke dayika afrîner a hertiştî wê were dîtin. Wê her tişt wê weke ji wê were dîtin. Sumerî wê Nînhûrşaq weke dayika axê a mazin wê bi navbikin û wê werênina li ser ziman.

Nînhûrşaq wê cih û ware wê Adab bê. Wê çanda wê piştî demên sumerîyan wê bi hûrî, babil, û asûran re jî wê bijî. Keyên hûrîyî digotin ku ew dayika wan Nînhûrşaq a û wê ew mêdana ji singa xwe. Weke Adabê wê li Kîşê jî wê bandûr û parastgehên bi nave wê hebin. Kîş wê weke ware wê di nivîsên ku ew dihên kifşkirin de wê were bi navkirin. Bandura Nînhûrşaq wê weke çandek dayiksalerîyê wê hertimî wê ji aliyekê xwe ve wê xwe bide nîşandin. Bandura wê pîrr zêde wê hebê. Hem di demên serwerîya Enki de û hem jî di demên wê yên serdestîyê de wê, were dîtin. Çendî ku wê ji şîroveyan wê weke jineka dilnazik û hêja wê were ser ziman jî lê wê di gelek şîroveyan de wê, weke bihêrsa wê re jî wê were ser ziman. Minaq wê di mîtolojiya wê de wê weke ku wê Enki lenet kiriya wê were dîtin.

Nînhûrşaq di mitolojiya sumerîyan de wê di kifşkirina cih û baxtê mirov de wê cihekê pîrr zêde mazin wê bidina Nînhûrşaq. Wê dema ku ew wê dihênina li ser ziman wê weke 'dayika pîroz' wê ew wê werênina li ser ziman. Wê weke dayika hemû tişt ji wê dihê pîrsin wê ew wê werênina ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de wê baweriyek mazin wê biqasî ku mirov kifşdikê wê di her demê de wê bi Nînhûrşaq re wê were dîtin.

Di dewama yazdana Nînhûrşaq de em ku bahsa Nanna-Sîn bikin wê baş bê. Nanna sîn wê weke kûrê Enlil bê. Wê weke avakerê bajarê Ur jî wê were ser ziman. Wê bi nave *nanna*, *nannar* û *Suen* jî wê were bi

navkirin. Wê di dema gût, babil û aqad de wê nave wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Wê di nava xalkên gûtî û babiliyan de wê bi wasifiyên Asimbabbar, Namraşit û Inbu wê pîrr zêde wê derkeve li pêş. Piştî wê di nava aqadan jî wê bicih bibê. Li herême bi kombûna xalkên samiyî ku wê pêşkevin wê di nava wan de jî wê bicih bibê û wê, piştî wê bi çanda wê re wê, li herême wê bijîn. Çanda Nanna-Sîn wê hinekî wê, di çerçoveyek klanî de wê dîmenekê bi tevger bê.

Çanda Nanna-Sîn wê rastî demek şerê bajarwelatan wê were. Ji aliyê Agadê ve ku wê bajarê Nippur û îşkûr ku wê bi tememî wê were tarûmarkirin û şawitandin û wê dest bê avêtin li pîroziyên wan wê nave Nanna-sîn wê bi tolhildanê wê bi gotina Agadê, weke Nippur û îşkûr were şawitandin wê, derkeve li pêş. Nippur wê bajarê navendî ê çanda Enlil bû û wê Nanna-Sîn kûrê Enlil bê.

Di mitolojiya Sumeri de wê nanna-Sîn wê weke gayê ciwan ê Enlil, rohniya heyvê û ga wê were salixkirin. Salixkirinê ku wê di mîtolojiya sumer de wê bi wê re wê werina kirin wê weke darazvanê dunya binêrdê bê. Wê keyên ku ew bi kirinê xwe re dihên berçav wê ji wan tolê hilênê. Beremberê kirinê wan ên xirab cezakinê wê pêşbixê. Wê dagera wî heyv bê.

Li herêmenê kurdistanê ên weke Rêhayê û dora wê heta ku wê bigihê herêmenê afrînê ên weke marî û hwd wê, pergalek baweriyê a bi Nanna-Sîn, Utu û Înanna wê were bi hevdû re wê bi awayekê sêkik wê were pêşxistin. Wê, weke wê bihevdû re wê, di wê çerçoveyê de wê pergalek baweriyê wê li wê herême wê bi hevdû re wê biafirênin bin. Dagera wî ya hijmarî wê, bi sihî re wê were ser ziman.

Ev rewşa her yazdanekê wê, bi dagerek hijmarî wê werênina li ser ziman wê weke xosletekê yazdanê panteona mitolojiya sumerî jî bê. Wê di wê çerçoveyê de wê, ev wê weke aliyekê ku wê têkiliyek astrolojikî û kosmolojikî wê bi gerdûn û fezeyê re ku wê bi wan re wê were pêşxistin bê. Di wê çerçoveyê de wê têkiliyek wê bi wan hijmara wan re wê bi hevdû re wê were danîn bê. Lê wê hemû jî wê di çerçoveyekê de wê bi mîtolojikî wê bi Utu ve wê werina girêdan. Utu wê yazdanê panteona mitolojiya sumer a pîrr zêde ku wê li pêş wê weke bavê yazdanan jî wê were dîtin. Wê bi wî re wê destûrên gerdûnê û pêşveçûna wê werina kifşkirin. Wê bi wî re wê li gerdûnê û destûrên wê yên gerdûnê wê, werina hizirkirin. Di dewama wê de wê li dunyayê di nava mirovan de jî wê weke temenê pêşxistina dad, daraz, haqaniyet, zagon û hwd wê biafirênê. Wê ew wê weke afrîner wan jî bê.

Li nîppur, kîş, Uruk û heta adabê wê li gelek deverên din jî wê bi nave wî bawergeh û meresîm wê werina pêşxistin. Di ware fahmkirina Utu de wê gelek şîroveyên cûda wê werina kirin. Şîroveyên Mitolojiya Sumerî wê, weke bi awayekê wê ew weke yazdanê serek û bavê hemûyan bê. Lê wê, di nava xalkên weke Asûr, Akad û hwd wê, şîroveyên ku ew bi wî re dihên pêşxistin wê di çerçoveyekê de wê di bin Enki û Nanna-Sin de wê were bicihkirin. Heta ku wê di hin rengna şîroveyî de wê weke kûrê wan wê bê hanîn li ser ziman.

Lê Utu wê, di mitolojiya sumer de wê, dema ku mirov şîroveyên wê hilde li dest wê, bi wan re wê ew wê weke yazdanekê kifşkar wê were ser ziman. Aqadî wê Nanna-Sin wê hinek şîroveyên ku ew bi wî re wê pêşdixin wê weke bi demê û kifşkirinê wê bi wî re wê werênina li ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de wê, di hundirê wê demê de wê weke têgînek gerdûnî wê bahsa Utu wê bikin. Utu wê weke ku em di destana Gilgamêş de wî kifşdikkin wê weke yazdanakê ku ew weke bavê yazdanan û heta ku wê İnanna jî wê ew wê di wê çerçoveya wî de wê bê hanîn li ser ziman.

Şîroveyên bi Utu re ji dema Aqad û berî wan mitolojiya sumer k uew hevdu nagirin wê mirov dikarê weke nîşanaka kevntirin a Utu jî wî werênê li ser ziman. Di hin şîroveyna wê weke kûrê Enlil jî wê were hanîn li ser ziman. Di wê rewşê de wê Utu wê pêvajoyên dirêj ên bi mitolojiya yazdanî a sumer re wê derbas bike. Di wê çerçoveyê de wê, şîroveyên ku ew dihên dîtin ên piştre wê di çerçoveya aqilzanînekê de ku wê weke ku wê werina pêşxistin bin.

Di mitolojiya sumer de wê weke yazdanakê ku ew hemû nepeniyan derxê li hole wê were pênasekirin. Wê di falên vekirinê de wê, dema ku wê bi wî werina vekirin wê bê bawerkirin ku ew wê bi awayekê zelal wê hertiştê wê derxê li hole wê were hanîn li ser ziman. Di mitolojiya sumer de wê weke darazvanekê yazdanî bê. Wê ew biqasî wê dad, destûr û zagonên nava mirovan wê kifşbikê wê bi heman rengê wê yên nava yazdanan jî wê ew wê kifşbikê.

Utu wê weke yazdanê ku ew ji dad, destûr û zagonên nava yazdanan, mirovan û nava yazdan û mirovan jî wê berpirsîyar bê. Wê wekî din wê dema ku wê yazdanak wê ji bertekê xwe wê hêrsbibê ku ew zîrarê bidiyê de wê, ew karê Utu bê ku ew wê pêşîya wê bigirê. Ew ya şaş rast bike. Wê bi wê rengê wê di mitolojiya sumerî de wê bi gelek wasifên pîroz û yazdanî wê ew were şîrovekiirn û hanîn li ser ziman.

Utu wê di destana gilgamêş de wê weke bavê Înanna jî wê were ser ziman. Wê di dewama wê de wê înanna wê were dîtî ku wê weke yazdanaka jin a pirr zêde xort û bi hêz bê. Wekî din wê dema ku ew bi hers dibê jî Gilgamêş û Enkîdû wê ga ji gave xwe bixwezê û wê bide şandin bi ser wan de. Wê, di destana gilgamêş de wê were ser ziman. Înanna wê dema ku mirov wê bahsa wê bike wê, ji gelek aliyan ve wê tefsîrên wê hebin. Wê di serî de wê, destûrên wê yên ku wê weke destûrên jîyanê wê werina dîtî wê çerçoveya wê ya yazdanî wê bidina nîşandin. Destûrên wê wê çawa wê li gorî wê were jîyankirin wê, wekî din têkiliyên nava male, bi jîn û mêr, dervî bi bi hevdu re û hwd wê bi wê re wê werina ser ziman.

Di wê rewşê de wê, rewşên destavêtinê wê, di nava çanda mitolojiyê de wê bi rewşa destavêtina li Nînlîl nînbîrdu wê werina mahkûm kirin û lenetkîrin bin. Wê, di wê çerçoveya çanda destavêtinê wê rewşa Nînlîl û lenetkirina Lîllîth wê weke destpêka wê jî wê, mirov dikarê werênê li ser ziman.

Çanda yazdanên jin wê di nava mîtolojiya sumeriyî de wê weke aliyekê giring wê were dîtî ku ew wê di nava tekoşinekê de bê. Rewşa Nergal û ereşkîgal, Enki û Nînhûrşaq, hêrsa Nînlîl a li dijî destavêtinê, lenetkirina Lîllîth, rewşa hêrsbûna Înanna ji Gilgamêş û ji şandina ga a bi ser wî de wê, tenê wê hinek rewşên ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê li ser ziman bê. Lê di rewşa çanda Nînhûrşaq de wê, bi zêdeyî wê çerçoveyek giştî a pêşketî a pîroz wê mirov dibînê ku wê derkeve li pêş. Nînhûrşaq wê, yazdanaka ku wê destûrên wê di nava jîyanê de wê weke yên Înanna û ankû lîpit Îştîr ku mirov dikarê wê fahmbikê wê bandura wan wê zêdeyî wê hebê.

Di mijare rewşa Înanna de wê di aslê xwe de wê, rewşên vegotinê ên mîtolojîkî ku wê temenekê bawerî ên xort wê biafirînin wê, di destana gilgamêş de wê bi zêdeyî wê were dîtî. Destana gilgamêş wê, weke destanaka ku wê di demên piştî ên hûrî û mîtannîyan de jî wê mirov dibînê ku wê were xwandin.

Înanna wê di nivîsên bizmarî ên demên gûtî û babiliyan de wê, weke bi nave Îştîr jî wê, were ser ziman. Di nava Aqadîyan, Asûrîyan de jî wê wusa wê were naskirin. Wê bandura wê pirr zêde bê. Wê di mitolojiya Sumeran de wê, weke xwûşka Utu yazdanê rojê û banûya dunya binard a ganzîrê wê weke xwûşkûbira wê were ser ziman. Wê bawergeha wê bi nave “E-ana” ku wê were wateya male li azmana wê li urukê bê. Lê wê li deverên din jî wê hebê. Wê di bawergeha wê de wê weke wezîrê wê

Nînşûbûr bê. Di mîtolojiya Sumer de wê 'pêveka 'nîn' wê dema ku ew dihê ber navekê û ankû tiştê wê wateya pîroziyê a yazdanî wê bidîyê de. Di wê rewşê de wê, di hinek şîroveyan de wê weke unwanekê wê were dîtin û di hinek bineteran de wê weke ku em dibînin wê bi navan ve girêdayê wê were ser ziman. Di pirranîya navên mîtolojiya sumer de wê di navaê gelek de wê pêvaka 'nîn' wê hebê. Di bineterên ji dema gûtîyan, qasîtî û babiliyan de ku mirov dixwênê mirov zêdetirî rastî wê dihêt.

Înanna wê di nava mitolojiya sumer de wê bi zêdeyî wê bale mirov bikişênê. Weke Afrodîta girekî, Venusa romayî û Astarte ku wê di nava cihûtiyê de wê derkeve li pêş wê, bi wan re wê beremberî hevdû wê bê ser ziman.

Înanna wê weke dagere bereketê, şefqatê, dayikiyê, xweşikatiyê, şahwetê, serokatiyê, azwerîyê û hwd wê bi wê re wê weke xosletna ku wê werina ser ziman bin. İnanna wê di nava mitolojiya sumer de wê bi gelek wasifan wê were ser ziman. Di her demê de jî wê wateyek û watelêkirinek wê nbi wê re wê hebê. Wê di pêşketina meresîmên zawacê û domandina wê de wê, weke faktorek pêşî bê. Wê, heta ku wê weke pêşengîya wê çanda zawacê jî wê ew wê were dîtin û hanîn li ser ziman. Li Urukê bi zawaca wê û Dumuzî re wê dagerbûyîna wê, wê piştî wê, di gelek deman de wê bê domandin. Meresîmên zawacê wê ji aliyekê ve wê bi çanda İnanna re wê temenê pêşketina çanda malbatê û hwd jî wê were dîtin. Çerçoveya wê mitoloji û felsefeya wê ya jîyanî, malbatî û olî wê bi destûrên wê yên ku ew bi nivîskî hinek ji wan rêgezên wan heta roja me jî mana wê bi wan re wê bi temen bibê.

Di mitolojiya İnanna re wê Dumuzî wê weke şivanekê wê were tefsîrkirin û hanîn li ser ziman- Şîvanî wê weke dagera masumetiye, şefqatê û rastiye bê. Şîvanî wê, çandaka ku wê di mîtolojiya sumerî de wê bi çanda Nîdaba ku wê ni nave nîsaba û Nînîbgal jî wê were naskirin wê bi wê re wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê bê. Nînîbgal wê, weke yazdana bejê û şîvaniyê jî wê were dîtin. Wê şîvanan wê li dora xwe wê bide hevdû. QWeke nave şivanekê Nînîbgal Uradîna wê, pîr zêde wê nave wê were ser ziman.

Di hinek nivîsên bizmarî de ku wê dema ku wê İnanna wê methîyan wê li Dumuzî wê bike wê, di yekê de wê bi gotina *şîvanê Nînîbgal Uradîna* wê bi şîbandinê wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, çanda wê were ser ziman. Nînîbgal û ankû Nîsaba jî ku wê were naskirin wê, dagera wê simbîlek genim bê. Nîsaba jî wê hewserê wê **Haya** bê.

Wê di rûtûelên li bawergeha wê ya navdar de wê, law û keçên ciwan wê bi hevdû re wê rêzbigirtan û wê, hebûban. Di hinek şîroveyan de wê bê gotin ku ciwanan wê xwe kêrbikira bo ku ew xweşikatiya wê re bigihiştan li hevdû.

Kesekê ku ew zewîcî ba wê derketiba huzura Înanna di bawergeha wê de. Wê, bi me'yên wê re wê, biheta pîrozkirin. Me wê rêgezên yazdanan ên pîroz bin. Wê dema ku ew bi wan hat pîrozkirin wê weke ku wê zawaca wan wê bi wê biheta herêkirin.

Înanna wê bi awayekê wê weke yazdanaka jin ku wê bi têngîna zayendî re wê were beremberkirin û li berçav. Di wê rewşê de wê, rewşa Înanna wê di wê rewşê de wê, bi zêdeyî wê bi têngîna zayendî re wê derkeve li pêş. Înanna wê kurê wê şar wê weke yazdanê hûnerên şer jî wê were pênasekirin wê were ser ziman. Lê Înanna wê di teybetmendiya wê bi rewşa zayendî re wê derkeve li pêş. Di rewşa fahmkirina Înanna de wê, dema ku mirov li bineterên nivîskî ku ew bi wan dihê ser ziman wê, weke destana gilgamêş, destûrên înanna û hinek nivîsên din ên bizmarî wê di wan de wê ew wê were ser ziman.

Înanna wê çanda wê, weke çandaka ku wê di demên dawî ên mîtolojiya sumer de wê derkeve li pêş. Wê di wê çerçoveyê de wê, piştî wê re wê, weke çandaka ku wê li ser esasê zayendîtîyê wê, temenê têgihiştinê wê biafirênê. Wê, di wê rewşê de wê, di rewşa zayendîtîyê de wê, du rewşên giring wê di mitolojiya Înanna de wê werina dîtin ku ew wê, di çerçoveyek weke hevdû de wê, law û keçên ciwan wê di rûtûelên xwe yên bawerîyî de wê bide nîşandin. Yek wê ew bê ku wê di hemû berhevbûnên di bawergeha wê EANNA de wê, bi hevdû re wê rêzbigirin û wê bi wan re wê, 'allarîyên' wê werina xwandin. Wê li parastgeha wê Înanna wê di nava 'pala'yên xwe de wê li ser taxtê xwe wê rûniştî bê. Wê Înanna wê bavê wê Nanna wê newê jibîrkirin. Wê nave mamîtu wê bibîr bikin. Wê bi wê re wê, girêdana xwe wê werênina li ser ziman. Di bawergeha Înanna de wê, hertimî wê du musikvanê wê hebin. Wê ew jî wê bi nave kulîtta û Nînatta bin. Lê di hinek şîroveyan ku wê di nivîsên bizmarî de wê piştî wê werina kirin wê ew wê weke du yazdanên musikê jî wê werina bi navkirin. Di wê rewşê de wê, ev nûqta wê di mitolojiya Înanna de wê, ne dîyar bê ku ev herdû du yazdanên musikê na û ankû wê du musikvanên bawergeha Înanna bin.

Di bawergeha Înanna de wê, seremonîyek teybet û mazin wê hertimî wê biheta kirin. Di demên ku wê zawacak bûba wê, kesên ku wê zewîcî ba wê pêşî derketiban pêşîya Înanna û piştî pêşîya hemû kesên li dora

wan di bawergehê de. Piştî ku wê, bi nave soza xwe û girêdana xwe daban Înanna û wê, sunda xwe bi nave Mamîtu ku ew weke yazdanê sundê di mitolojiya sumer de dihê ser ziman wê sunda xwe ya zawacê wê bixwaran. Di wê rewşê de wê, rewşek wan ya teybet wê, di wê demê de wê bikiran.

Di mîtolojiya Sumer de wê dema ku mirov wê li rewşên jîyanî ên hemdem dinerê wê çerçoveyek bi lêvkerinê û ankû bi gotinkirinê ku wê karibê wan bi xwe re wê werênê li ser zian wê di mitolojiya wan de wê were dîtin. Mîtolojiya Sumer wê weke mîtolojiyek bi sazûman ku wê di hemû demên piştî xwe de wê, bi pêşxistin û watelêkirina wê ya jinûve û jinûve re wê temenê pêşveçûnên piştî jî wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman wê mitolojiya Sumer wê, pêşveçûnên wê yên ku em wê kifşikin bi wan re em wê dibînin ku wê hem di demên xwe de wê bi aqilperêzîyekê wê bi temenekê wê were dîtin û xwediyê hevgiretinekê bê û hem jî wê di demên piştî de wê, salixkirin û fahmkirinên wê bê temenê pêşveçûnên demên piştî.

D wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê mîtolojiya sumer wê, di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, pêşketinek şariştanî a bi aqil wê temenê wê biafirênê. Ev wê di pêvajoyên piştî ên ku wê pêşdikevin wê bi wan re wê bi awayekê zelal û hesan wê were dîtin.

Di mîtolojiya sumer de wê, ji aliyê fahmkirinê ve wê, dema ku mirov wê li wê binerê wê di sazûmana fahmkiirna wê de wê, were dîtin ku wê panteona wan wê di çerçoveyekê de wê, hebê. Li gorî mîtolojiya sumer wê berî ku mirov wê werina xuluqandin wê, Gîgî û Anunnakî wê hebin. Ew jî wê di çerçoveya hebûna yazdanan de wê bi hetan dîtin. Wê wê rewşê de wê, di nava yazdanan de wê, weke ku wê bi rewşa gîgî û annunnakîyan re wê were dîtin wê wekhevî wê nebê. Yê ku wê ew wê rewşê wê bi gûharênê wê Enkî bê.

Li gorî mîtolojiya sumeran wê, bê gotin ku wê Enki wê here nekê ku wê yazdan ji yazdanan re wê xizmetê bikin. Wê, Enki wê, dema ku ew berpîrsîyar me'yên yazdanan digirê ser xwe û ew hemû di destê wî de wê bicivin wê êdî wê, mafê kifşkirin û biryardayinê wê hemû wê weke ku wê bikêeve destê wî de. Wê li ser wê re wê, di vegotinek mîtolojiyî de wê bê gotin ku “Enki wê here nekê ku wê annunnakî û gîgî ku ew ji tuxmê yazdanan dihên ew ji yazdanan re xizmetê bikin. Wê li ser wê re wê biryara çêkirina mirovan wê bide. Wê Enki wê ew wê karibê wê bigirê ser xwe. Wê, di wê rewşê de wê, ew wê, mafê afirandinê ku ew di destê

Enlil de ya û yê baxtê ku ew di destê Utu de yaw ê ji destê wan bike û wê bi wê biryara afirandinê wê bide.

Li gorî ku wê bê gotin wê ew bê ku wê, Enki wê, mirovan wê biafirênê. Wê rûh û gîyanê wê bide wan. Wê, piştî wê, mafê xismetkirinê ku wê gîgî û anunnakî ku wan ji yazdanan re dikir wê ji destê wan bigirê û wê bide mirovan wê, karê xismetiyê û weke girseyên ku wê di bin yazdanan de wê pêşkevin wê ji wan re wê bergê û xismetê bikin wê mirov wê li gorî mîtolojiya Enkî wê bîn afirandin.

Dîsa wê di mîtolojiya Enki de wê were vegotin ku wê Enki wê Anunnakîyan wê bi bişênê Ganzîr û wan di bin parastin û destê Ereşkîgal de wê bide li hevdû. Wê gîgîyan jî wê, bişênê ji An re ku ew di bin parastina wî û destê wî de bin. Anunnakî wê berî ku wê bîn şandin li dunya binardê a Ganzîr wê, di bin dest û sehêta Enlil de bin. Wê, di nava ava serard û binardê de wê bijîyan. Gîgî jî wê bi stêran re wê weke hevdû wê bihatan dîtin û bihanîyan li ser ziman. Wê, dema ku wê, bîn şandin li bin destê Utu wê hingî wê ew wê weke bi stêran re wê êdî wê werina fahmkirin.

Di mitolojiya Sumer de wê, dema ku wê bahsa stêran wê were kirin wê, wateyek teybet a kosmikî û astrolojiyî wê li wan wê were kirin. Li gorî wan û bawerîya wan a di derbarê stêran de wê bê gotin ku wê her stêr wê dema ku ew wê tîkiliyek wan wê bi jîyane ku ew li ser rêyê aerdê hebû wê bi wê re wê biheta ser ziman. Sumerîyan wê weke pêwîstîyek mitolojiya xwe wê hemû tevger, rewş, wucan, di hundirê de rêya ku wê di şopand û hwd wê, hemû wê, tîkiliya wê bi jîyane mirov a rojane re wê tîkiliya wê danîban. Wê bi wê re wê ew wê fahmkiriban. Wê weke ku wê hemû kirin tevger, rewş, û hwd wê bi rewşa stêran ve girêdayî wê biheta fahmkirin. Wê, bi wê re wê di jîyane xwe de wê çî biryar hildaban ku ew biryarê şer ban û ankû ên tişteke din ban wê li stêran binerîyan û ew fahmkiriban. Wê li gorî wê kiriban. Wekî din wê rewşên weke falmeyizendîne, afsûn û bêhît, wahy û hwd wê, bi stêran re wê ew wê fahmkiriban. Li gorî wan wê ew wê, di wê çerçoveyê de wê tîkiliya wan a bi baxtê mirov ve girêdayî wê hebûba. Wê di wê çerçoveyê de wê ew wê bihanîyan li ser ziman.

Di rewşa fahmkirina stêran de wê, sumerî wê, di wê rewşê de wê, pergale fahmkirinê a stêran wê pêşbixin. Wê tîgînên xwe yên astrolojiyî, stêrzaniyî, kosmolojiyî û hwd wê bi hevdû re wê, di awayekê de wê bi wê re wê çerçoveyek bi fahmkirinê wê bi wê re wê pêşbixin. Di dewama wê de wê stêr wê, weke ku wê biheta vegotin wê tîkiliya wê bi gîyane

mirov re wê hebûba. Wê ji bilî wê têkiliyek bi qarakterîyî jî wê bi wê re wê danîban. Wê bi wê re wê ew wê fahmkiriban.

Di wê çerçoveyê de wê dema ku wê biryarek şer wê hildaban û wê bi wê re wê ew şerê ku ew bikin ku wê serkevtin wê bihanîya û ankû wê têkçûn û xirabî wê bihanîya wê bikiran ku ew wê bi wê re wê fahmbikin. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, rewşa stêranû gîgîyan wê di mîtolojiya sumeran de wê bi awayekê wê bi hevdû re wê danîban. Wê weyn û rola ku wê stêr wê bi jîyane wan de wê bileyistan wê weke weyn û rola ku wê gîgî leyistiban wê bihanîyan ser ziman. Gîgî wê, di wê çerçoveyê de wê, weke têtîn û ankû rewşna yazdanî ku ew bi baxt, ya li anyê nivîsî û hwd re wê bi stêran re wê bidan fahmkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê wateyên ku ew li stêran dikirin wê pîrr zêde bûn. Gotina stêrê wê di mitolojiya sumeran de wê bi wê rengê wê weke gotinek pîrrwateyî û ku wê bi wê re wê gelek wateyên pîroz û rewşên pîroz wê bi xwe re wê bihanîyan ser ziman wê şîrove bikiran.

Çendî ku wê Enki wê mirovan wê çêbikê û wê xismeta gîgî û Anunnakîyan wê dênê ser mile wan jî lê wê hê jî wê di mitolojiya sumeran de wê bê bawerkirin ku wê, gîgî wê di derbarê jîyanê, demên bûhûrî û yên ku wê werina de wê, hertimî wê nîşanakan wê bidan. Lê herkesekê wê nikarîba wan bixwanda û fahmkiriba. Kesên zane ên bijartî wê ew wê têkiliyek wan a teybet wê bi wan re wê hebûba û wan wê karîba wan rewşên wan fahmkiriba. Di mitolojiya sumer de wê mirov wê bi çar astan wê bihanîyan ser ziman. Mirovê ji rêzê, mirovê ku ew dikarê tiştêkê û tiştêkê ji destê wî were, mirovê bijartî weke zane û keyan, mirovê weke ku ew wahy ji wan re wê were. Ev jî wê weke pêxemberan wê biheta ser ziman.

Di wê rewşê de wê, di rewşa jîyanê de jî wê ji hevdû derxistina wan wê bi wê re wê were ser ziman. Di rewşa jîyanê û mirov û baxtê de wê di wê rewşê de wê, biheta ser ziman.

Di derbarê têtînê a baxtê de wê, di mitolojiya sumeran de wê weke ku mirov heta roja mejî bi kurdan re wê kifşdikê wê bi du awayan wê were ser ziman. Awayê pêşî wê ew bê ku wê mirov nizanibê ku wê çi baxt bê lê tenê ku ew kir û pê de wê piştî ku ew kir wê zanibê ku wan çi kiriya. Wê hingê wê bi wê re wê rastî baxtê xwe wê were. Di wê çerçoveyê de wê têtîna ku wê di roja me de wê di nava olê aqil de ku wê bi gotina 'li ser mile mirov wê du ferîşte wê hebin ku ew yek xêr û yek ji gunehên mirov dinivîsê wê weke têtîn û fahmkirina mitolojiya sumer bê. Wê di

nava wê têngîna bawerîya wan a baxtê a mitolojikî de wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Ji aliyekê din ve jî wê rewşa fahmkirina baxtê wê di ware fahmkirina sumeran de wê bi wê re wê weke aliyekê giring wê derkeve li pêş wê aliyê din ê duyem jî wê bi têngîna fahmkirina baxtê a ku wê mirov wê, karibê wê çî bike wê bide kifşkirin bê. Lê mirov ku wê, ber wê yekê wê yazdana wê aqil wê bide wan. Di wê çerçoveyê de wê di roja me de wê kurd wê dema ku wê *tûfana nûh* wê bênina ser ziman wê bi wê re wê gotinekê wê bi lêvbikin. Ew jî wê ew bê ku wê, bêjin ku “wê yazdana aqil da wê ku win ya rast û xirab ji hevdû cûda bikin.” Ya ku wê mirov bike mirov jî wê li gorî mitolojiya sumer wê ew dayina aqil bê. Di wê çerçoveyê de wê bi aqil wê ya baş û nebaş wê ji hevdû cûda bike Li gorî wan ya baş wê ya ku yazdanên wan weke sipertek danîna li pêşîya wan bê. Di wê çerçoveyê de wê werênina li ser ziman. Mirov bo ku wê bi rastî û baş bike û di rêya rast a yazdanan de bimêşê dive ku ew bi aqilê xwe ew pêşkeve. Li gorî wan wê mirov di pêşketina xwe de wê, di sê rewşan de wê bibê. Rewşa pêşî wê kesên ji rêzê ku ew dikarin xwe bigihênina aqil bo domandina jîyane xwe bin. Awayê duyem wê kesên ku ew ku ew xwe digihênina li zanînê ku ew karibin rênîşan bidin û rêvebibin bin. Awayê sêyem jî wê aqilê pîroz ê ku ew li ser hemûyan re bê û wê herkesek wê xwe negihênê li wê. Wê tenê wê kesên bijartî wê xwe bigihênina li wê. Di wê çerçoveyê de wê ew wê were hanîn li ser ziman.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê mitolojiya sumerîyan di derbarê aqil û pêşketina aqil û ankû xwe gihandina aqil de wê, di wê çerçoveyê de wê, ji aliyekê ve wê li destûra yazdanan wê bigerihin. Lê ji aliyê din ve jî wê, li rewşa xwe pêşxistinê de wê weke ku wê kurd wê werênina li ser ziman ku “tu kedê bide tê bidest bixê” bê. Wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman.

Di wê rewşê de wê jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê aqilê sumerîyan ê di derbarê kosmosê de bê. Wê di derbarê gerdûnê de wê dema ku wê bihizirin wê bahsa aqilekê giştî ê kifşkar bikin. Wê piştî wê bahsa tişîkirina nava wê bikin Wê vê yekê wê bişibihênina gîyanek vala ku ew bi aqil ew hin bi hin bi fêrûazmûnê ku ew were tişî kirin. Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê fahmkiirna wan wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, sumerî wê li pêşîya pêşketina xwe ya bi aqil wê sînor wê li wê nehizirin. Wê, di dewama wê de wê, bi awayekê bi ços wê

li wê bihizirin û wê pêşbixin. Di wê rewşê de wê, têngînên weke matamatikê, gaometriyê û hwd jî pêşbixin. Wê təkiliya wê jî wê bi gîgîyan re wê dênin. Wê di rewşa tevgerên stêran, wucan û hemû rewş û dîtbarîyên wan ber ku ew bawer dikin ku ew təkiliya wan bi jîyane me ve heya wê, bi wê re wê êdfî wê li wê bihizirin. Təkiliya stêran û baxtê ku ew bi hevdû re didênin wê weke rewşek ku mirov dikarê xwe bigihênê li wê li wê bihizirin. Ber vê yekê wê rewşa kesên weke rêmildar û ankû qahîn ku ew dikarin ji ya nayê zanîn agahiyê bidin wê bi wan re wê pêşkevin. Ew wê weke kesna zaneyên baxt bin. Wê bi wan re wê rêyek fahmkirinê a teybet wê hebê. Ew wê, aqilê wan ê fahmkirinê wê təkiliyek wan wê bi gîgîyan re wê hebê. Li gorî mîtolojiya sumerîyan wê gîgî wê piştî ku mirov û jîyan pêşket û bidest jîyankir û jîyan pêşket û pêde wê weke rewşna stêrî a li ser jîyanê bin. Wê weke sterên jîyanê jî wê di hinek nivîsên bizmarî de wê werina tefsîrkirin û hanîn li ser ziman.

Gîgî wê weke çerçoveyek fahmkirina jîyanê jî bin di mejiyê sumerîyan de. Wê weke çerçoveyek fahmkirinê a bi baxt re bin. Wê sumerî wê, pergalek fahmkirinê wê, bi têngîna baxtê û ankû weke ku ew dibêjin ‘ya li aniyê nivîsîya’ û jîyanê wê bi hevdû re wê dênin. Di dewama wê de wê, di wê rewşê de wê bihizirin. Di wê rewşa fahmkirina sumerîyan de wê, ev wê weke aliyekê giring ê bi nerîna jîyanê re wê derkeve li pêş.

Wekî din wê rewşên weke yên ku wê bibin wê, bi rewşa fahmkirinê jîyanê û baxtê re wê were dîtin. Di hinek şîroveyan wan ên bizmarî de wê were dîtin ku ew yazdanan dervî têngîna baxtê dibînin. Ew wê weke weke hebûnna dervî baxtê wê bibînin. Baxt wê bo mirovan bê.

Wê, di wê çerçoveyê de wê, bihûşt ‘dilmun’ û dojhê ‘kur’ û ankû ‘kî-gal’ wê werênina li ser ziman. Wê, ew jî wê, Ereşkîgal wê li wê serdest û wê weke ya kifşkar û bê. Di mîtolojiya dojhê de wê, di mitolojiya sumeran de wê çend navên cûda wê hebin. Wê kûr wê, di demên mîtolojiyê ên destpêkê de wê hebê û wê piştê jî wê were dîtin ku wê were dîtin. Lê nave ‘kî-gal’ jî wê di wê wateyê û ankû di wê rengê de wê were dîtin ku ew were bikarhanîn. Wekî din wê, nave “arullu” jî wê weke nave dojhê wê, di mitolojiya sumeran de wê were bikarhanîn.

Wê, di wê rewşê de wê, ev nav wê, di hundurê literatura dojhê û gotinên ku ew bi wê dihên bikarhanîn de wê were bikarhanîn. Wê, Ereşkîgal hewserê wê nergal wê ew wê kifşbikin. Wê wezirê wan jî jî û ankû wê din şîroveyna wê weke wezirê ereşkîgal wê were dîtin namtar wê were dîtin.

Di mîtolojiya sumer de wê, di hinek şîroveyna de wê, çendî ku wê mirov nikaribê zêde baş fahmbikê jî wê, têkiliya Nergal û Nînurta wê bi hevdû re wê were dîtin. Nînurta wê weke yazdana serkevtinê, şer û kifşkirina serkevtin û binkevtinê jî wê di mitolojiyê de wê were kifşkirin. Wê cih û ware wê Lagaş bê. Wê lagaş wê di demên navîn ên pêşketina sumeran de wê, weke navendek giring bê. Wê piştî wê di dema duyem a sumeran a bi pêşketina gûtfîyan re ku wê were dîtin wê weke navendek giring bê. Wê, di wê demê de wê lagaş wê bi zêdeyî wê, bi tekoşîna maf û azadiyê a ku wê wre gotin ku Urukagîna ku wê bide re wê were ser ziman. Urukagîna wê, weke zaneynekê civakê ku wê di rengê têngîn a 'kawa' a *destana kawayê hesinkar* a kurdan de wê were dîtin. Ew jî wê di encama tekoşinek bi wê rengê de wê serkeve. Wê, di dewama wê de wê were gotin ku wê destûrên xwe wê binivîsênê û wê atfî Nîngîrsu wê bike. Nîngîrsû wê, nave Nînurta wê di hinek rengên nivîskî de wê weke nave wê jî were dîtin. Yanî wê Ninurta û Nîngîrsû wê, weke ku wê were gotin wê heman yazdan bin. Lê hin şîroveyna de wê, xosletên ku wê bi Nîngîrsû û Ninurta wê werina şîrovekirin wê, cûdahiyê wê bidina nîşandin. Minaq zêde gotina 'şer' wê bi nave Nîngîrsû re wê newê ser ziman. Lê bi nave Nînurta re wê were ser ziman. Wê heta ku wê Nînurta wê weke yazdanê serkevtinê û şer wê bi awayekê wê were pênasekirin.

Di şopa Urukagîna de wê Guada-ensi wê were. Wê piştî wî li dora dusadsalekê piştî wê were. Li gorî wê were fahmkirin wê Guada-ensî wê fahmkirin û destûrên Urukagîna wê di şopa wan de wê were û wê wan hinekî din wê pêşbixê. Wê di wê çerçoveyê de wê, were ser ziman. Wekî din wê di rewşa şîroveyên bi Nîngîrsû û Ninurta de wê di rewşa têkiliya wan a bi Enlil ve ve jî wê ew cûda şîrovekirin wê were dîtin. Di hin şîroveyna de wê Ninurta wê weke darazê serek ê Enlil wê were şîrovekirin. Nîngîrsû wê weke kûrê Enlil û yazdanê rojê û bereketê jî wê were şîrovekirin. Wê dema Nîngîrsû wê bi destpêka biharê û şînahiya wê ya ku ew nû û teze derdikeve wê bi wê re wê were ser ziman. Wekî din jî wê bê gotin ku Nîngîrsû wî av ji azman û ardê cûdakir û rengê wê yê ku ew bi wê heya wî dayê de wê bi wî re wê were hanîn li ser ziman.

Em dîsa ku vegeirihina li ser rewşa Nergal û ereşkîgal wê di aslê xwe de wê, bi wê re wê were dîtin ku wê Di hin şîroveyna de wê weke yazdanê şer, feleketê, agirê daristanan, nexweşî, nexweşîyên dibhurina li mirov ji mirov û hwd jî wê were ser zimam. Di wersiyona binetera 'armana' de wê, bahsa wan bike. Wê di wê de wê bahsa wê bê kirin ku yazdanan dewetîyek daya û wê ereşkîgal wê bi nave xwe wê yekê bişênê.

Wê herkesek li wê li ber rabê lê tenê Nergal wê ji cihê xwe ne labitê. Wê Ereşkîgal wê li wê bihêrs bibê û wê dema ku wê Nergal veguhêzê kurê wê hingî wê, wî li wir wê girtî bihêlê. Lê nergal wê li wê pirr zêde wê bi hers bibê û wê Heta ku wê ereşkîgal wê ji taxtê wê bike wê werênê li ser zimam.

Yê ku wê Ereşkîgal wê bi nave xwe wê bişênê wê wê namtar bê. Di bineterê de wê, bê gotin ku wê yazdan ji ereşkîgal re wê bêjin e'm nikarin werina mekane te û tu jî nikarê were cem me, wê demê yekî li şûna xwe bişênê. Dibêjin ku wê hingî wê ew li şûna xwe yekî weke namtar wê wezirê xwe wê bişênê.

Di bineterê de wê bê gotin ku wê Ereşkîgal wê pirr xweşik bê. Wê, nergal wê ti carî wê xwe li dijî wê negirê. Wê, hetimî wê di bin bandura cezibeya wê de bê. Wî piştire dinivîsê ku wê Nergal wê lêborîna xwe wê ji wê bixwezê. Lê Hêrsa Ereşkîgal wê derbas nebê.

Di mîtolojiya sumer de wê, di dewama wê de wê, yazdanên ku wê werin wê, yazdanê bahozê Îşkûr bê. Îşkûr wê weke kurê Enlil jî wê di hin bineterna de wê were ser ziman. Wê qarakterê wî weke ba wê were şîrovekirin. Wê, navenda çanda wî karkara wê were ser ziman. Lê di hin şîroveyna bineterî de wê, weke kurê An jî bê wê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, ew wê bi wê re wê were ser ziman. Îşkur wê di nava mîtolojiya sumer de wê tefsîra wê bi şêr-ejderha wê were çêkirin. Di wê çerçoveyê de wê ew wê bi awayekê wê peykelên wî werina çêkirin. Hin peykelên wî yên ku wê bi wê rengê wê werina çêkirin wê heta dema me jî wê bimênin.

Îşkûr wê di mîtolojiya wî de wê, di hin bineterna de wê, bo ku ew jîyane bide ser rûyê ardê wê ew wê, were bierkkirin û ew jî wê bo wê baranê wê bide barîn. Wê weke yazdanê baranê jî wê di hin bineterna de wê were dîtin. Di mîtolojiya sumer de dihê bawerkirin ku Enlil wê bo ku ew jîyanê bide serrûyê ardê wê radestî wî bike.

Dema ku mirov bahsa jîyane serrûyê ardê bike wê, di demên dawî ên mîtolojiya sumer de wê bê dîtin û şîrovekirin ku Yazdanan hemû mafê kifşkirinê dana Enki. Enki wê weke yazdanakê ku wê mafê hemû tiştî wê di destê wî de bê. Ber vê yekê wê ew wê, hemû tişt wê ji wî were pirsîn. Piştî Enki mirovan çêdikê wê, bê gotin ku ew bo ku ew dadî, wekhevi û axlaqê nava wan ew biparêzê wê keça xwe Nanşa wê bierk bike. Nanşa wê weke yazdanaka mîtolojiya sumerî ku wê bi şîrovekirina xewnan û fahmkirina wan û pêşxistin û fahmkirina bêhît û ankû kehenetan re wê were ser ziman. Nanşa wê di Mîtolojiya Sumer de wê weke yazdanaka ku

wê sere kê ket tangîyê û kî ket rewşa mihtacê de wê ew wê bi wan ve wê here. Kesên ku ew rastî nehaqiyê hatina û ketina deriyê tang de wê di cih de ew bi wan ve wê here. Wê bi wê rengê wê Nanşa wê bi xosletên wê re wê bi gelek aliyên ve wê şîroveya wê were kirin.

Wê di dema gûdea-ensî de wê bijî. Wê di wê demê de wê, çanda wê pîrr zêde wê bi destûrên gûdea-ensî re wê werina ser ziman. Wê, gudea-ensî wê bawergehekê bi nave “Enînnu” wê çêbikê û wê bi wê re wê navenda wê li wir wê pêşbixê. Wê ew jî wê weke yazdaka lagaşî wê were dîtin û nasîn. Tê gotin ku wê Gudea-ensî wê dema ku ew berî ku ew bawergehê wê çêbikê wê xewnekê wê bibînê û wê ti kesek nikaribê xewna wî şîrovebikê. Lê ew şerî li wê dide û piştre ew wê ew wê bawergehê wê çêbikê.

Nanşe wê wezirê wê, hendûrşaq bê. Wê çanda wê di nava mirovan de wê, pîrr zêde wê bi jîyanek bi rêkûpêk re wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê çerçoveyê de wê derkeve li pêş.

Enki ne xwestîya ku mirov ji rêya yazdanan derkevin. Wê ber veyekê wê bê gotin ku wî ew kar daya keça xwe Nanşe ku ew wan di wê rêya yazdanan de bide hiştin bê. Wê di wê çerçoveyê de wê Nanşe axlaqê wê pêşbixê û wê bixwezê ku mirov bi wê bijîn. Wê rêya axlaqê wê weke rêya Nanşe jî wê were dîtin di mitolojiya sumer de. Wê li rex Nanşe wê Gîgîl wê weke yazdanak ku wê bi tégîna ji hevdû cûdakirina rastî û şaşîyê ku wê derkeve li pêş bê. Wê, mafê ji hevdû cûdakirina rastî û şaşîyê a nava mirov û yazdanan wê di destê Gîgî de bê. Wê, di hin bineterên ku wê bahsa mitolojiya enki bikin de wê bahsa wê jî wê were kirin.

Di mitolojiya sumer de wê, hinek yazdanên wan ên ku wê piştre wêpêşkevin wê bandura wan wê bi pêşketina çanda wan re wê were dîtin wê bibin. Wê çanda Înanna wê, piştî wê re wê bi yazdanaka dayik Aruru re bê. Aruru wê xwediyê hemû çîya û sere çîya ba. Wê, hemû çîya ji wê biheta pirsîn. Wê weke yazdanaka xalkên çîyayî jî wê were tefsîrkin. Wê piştî Înanna wê li Urukê wê wê weke yazdanaka mazin a jin û dayik wê derkeve li pêş. Piştre wê bandura çanda wê ji Urukê heta Kîş'ê wê pêşkeve. Wê di demêmn Aqad û babil û gûtîyan de wê Kîş jî wê weke navendek çanda wê pêşkeve. Wê weke “yazdanaka jin a mazin” wê were tefsîrkin. Di destana gilgamêş de wê nave wê derbas bibê. Wê, di destanê de wê weke ku wê were tefsîrkin wê urukî wê ji wê bixwezî

ku ew rêhevaleyê ji gilgamêş re çêbikê. Ew jî tê gotin ku wê, enkîdû wê biafirênê. Wê bi wê rengê wê nave wê derkeve li pêş.

Wê li gorî hinek şîroveyna wê ew wê weke xwûşk û di hinek şîroveyna de wê weke keça Înanna wê were şîrovekirin û hanîn li ser ziman. Lê ev wê weke nûqteyek ne zelal wê di fahmkirinê de wê bimênê. Lê wê dayika Înanna Nîngal û hewsera yazdanê heyvê Nanna wê bi wê ve jî wê were girêdan. Nîngal wê, weke yazdana evîndarîyê û bereketê jî wê were tefsîrkirin. Bo Nîngal wê sê navendên mazin ên çanda wê hebin. Bi Urukê re wê Kîş û Ur jî wê derkevina li pêş. Heta ku wê di demên dawî û ankû dema duyemin a ronasansa sumerîyan de wê Ur wê weke navenda wê ya sereka wê derkeve li pêş. Wê li Ur'ê wê destûrên urnammu wê weke ku wê bi mohra wê hatina misogerkirin wê were ser ziman.

Dema ku wê piştî wê bajarê Ur wê rastî hêrîşê were û wê bikeve wê, ew wê pîrr zêde wê xamgin bike. Wê di hin bineterna wê gotinên bi nave wê ên ku wê weke ku wê gotin bi rengê *“ey bajarê min, tu weke berxeka ji meha xwe cûdabûyî yî”* wê bînin ser ziman. Wê tîkiliya wê bi Utu re wê were danîn û wê hertimî wê ew wê bi Nanna re wê her azman û wê were. Wê ji wir wê kifşbikê.

Di mîtolojiya Nîngal de wê piştî wê rewşa bêbaxt re wê nave gallayan wê derbas bibê. Galla wê weke aciyên dunya binêardê ên ku ew bi kesên bêbaxt û ankû nebaş û xamgîn ku ew wan dikişênina binardê bin. Wê weke aciniyên dunya binêardê bin. Wê ew jî wê, girêdayî Ereşkîgal bin. Wê, bi wê ve wê girêdayî bin. Ew wê, rewşên di nava rewşên darazê ên ku ew hatina kifşkirin de ku ew digirin bin. Wê dema ku wê minaq wê Namtar wê bi darazê wê baxt û rewşa kesekê wê di dunya binêardê de wê kifşbikê wê, ew wê, piştî galla wê ew wê li wan wê were radest kirin. Lê galla wê, di mîtolojiya sumer de wê, bi gelek cûreyan wê werina li ser ziman. Hinek ji wan wê weke kurd bi goitina zabenîyan re dihênina ser ziman bin. Hinek jî wê weke bigotina 'acîyan' ku kurd şîrovedikin wê bi wê rengê bin. Wê, di awayekê de wê di nava wan de wê yên baş û nebaş jî wê, weke ku wê hebin wê dîmenek wê bi fahmkîirna bi wan re wê bê dayîn li berçav.

Di mîtolojiya sumer de wê dunya binêardê wê dema ku wê bahsa wê were kirin wê di mejiyê mirovê roja me de wê tenê wê, dojah û ankû rewşa hemû xirab wê were dîtin. Lê di aslê xwe de wê weke ku wê di mîtolojiya sumer de wê çendî ku wê bi gotina dunya binêardê re wê were ser ziman jî lê wê, wene dunyayek weke ya ku ew di wê de dijîn wê şîrovecikin. Lê wê, di wê rewşê de wê, azman jî wê weke *“qatek dunya”*

wê şîrovebikin û wê bi bihûştê (Dilmun) re wê werênina li ser ziman. Wê dunya bin jî wê, bi dojhê (kî-gal) wê were ser ziman. Lê di hundirê dunya bin de wê weke ku em bi mitolojiya sumer re wê kifşdikin wê gelek rewşên cuda wê bi wê re wê werina şîrovekirin. Bi gelek navên bi wateyên cuda wê were hanîn ser ziman. *Mazgîr, kî-gal, kur* û hwd wê çend ji wan naven ku ew di mitolojiya sumer de wê weke nave dunya binêardê ku wê bi wê werina ser ziman bin.

Wê di wê dunya binêardê de wê, rewşa jîyanekê wê were tefsîrkirin. Wê di wê rewşê de wê heta ku wê, weke ku em di mitolojiya Enkî de wê dibînin û dixwênin wê *ava şêrîn* ku wê weke ya abzû jî wê were bi navkirin wê di binê ardê de wê bijî. Wê di wê rewşê de wê, ew wê were ser ziman.

Di mîtolojiya sumer de wê, Enkî wê weke hemû kifşkirinê ku ew dihê dayîn li wî wê ew wê, wan hemûyan wê bide dîyarkirin. Wê, di wê rewşê de wê, rewşa dunya binêardê jî wê bi wê re wê were kifşkirin.

Dunya binêardê wê yazdanaka jin wê weke kifşkarê wê ereşkîgal ku wê were ser ziman wê aliyekê din ê ku ew bala mirov dikişênê. Wê, di demên mitolojiyê ê piştê de wê, Galla wê, derkevina li pêş. Wê girêdayî wê bin. Wê di wê demê de wê dunya binêardê wê bi 'xirabî' wê were şîrovekirin. Galla wê weke "*hebûna xwarinê nizanin, xwartina avê nizanin, ardê sereşandinê nizanin, nexvewûn ava pîroz a di fişiqê, hîç xelatên afrîner nahildin, maçnakin hîç zarokan. ...*"

Di destana gilgamêş de wê bi awayekê tefsîra wan wê derbas bibê. Wê weke yên ku wê dumuzî wê bibina dunya binêardê wê ew bin. Di wê rewşê de wê, di destana Înanna de wê, piştî birina dunya binêardê a dumuzî wê Înanna wê li pay wê here ku ew wî bênê. Di mîtolojiya sumer de daketina Înanna li dunya binêardê wê weke têgînek û vegotineka navdar a ku wê pîrr zêde wê, bê ser ziman bê

Di vegotina gilgamêş de jî wê di dawîya wê de wê bi şêwayekê wê dema ku wê enkîdû wê bê birin li dunya binî wê gilgamêş wê pîrr xamgîn û dilzîz bibê piştî wê re. wê bixwezê ku ew here û wî ji dunya binêardê derxê û bênê.

Di wê rewşê de wê dunya binêardê û daketina li wê bi vegotinî wê weke têgîneka pîrr zêde zindî a di nava çîrokên kurdan de jî wê hertimî wê bê vegotin bê. Di çîroka kurdan a keçelok de jî wê, bahsa daketina wî ya li dunya binêardê wê were kirin. Di wê rewşê de wê ev wê weke têgîneka ku wê, bi hinek rewşên pîroz û rewşên têgînî re wê were ser ziman bê. Mirovên ku ew daketina li dunya binêardê û li wir mana wê

weke kesên ku ew gelek guneh û sucên wan hebin wê werina şîrovekirin. Lê di mîtolojiya sumeran de wê, dema ku wê bahsa piştî mirinê bilindbûyîna gîyanê li azmana û gihiştina wan a li stêran wê bike. Li gorî wan wê her gîyanek wê stêra wê hebê. Û wê rohiya wê li gorî wê gîyanê û kirinên wê yên baş wê geş bê.

Di rewşa dumuzî de wê, vegotina wî wê piştî wê, di nava babil, aqad, gûtî û hwd de wê, bi zêdeyî wê were ser ziman. Wê di nava gûtî û babilîyan de wê b nave 'tammuz' jî wê were bi navkirin û naskirin. Wê di dewama wê de wê, li baddibira wê bawergeh wê ji wî re wê were çêkirin û wê ew weke yazdanakê wê were tefsîrkirin. Wê weke *yazdanekê şivan* wê were pênasekirin. Di rewşa yazdanîya şivanî de wê, di mitolojiya Enkî de wê bi girêdanîya bi kurê yazdana mehan Sîrtûr re jî wê were ser ziman.

Rewşa Dumuzî û Înanna wê di demên piştî jî wê weke ku me hinekî li jor bi wan re hanî li ser ziman wê, bi rûtûelên zawacê re wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Di dewama wê de wê mimrov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê kevneşopîya zawacê û meresimên wê ji aliyekê ve wê, bi pîrozî wê di pêşketina wan de wê çanda Înanna wê, cihekê wê yê teybet wê hebê.

Î ro wê di hizrên di derbarê dumuzî de wê ev jî wê were ser ziman ku ew di dema xwe de wê weke keyekê Urukî jî wê were dîtin. Dumuzî wê, bi têngîna mitolojikî a zawaca wî ya bi Înanna re wê, weke yazdanakê ew were ser ziman wê temenê wê biafirênê. Piştî jî wê, di nava xalkên herêmê de wê weke yazdanakê wê were ser ziman. Di tewratê de jî wê bi nave Tammuzî wê were ser ziman.

Ev rewşa bi dumuzî re wê, mirov dikarê di dewama wê de wê bi gilgamêş re jî wê werênê li ser ziman. Weke Dumuzî ku ew jî wê keyekê Urukî bê gilgamêş wê, di mitolojiya sumer de wê bê gotin ku wî hertimî alikariyê ji yazdanê rojê girtîya. Her ku sere wî ketiya derdê de wê ew bi wî ve wê were.

Gilgamêş wê, di mitolojiya sumer de wê di derbarê mirina wî û piştî mirina wî jî wê gotinên ku wê werina gotin wê hebin. Wê bê gotin ku wê ew li dunya binêardê wê xwediyê cihekê bi rêzûhûrmet bê. Wê heta ku wê di hinek şîroveyên mîtolojikî de wê bê gotin ku ew li ser nave Utu wê li dunya binî wê darazkirinê wê bike. Wê di dadgeha darazê de wê weke yekê darazker bê.

Ji rewşa dumuzî û heta ya gilgamêş mirov fahmdikê ku wê rewşa Urukê wê di çanda wê ya bawerîyî û mitolojikî de wê xwediyê cihekê

giring ê navendî bê. Wê cihê wê bi wê rengê wê were dîtin. Di wê rewşê de wê, rewşa gilgamêş wê, di mitolojiyê de wê weke yazdanakê şîrovekirina wê û hanîna li ser ziman wê weke aliyekê din ê ku mirov wê bale bikişênê li ser wê bê.

Di rewşa mitolojiya sumer de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê werênê li ser ziman ku wê ev yazdanên ku me hanîna li ser ziman wê, weke yazdanna giring û kifşkar bin. Di dewama wê de mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Mijare me fahmkiirna rewşa mitolojikî a sumeran a. Lê li vir di dewama wê de mirov dikarê çend gotinan li ser rewşa pêşketina rewşa olî jî wê li ser wê re wê bîrê li ser ziman ku wê reşek olî jî wê bi demê re wê pêşkeve. Ev jî wê bi kesên weke bawermend re wê bi hin wê pêşkeve. Di rewşên weke mitolojiya sumer de ku mirov kîjan yazdanê dihilde li dest wê weke wezirên wan wê werina dîtin. Minaq Nîngirsû wê wezirî wê Enetarzî bê. Wezirê Enki wê Isumud bê. Wê, bi wê re wê ew wê weke kesna kifşkar wê derkevina li pêş.

Di rewşa kesên oldar û ankû bawermend de wê destana gilgamêş wê tîgînekê wê karibê bide me. Di rewşa fahmkirina rewşa Utnapîştîm de jî wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman. Destana gilgamêş wê, di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê hinekî din ne bi tîgîna mitolojikî lê bi ya olî li wê binerê wê di wê ware de jî wê tîgînekê û çerçoveyek fahmkirinê wê bide me. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê *destana gilgamêş* wê bi wê re wê were dîtin ku wê çerçoveyek olî wê bi tîrbûna tîgînen mîtolojikî re wê pêşkeve. Pêvajoyên ku ew hatina bûhîrandin wê, li dinyayê wê, weke wezir, oldar, bawermend û hwd wê li ser nave yazdanan wê bide afirandin. Wê, bi wê re wê ev jî wê, bê temenê pêşxistina temen û çerçoveyek bawerîyî wê bi pergali wê bide afirandin.

Di aslê xwe de wê, mîtolojiya sumer wê di wê çerçoveyê de wê ji rewşa mîtolojiyekê zêdetirî wê çerçoveyek fahmkirinê wê, bi mîtolojikî-olî wê biafirênê wê bide me. Pêvajoya afirîna olan bi mitolojiyê wê di wê çerçoveyê de wê bide afirandin. Wê, rewşa yazdanên mazin, serwerîya wan û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê temenê pêşketinê olî ên bi bawerî wê zêdetirî wê bi çerçoveyek berfireh wê biafirênê. Sumerî wê, wê pergale wan ya baweriyê wê, piştî ku wê di zagûratan de wê bidest pêşketina xwe bike û pê de wê temenê pêşketina bawerîyên piçûk û mazin, giştî û teybet wê bidest afirandina wê bike. Di wê çerçoveyê de

wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê werênê li ser ziman.

Wê di wê çerçoveyê de wê birrîna korbanan wê weke aliyekê ku wê çerçoveya wê biafirênê. Keyê lagaşê Gudea wê, her sal wê çend sawalan ji masî, bizin, berx û hwd wê korban bike wê bide kifşkiin. Keyê Ur Dungî wê, di parastgeha Enlil de wê gelek korbanan bide. Wê ev rewş wê di bawergehên din de jî wê xwe bide nîşandin.

Lê li vir wê, dema ku mirov wê, bahsa kobanê wê bike wê, mirov dikarê bi du awayan wê bînê ser ziman du mitolojiya sumeran de. Yek wê ya korbandayina zad weke genim, nahk, nisk û zadên din ên ku ew diçênin bê. Wê di wê çerçoveyê de wê, mirov dibînê ku wê hemû mirovên ku ew dijîn wê çi biçênin wê weke bahra yazdanê ku ew bi wê bawer dike ji wê hilde û wê bibê û bide bawergehê. Wê, di wê çerçoveyê de wê, ev wê weke aliyekê din bê. Aliyê din jî wê weke korbankirina sawalan wê bibê.

Di demên berê de wê weke ku mirov wê kifşbikê wê, mirov jî wê bizindî wê korbankirina wan wê bibê. Di wê ware de wê dema ku mirov wê di demên piştre ên ku wê weke dema Zerdeşt û hwd wê bibînê wê, dema ku wê zerdeşt wê rêgezên wî bêhn hanîn li ser ziman wê, şartê ku ew mirov êdî ew korban newê kirin wê bînê ser ziman. Ji wê hanîna li ser ziman a Zerdeşt weke şartekê wê, mirov fahmdikê ku wê mirov û ankû zarok jî wê di demên berê de wê bîn korbankirin.

Di rewşek din de jî wê mirov dibînê ku wê, ew bê ku wê mirov wê were korbankirin wê bibin. Minaq wê bi hênceta ketina gîyanên xirab ên ketina laş de wê, bi şawitîna mirov re wê, ew bê kirin. Wê di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê têngîna kur û pîroz dîtina êgir wê bi hevdû re wê weke aliyekê wê di demên piştre wê xwe bide nîşandin. Têkiliya pîroziya êgir wê bi têkiliya ereşkîgal û Înanna û hwd re wê, were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê, ev rewş wê, dema ku mirov wê, li ser nave 'kur' re wê bihizirê wê bi aligirên ku bi wê bawer dikin wê, di wê çerçoveyê de wê, têkiliya wan wê bi xalkên herêmê ên weke kurdan jî wê bi têngîna kur re wê bi hevdû re wê were danîn. Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê têkiliya wê bi kurdan re wê têngîna bi Înanna û destûra pîroz a jinê ku ew heta roja me bi kurdan re dijî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Kurd wê destûrê wê di roja me de wê bi gotina 'kevneşopîya hemawiyê' re wê, were bi navkirin û hanîn li ser ziman.

Di wê rewşê de wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê heta roja me wê, herêm wê ji bin bandura wê çerçoveya pergale

baweriyê a mîtolojiyî û gîyane wê dernekeve. Pêvajoyên olî û bawerî ku wê pêşkevin wê di bin bandura wan de wê pêşkevê.

Mitolojiya sumer wê di nava wê de wê dema ku mirov li wê dihizirê wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, hemû rewşên jîyanê, gerdûnê, jîyanê, dayînê, standinê, bereketê, çandiniyê, afirandinê, mirinê, daraziyê, başiyê, ne başiyê, baxtê, çandiniyê û hwd wê, hemûyan wê salixbikê di nava xwe de. Wê di wê çerçoveyê de w mîtolojiya sumer wê di xwe de wê xwediyê salixkirinê rewşên jîyanê, olî, bawerî, zanînî, stêrzanî, astroloji û hwd wê, di wê de wê, hebê. Wê, dema ku mirov wê, hilde li dest wê, di wê çerçoveyê de wê mîtolojiya sumer wê, weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Wê weke temenekê giring ê jîyanê wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Di mîtolojiyên mesopotamiyî ên piştê de ku wê pêşkevin wê di dewama mitolojiya sumer de wê pêşkevin. Minaq wê dema ku wê bahsa Marduk û pêşketina wî ya piştê di xate pêşketina mitolojiya mesopotamiya de wê were kirin wê, weke hatina li şûna Enlil wê were ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de wê, ew wê bê hanên li ser ziman.

Wê di awayekê warsiyonî de wê ji mitolojiya sumer derhanîna pêvajoyên din ên mîtolojiyê wê were dîtin. Minaq Şamaş wê weke kurê Sîn û Sîn jî wê kurê Nanna û Nanna jî wê yê Enlil bê. Wê weke xwûşka şamaş wê di gelek nivîsên berê de wê lipît îştar bê. Lipit îştar jî wê beremberî Înanna wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Wê di awayekê de wê were dîtin ku wê têtikiliya Înanna û utu wê di demên piştê wê bi afrîneriyên mîtolojiyî ên weke Şamaş û lipît îştar re wê xwe bidina nîşandin. Di wê çerçoveyê de wê, were dîtin. Utu wê yazdanê rojê bê. Şamaş jî wê weke yazdanê rojê wê were dîtin û wê bê hanîn li ser ziman.

Têtikiliya mîtolojiya sumer û pêşketinên di dewama wê de di xate mesopotamiya de wê di demên piştê wê werin û bibin wê bi sere xwe wê weke mijareka ku mirov di serî de wan hilde li dest û werênê li ser ziman bê. Lê di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê hildana li dest çerçoveya mîtolojiya sumer wê, weke temenekê fahmkirinê ê jîyanê jî wê bi xwe re wê bide nîşandin.

Di ware fahmkirina bawerîya sumerîyan de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê gelek rûtûelên ku wê bi wan re wê werina dîtin wê di roja me d ewê warsiyoneka wan di nava civake kurd komcivakên din ên herêmê weke asûr û hwd de wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê mirov dikarê werênê li ser ziman ku wê sumerî wê, di dema xwe de wê, çerçoveya ku wan bi wê afirandîya wê, di wê de wê bi

mîtpolojiyî ku wê bijîn û wê pêşbixin û biparêzên wê, pêvajoyên jiyankirinê ku wê li ser wê re wê bijîn wê temenê xortkirna bawerîyên wan jî wê biafirênê.

Di mîtolojiya sumer de wê têkiliya yazdanan bi awayekê hîyararşikî wê bi hevdû re wê were danîn. Enlil, An û Enki wê çerçoveyek sêkikî wê bi xwe re wê biafirênin. Wê di nava wan de têkiliya ku wê hebê wê hevdû temem bike. Wê wê weke sê yazdanên mazin bin.

Di nava jîyane sumerîyan de wê, cihên baweriyê wê, bi nave yazdanan wê bawergeh wê werina pêşxistin. Lê kengî ku ew wê weke ku wê bi nave zagûrat wê giştîbûnekê wê were pêşxistin wê bi wê re wê temenekê olî wê were avêtin. Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê zagûratîbûnê ku mirov wê fahmbikê wê, di wê çerçoveyê de wê wateyek wê hebê.

Di welatê sumer de wê, bawerî wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê, di wê çerçoveyê de wê, çerçoveyek giştî a ku mirov wê, dikarê wê, di serî de wê, fahmbikê wê biafirênê. Wê pergale baweriyê sumerîyan wê çendî ku wê bi awayekê mîtolojikî wê weke ku wê pirr yazdanî jî bê lê wê di aslê xwe de wê, di awayekê hîyararşikî a di awayekê yek yazdanî de wê, dîmenekê wê bi xwe re wê bide nîşandin.

Di mîtolojiya sumer de afirandin.

Cih bi cih li jor me hinekî hanî li ser ziman ku wê çawa wê çerçoveyek afireandinê wê di mîtolojiya sumer de wê bê afirandin. Lê bi sere xwe weke çerçoveyek giştî wê pêwîstîya wê bi sere xwe wê weke mijarekê wê hildana li dest wê hebê. Ku î row ê bi mitolojiya *adam û hawa* re wê were dîtin wê, çavkanîya wê jî wê di mitolojiya sumer de wê *efsaneya Adapa* bê.

Di mîtolojiya sumer de wê were gotin ku yazdana mirov bo ku ew ji wan re xîmetê bikin ew afirandina. Di mitolojiya Enlil a afirandinê de wê bê gotin ku wê, li ser tafsiya Enki wê Enlil bi Aşnan re wê yazdanê gayî Lahar afirand. Di deewama wê de wê di mitolojiyê de wê bê gotin ku wê rojekê wê ev yazdan wê bi hevdû kevin û wê karê xwe nekin. Wê li ser wê gilehên xwe bibin ji Enlil re. Enki wê di wê rewşê de wê hê ku ew agahiya wî jî tuna ya wê xabarê wê bide yazdana jin Nammu û yazdana zabûnê Nînmah ku ew mirovan biafirênin. Wan jî mirov ku ew dişibihna yazdanan lê ne weke nemir in wê biafirênin. Wê yazdan wê li ser xûlûqandina mirovan wê bi çoš bibin û wê şahiyekê wê di nava xwe de wê li darbixin. Tê gotin ku wê Nînmah wê bi bandura ji xwe çûyinê

wê dema ku ew mirovan çêdikê hemû jî bi qûsûr dibin. Nînmah ku ew şaşiya xwe rastbikê ku wê alikariyê ji Enlil bixwezê wê li ser wê Nînmah wê Enlil jî lenet bike.

Aqilê ku Enki çêkir û dide mirov jî wê li ser wê re wê bi qûsûr bibê. Wê bi wê qûsûr û ankû kêmesîya Nînmah re wê bi temen bibê.

Piştire wê, di afirandina mirov de wê rewşa xwe ya sermalî wê bi demsalan re wê bijîn. Wê bèn cihkirin di naqabîna mirin û jîyanê de. Wê bi ava binêardê ve wê werin girêdan. Ava binêardê wê di demsala biharê de wê zinditiyê bide xwezayê, di havînan de li azmanan bilind dibê, di paqyizan de jî dibê baran dikeve û di zivistanan de jî li cihê xwe divegerihê. Ev dewrûdayimî wê hertimî wê hebê û wê ev wê weke rewşa afirandin û vejîandina Abzû jî wê were dîtin.

Di mitolojiya sumeran de wê di nava jîyane ku mirov di wê de dijî de wê, gelek çalakî wê hebin û di her çalakiyê de wê yazdanak wê hebê. Ew jî di awayekê hîyararşikî de bi hevdû ve girêdayî bin. Wê bi wê re wê were ser ziman. Mîtolojiya sumeran wê pêvajoyên wê yên peresendinê wê dema ku mirov li wan dihizirê wê, di serî de wê, bi wê re wê weke aliyekê giring wê, bi pêşketinên wê re wê, pêşveçûnên civakî û hizrî wê werina dîtin. Di wê rewşê de wê, mitolojiya sumer wê, di fahmkirina wê de wê çerçoveyek wê ya dîyalektikî a bi hevdû ve girêdayî a bi sazûman wê hebê. Dema ku mirov li veegotinên An, Enlil, Enki, Înanna û hwd dinerê wê dibînê.

Di pêvajoyên piştire ên mîtolojiya sumer de wê, pêvajoyîna ku wê rengê şerê hemberî hevdû wê, bide nîşandin bê. Di rewşa demên piştire ên pêşketinê de û ankû di demên dawî ên pêşketina mitolojiya sumer de wê, şerê di nava Tîamat û Marduk û kuştina Tîamat ji aliyê marduk ve wê, nîşanaka wê bê. Li gorî ku wê were gotin wê Tîamat wê bi herîkîna ava Abzû a li nava wê re wê, mazin bê. Wê, hemû gerdûnê wê bi wê re wê were ser ziman. Li gorî ku wê bi Tîamat re wê were gotin wê warsiyonên wê yên vegotnê ên ji hev cûda wê hebin. Yek ji wan ku wê di nava hûrî û asûrîyan de jî wê hebê wê bi wê rengê ku wê tîamat wê, bi wê re wê were wateya ard û azman bi hevdû re. Wê, di dema wê de wê ew herdû bin û wê hingî wê ard û azman wê nebin.

Di dewamavegotinê de wê bê gotin ku wê hingî wê Marduk wê weke yazdanê mazin wê derkeve li hole û wê bi Tîamat re wê, şer bike. Wê Tîamat bikujê wê laşê wê bike duqat. Qatek ji aliyê laşê wê bê ard û qatek ji aliyê laşê wê bê azman. Wê bi wê re wê ard û azman wê biafirê. Piştire wê, sazûmana li gerdûnê wê were çêkirin.

Di mîtolojiya Marduk de wê, bi awayê ku wê Tîamat wê were tefsîrkirin wê, bê gotin ku Tîamat bi herîna ava abzû li nava wê û hildana wê re wê bêaramiyê li gerdûnê wê biafirênê. Wê temenê wê bê. Wê aloziya li gerdûnê wê ji wê bê. Di dewama wêd e wê dema ku wê bê gotin ku Marduk ew kuşt û ji laşê wê ard û azman çêkîrin wê bi wê re wê aheng, hevgirtin balance nava gerdûnê jî wî çêkir. Wê, bi wê re wê, Marduk wê di nava wê aheng, hevgirtin û balans û aramiya gerdûnê ku wî çêkir de wê, ew di nava wê de wê bisekinê wê weke navend û ankû navika wê bê.

Wê dema ku wê bahsa wê were kirin wê, bi wê rengê wê bahsa afirîna gerdûnê wê were kirin. Li gorî mîtolojiya sumer wê, bê gotin ku wê, pêşî wê dunya hemû wê ard û azman wê ji avê bê. Wê weke ku wê heta roja me wê, bi kurdên êzîdî re wê were vegotin wê, ew bê ku wê piştî wê, yazdanan wê biavêtina 'mey' li nava wê re wê bê meyandin. Piştî wê hin bi hin ku ew hişkbû wê bi wê re wê jîyan wê li ser wê bibê û pêşkeve. Wê şinahî wê li wê rûbide. Wê bi wê re wê, ew rewşên ku ew dibin wê, di destpêk û pêvajoyên wê yên pêşketinê de wê heta roja me jî wê di nava kurdên êzîdî de wê bi awayna ku ew dihên pîrozkirin bin. Wê di wê çerçoveyê de wê pergale olzanî a êzîdiyê wê di wê ware fahmkirina pêjnên mîtolojiya sumer de wê gelek nîşanak û têgihan wê di xwe de wê bihawênê.

Di wê rewşê de wê di destana afirînê de wê, hebûna Enki wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Ku wê ji vegotina adam û hawa re jî wê b minaq û çavkanî wê mîtolojiya afrînê a Enki wê bi awayekê û aliyekê ve wê mirov dikarê wê, li vir bibîr bixê. Di vegotina Enki de wê, yazdana jin Nînbûr ku wê bîrê ser ziman qadaxa bike ku heşt şinahî (û ankû nebat) newina xwarin û wê Enki wê li wê hisênê wê Enki wê ji aliyê wê ve wê were lenetkirin. Wê li gorî wê were gotin ku wê heşt uzv (organên) Enki wê nexweş bikevin. Bo ku ew her heşt uzvên wî werina başkirin wê, yazdanak wê were afirandin. Wê ji hastûyê wî yê parsû wê ji wê *Nîntî* wê were çêkîrin. *Nîntî* wê hewayê di mîtolojiya sumeran de jî bê. Wê ew wê, li gorî wê were gotin ku wê ji parsûyê Enki wê were çêkîrin. Wekî din wê, di mîtolojiya smuer de wê, weke nave parsûyê wê "Tî" wê were dîtin. Wê dema ku wê hastûyê parsûyê ê Enki wê were kirin wê nave "tî" wê were bikarhanîn. Ev vegotina Enki wê dema ku mirov wê li ser wê bisekinê wê, weke aliyekê giring wê were dîtin ku wê çawa wê piştî wê ji wê derhanîn wê wê were kirin. Di olên semetikî ên ku wê piştî wê pêşkevin wê di destpêka wan de wê, bi wê rengê wê bi awayekê jinûve bi

navkirina pêjnên mîtolojiya sumer û ji wê hanîna li ser ziman wê di wê rengê û awayê de wê were dîtîn. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê di rewşa wê de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê vegotinên ku wê piştire wê biafirin û wê temenê olên mazin ên bi aqil pêşdikevin wê biafirênin wê, di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di dewama wê de wê weke aliyekê din ê giring wê mirov dikarê fahmbikê ku wê mîtolojiya sumer wê, çerçoveya wê ya ku ew hemû reşwên jîyanê di xwe de bi nav dike û salixdikê wê temenê afrînerîyên bi wê rengê bin. Em di demên mîtannîyan de bi çanda Mîtra re dibînin ku wê ga wê çawa wê bi awayekê pîroz wê were dîtîn û piştire ew çawa wê baweriya xwe wê derxê li ser ga re û wê kêrê bide sukra ga û wê bigûrênê.

Di mîtolojiya sumer de wê, di demên piştire wê hin bi hin wê zagûrat wê bi zêdeyî wê bi giringîya wan re wê derkevina li pêş. Wê di wê rewşê de wê, pîrozîya ku wê li yazdanan wê were baxşkirin û wê, çawa wê ew wê berg were kirin wê, ew jî wê, bi awayekê wê di mîtolojiya Enki û Nînmah de wê were ser ziman.

Di mîtolojiya sumer de wê dunya binardê wê giringîya wê ji gelek aliyan ve wê di gelek mîtolojiyan de wê were ser ziman. Wê Minaq wê yazdan Nanna-Sin wê were gotin ku ew li wê hatiya dunyê. Wê li wir wê hemû kar û xabat û şopandinên yazdanan wê werina kirin. Wê, li wir wê herkesek wê rojekê wê here wir. Wê roja 'darazê' û ankû ku wê weke 'roja hisandinê' jî wê were binavkirin wê li wê were ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de wê têgîna darazê wê di wê çerçoveyê de wê, li dunya bin wê were cihkirin. Wê hemû kirin wê li wir wê bersivên wan wê hebin.

Wê dema ku wê yazdanak wê nebê wê çawa wê ew hebûna wî were hîskirin û wê ew wê wan biparêzê wê, li gorî wê jî wê hizirkirin. Wê di rewşa nanna-Sin de wê bi rûtûel û ankû meresîmên Esseu ku wê were ser ziman û wê nebûna Nanna-Sin ku wê bi gotina "tabu" û ankû "nabu" wê were ser ziman wê, di wê rewşê de wê, mijare rûtûelên ku ew wê bo wî werina kirin bin.

Di pêşketina Sumeran de wê mitoloji, afsûn û tendûrûstî wê di nava hevdû de wê bi awayekê wê pêşkeve. Wê, di wê rewşê de wê, rewşên weke yên başkirinê bi tendûrûstî jî wê, ew jî wê biqasî ku wê darêjkan (formulan) wê pêşbixin wê biheman rengê wê rewşên weke 'afsûna reş' û 'afsûna sipî' û hwd jî wê, bo başkirin û ankû rewşên weke ne başkirinê wê werina pêşxistin. Di wê rewşê de wê, di nava mîtolojiya sumer de wê, matamatikê, gaometri, astroloji, stêrzanî, tendûrîstî û hwd wê bi wan re

wê bi wê rengê wê pêşkevin. Di rewşa pêşketina sumeran de wê ev wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê sumer wê di nava xwe de wê, bi wê rengê wê xwediyê pêşketinek mazin bin. Wê pergale wan ya civakî wê bi wê rengê wê di ahengekê de wê were pêşxistin. Di wê rewşê de wê, weke ku mirov bi têgînên astroloji û têkiliya wan ya bi fahma wan ya stêrzanîyê re wê were dîtîn ku ew dihizirkirin ku wê bi derfet bê ku mirov bigihijê hizir û zanîna di derbarê pêşarojê de. Di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê, di serî de wê weke aliyekê din ê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, rewşên weke ghiştina li zanîna pêşarojê wê rêyên weke bi peyamên ji xewnê, gotinên rêmildar û ankû qahînan û hwd wê, bi wê re wê, werina dîtîn. Li gorî wan yazdana ji xwe baxt û ya li anyê nivîsî hemû daya kifşkirin. Li gorî wan mirov di farqê û hişê wê de jî bê û ne fi farq û hişê wê de jî bê wê, her kirinên me wê bi wê re wê li gorî wê kifşkirina yazdana a weke baxt ku wan kifşkiriya wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê, ev wê weke aliyekê giirng ê fahmkirina wan a bi mîtoloji û bawerîya wan a li yazdanan re bê. Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê yazdan wê di wê rengê de wê, di nava mirovan de wê di destpêkê de wê bijîn. Wê mirov jî wê bi yazdana re wê bijîn. Lê wê weke ku wê di vegotinên mîtolojikî ên piştre wê were dîtîn û ser ziman ku wê, yazdan wê piştre wê ji nava mirovan wê derkevin û wê wan bi tenê bihêlin. Di ware fahmkirina wê bi tenê hiştina mirovan de wê gelek sedem wê sumerî wê di mejiyê xwe de wê li wê bigerihin. Di hinek sedeman de wê weke 'li yazdanan ne gûhdarkirina mirovan' jî wê were ser ziman. Di hinekan de jî wê, bi aqilbûyîna mirov û mirov ku ew êdî bi aqil dikarê xwe li ser lingê xwe bigirê wê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di van herdû reng û awayan de wê vegotinên ku wê werina ser ziman wê hebin. Wê, di wan vegotinan de wê têkiliya yazdan û mirovan wê piştre wê, bahsa pêşketina wê ya bi hîyaranîkî wê were kirin. Li dunyayê hebûna bawergehan û kesên 'oldar' û ankû weke 'kesên weke nimînêrên yazdanan' wê ew wê wan li dunyayê di nava mirovan de wê, li şûna wan wê bisekin in û wê rê bi gotinên wan re wê şanî mirovan wê bidin.

Di mîtolojiya sumeran de ku wê bahsa 'zagûratan' wê were kirin wê di awayekê ku ew weke bawergehên baweriyê bin wê werina ser ziman. Lê dema ku mirov bahsa zagûratan bike di serî de wê mirov dikarê bi hinek awayan bahsa wan bike. Di serî de wê, zagûrat wê, weke deverna ku wê di wan de wê hem were bergkirin û hem jî wê di wan de wê were

jîyankirin jî. Di wê çerçoveyê de wê cihên di wan de wê bixwênin jî bin. Erk û karê zagûratan wê mirov dikarê bi sê awayan wê werênê li ser ziman. Awayekê wê, di çerçoveya bergkirina di wan de bê. Wê di wê çerçoveyê de wê hemû rûtûel û seremonîyên olî wê di wê de wê werina kirin. Wê, di wê çerçoveyê de wê, di wê de wê, bi naqşkirin û xamilandinê re wê watelêkirina li wê were pêşxistin. Kesên ku ew ketina hundirê wê de wê zanibin ku ew ketina zagûratê bi nave kê. Di wê rewşê de wê, ev wê were dîtin. Awayê din ê duyem jî bi zagûratan re mirov dikarê bi rewşa xwandinê re wê were li ser ziman. Di zagûratê de wê deverên xwandinê wê hebin. Wê, di wê de wê mirov wê li hevdû bicivin û wê bi wê re wê, bikin ku ew xwe perwerde bikin.

Di wê çerçoveya ku wê werina perwerdekirin de wê, rêgez, destûr û têngînên jîyanî ên ku ew zagûrat bi wê hebê bê. Wê di wê çerçoveyê de wê, kesên ku ew di zagûratê de wê, bi nave kîjan yazdanê wê were perwerdekirin wê nave wan wê li pêş û yan jî paşîya nave xwe wê dênê û bi nave xwe re wê nave wî û ankû wê jî wê werênê li ser ziman.

Di çerçoveya ji hevdû cûdakirina di perwerdekirinê de wê di demên dawî ên mîtolojiya sumer de wê bi rewşên perwerdekirinê re wê were dîtin ku wê jin û mêr wê perwerdekirina wan wê di hin waran de wê ji hevdû wê cuda bibê. Di wê çerçoveyê de wê, ya jinan wê zêdetirî wê bi jinîti, malbatî û hwd re wê pêşkeve. Wê, di wê çerçoveyê de mirov wê dema ku wê li bawergehên İnanna wê binerê wê di wê çerçoveyê de wê, bi hevdû re wê law û keç wê rêzbigirin. Lê hin bi hin wê cûdabûn wê weke ku wê bibê.

Sumeran di mitolojiya xwe de wan her tişt bi nave yazdanekê wê hanîna li ser ziman. Ber ku wan bawerkirîya ku wê her tişt û rewş wê yazdanekê wê hebê. Wê, di wê çerçoveyê de wê ew wê werênina li ser ziman. Di mitolojiya wan de wê weke ku mirov bi mitolojiya ga û genim re wê bibînê wê mirov wê bo xismetaya yazdanan wê were afirandin. Di wê mitolojiyê û mîtê de wê Anunnaki wê zaroyên An bin. Bo wanm xwarina û vexwartina wan wê du yazdanan wê biafirênê. yazdanê genim Aşnan û yê ga lahar afirand. Li ser wê dibêjin ku Anunnakiyan ji van herdû yazdanan fêde nekiriya û li ser wê êdî mirov hatina **afirandin**.

Di rewşa dayîna korbanan de wê, mirov dikarê bi sê awayan wê werênê li ser ziman. Wê duakirin, bergkirin û dayîna korbanan wê bibê. Wê di wê çerçoveyê de wê rewşa korbanan jî wê mirov dukarê di du navan de wê werênê ser ziman. Korbanên bi xwûn û yên bêxwûn. Wê korbanên bixwûn wê, weke korbankirina sawalan û hwd wê bibê. Wê di wê

çerçoveyê de wê bibê. Lê bi wê re jî wê zad jî wê weke genim û hwd wê, bèn kobarnkirin. Wê ya ku wê weke korban wê bèn dayin wê hemû li bawergehê wê werina berhevkin. Di her bawergehê de wê, were dîtin ku wê beşên wê berhevkinê ên zad û hwd wê hebin. Wê, di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Wekî din wê weke ku mirov di destana gilgamêş de dibînê wê 'huluppu' ku wê gilgamêş wê bi Urukiyan re wê ji wê 'arzêl' û û 'sedîran' û hwd wê ji çêbikin û wê pêşkêşê wê bikin wê bibê. Di wê rewşê de wê mitolojiya dara huluppu wê di nava mitolojiya sumer û ya înanna re de wê pîrr zêde wê kevin bê. Tê gotin ku ew dar wê li ber çemê diclê û firatê bê. Lê ba wê ji koka wê radibê û dibê dûr. Înanna wê dibînê û wê dibê baxîeyê xwe de wê diçênê û dar mazin dibê wê. Dar wê, piştê wê mazin bê û wê, înanna wê bibînê ku wê lillith wê male xwe di wê dare de wê çêbikê. Wê di her pelên wê de wê, jîyanek wê bicih bibê. Înanna dema ku wê dibînê wê, dest nedê dare. Lê piştê wê tê gotin ku gilgamêş û Urukî wê dare wê qûtbikin û ji wê ji gowdeya dare pukku û ji çiqilên wê Mikku wê çêbikin û wê bibin û pêşkêşî înanna bikin ku ew dilxweş bibê. Piştî ku hat birrîn wê Lillth wê ji wir wê goçbikê.

Dar dihê gotin ku wê li çîya û ankû sere kaşê 'Zikkura' bê. Wê her demê wê nedîmenê yên Înanna wê bo wê li bin wê bicivin û wê berg wê ji wê re wê bikin. Wê ji wê re wê seremoniyan wê li dar bixin. Wê tiştên ku wê dilê wê xweş bikin wê bikin ku ew wan bikin. Wê bi wê rengê wê hertimî wê di nava hewldanakê de bin.

Di mitolojiya sumer de bergkirin.

Di mitolojiya sumer de wê bergkirin wê weke aliyekê din ê giring wê mirov dikarê wê hilde li dest bê. Di mitolojiya sumer de wê bergkirin wê nîşanaka jîyaneka wan a ku wan bi bawerîya xwe re bi sazûmanî pêşxistî jî bê. Di wê çerçoveyê de wê, bergên wan wê di nava bûyînê, zêdebûnê, ji hevfeleşîn û carin bûyînê de wê bi wê re wê bèn ser ziman. Di aslê xwe de wê bi awayekê wê têngînên weke yên reankarnasyonê wê mirov dikarê li vir bibîrbixê ku wê di mitolojiya sumer de wê, bi awayekê pîrr zêde wê, hebê. Her wusa wê, di wê çerçoveyê de wê têngîna ji hevdû cûdabûyîna laş û gîyanê ji hevdû wê, hin bi hin wê di nava mitolojiya sumer de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di mitolojiya sumer de wê, dunya binêardê wê weke dunyayek ku wê weke ku wê piştî mirinê wê hetaheta ku wê mirov wê li wir bijî wê lê werênê nerîn.

Vegotin û têtînên di derbarê Gilgamêş de ku wê werina ser ziman wê hinekî jî wê di wê çerçoveyê de bin. Wê bê gotin ku wê gilgamêş wê, piştî mirinê wê here dunyabin û wê li ser nave An wê darazê bike. Wê li nava kesên darazvan de bê. Wê bi wê rengê wê ji wî were bahskirin. Ew wê weke kesekê ku wê heta ku ew hetaheta wê, li vir wê bijîn. Di mîtolojiya sumer de wê li çûna gotina 'dawîyê' wê hertimî wê gotina hetaheta û ankû gotina sermediyê wê derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê, bahsa wê were kirin.

Di mîtolojiya Sumer de wê bergkirin wê, weke ku me li hinek deveran li jor hanî ser ziman wê, korban dayin wê bibê bo ku wê dilê yazdanên xwe xweş bikin.

Lê tiştêkê din wê weke ku em heta roja me di nava kurdan de wê dibînin wê di mitolojiya sumer de wê were dîtin. Ew jî wê ew bê ku wê ji yazdanên xwe yên nebaş re jî wê korbanan wê bidin bo ku ew xirabiyê bi wan nekin. Ankû ew xwe ji xirabiyên wan xilas bikin. Di wê çerçoveyê de wê, di mitolojiya wan de wê were dîtin.

Rûtûelên meresîmî ên olî ku wê werina kirin wê di nava jîyanê de wê di bawergehên wan de wê were dîtin ku wê, dem bi dem û roj bi roj wê werina dubarekirin. Wê, di wê çerçoveyê de wê, ew wê werina kirin. Wê li gorî wateyên ku wan li yazdanên xwe kirina wê li gorî wê bijîn û wê bikin ku ew wan dilxweş û bi rûmet bikin. Wê bi wê re wê rêz û hûrmeta xwe wê ji wan re wê bidina nîşandin.

Di wê rewşê de wê, rewşa yazdanên wan wê li gorî bi wate û salixkirina wan de wê ew wê bikin. Aşnan wê weke yazdana genim, Înanna weke yazdana bereketê û hwd wê bi wê rengê wê ew wê werina ser ziman. Dumuzî wê weke şîvanekî û ankû weke yazdanakî şîvan wê were hanîn li ser ziman. Di tefsîrên di derbarê wî de wê ev wê were ser ziman.

Wê di dunya binêaerdê wê, weke têtîneka ku wê were pêşîya herkesekê wê li wê bihizirin û wê ew wê werina ser ziman. Ber ku wê bihizirin ku wê herkesek wê bimirê û wê here wir. Wê ber vê yekê wê di demên sumerîyan de wê dema ku wê kesek wê mir wê, korçalaka pîr zêde kûr wê bikolin û wê bikinê de. Wê, bi wê re wê nêzî dunya binêaerdê û radestî Ereşkîgal û nergal wê were kirin. Di dunya binêardê de wê biqasî ku mirov ji mitolojiya sumer fahmdikê wê, beşên cuda wê hebin. Mînaq wê, *rêya Ullee* ku wê bi wê re wê herin û wê bigihênê de wê hemû gîyan wê di wê de wê werina zantkirin. Wê bi anunnakiyan wê

were parastin. Rêya Ullee wê weke *rêya bêveger* jî wê were dîtin û bi navkirin.

Di rewşa bawergehan de me bi gotina zagûratan re hinekî li wê hizirkir. Lê di wê çerçoveyê de wê, gotinên cûr bi cûr wê hebin. Minaq wê bawergeha An ku wê Urukî wê bi gotina “male li azmên” wê bi navbikin wê bi wê re wê were ser ziman. Male azmên wê, weke male yazdanê wan ê herî mazin ku ew li azmana dijî wê weke bawergeha wî jî wê mirov dikarê fahmbikê.

Di mijare salixkirinê de wê weke ku wê bahsa yazdanan wê were kiriin wê bi xosletên ardnîgarîya ku ew li wê dijîn re wê bijîn. Dem bi dem wê dema ku wê bahsa Enki wê were kirin wê ew wê weke ku ew yazdanê hemû avên binêardê Abzû jî wê were dîtin wê bê hanîn li ser ziman. Lê Enki wê di aslê xwe de wê, weke ku wê bi Abzû re wê were ser ziman wê yazdanê bahrê û ava şêrîn bê. Wê, di wê çerçoveyê de wî dikarê werênê li ser ziman.

Di rewşa bergkirinê de wê bi zêdeyî wê, gelek yazdanên piçûk û mazin ên sumerîyan wê hebin. Sumerîyan ew hemû jî wê di nava gotin, berg û seremoniyên xwe yê olî de wê wan bibîrbiikin. Di dewama wê de wê ji wan re wê boraqan wê bidin.

Sumerî wê, dema ku mirov wê, mitolojiya wan wê werênê li ser ziman wê weke çavkaniya pêşketinên mîtolojiyî ên piştî jî bê. Du rewşa mitolojiya yewnanê a ku wê Zeus wê, Eurora wê bişopênê û wê piştî wê, bi wê re wê bibê wê, di mitolojiya sumer de wê wersiyona wê bi Enlil û Ninlil re wê were dîtin. Dema ku Enlil wê nînîlil ku ew sere xwe dişoyê ku ew wê dibînê wê bi zorê wê li wê bibê xwedî. Piştî wê, li ser wê re wê, hemû yazdan wê li hevdû wê bicivin û wê wî bişênina dunya binê ardê. Lê ew hê weke yazdanakê mazin û xort û dewra w dawî lê nehatîya.

Ji wê tşkiliya wî ya bi Nînîlil re wê Nanna wê bibê. Wê piştî wê, di mitolojiya sumer de wê ev rewş w, weke rewşek ku wê piştî Enlil daket li dunya binî ku wê Ninlil jî wê ew wî bişopênê û piştî wê raastî hevdû hatina Enlil û berdervkvan û zankirina wî yak u ew Nînîlil a û xwe radestî wê kirina wê jî wê weke aliyekê wê yê ku wê li ser wê were sekin û wê bê hanîn li ser ziman bê.

Di mîtolojiya sumer de wê, Enlîl, Enki û Înanna wê bandura wan wê piştî jî wê pirr zêde wê bidomê. Di dema gûtî-babiliyan de wê, bandura Enlil wê derkeve li zirweya xwe. Wê, bi wê re wê, bi Gûtî, Aqad, asûr û piştî bi hûrî û mîtannîyan re wê çanda Înanna û ankû ku wê piştî wê

were bi navkirin Îştar wê bi heman re wê pîrr zêde wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê çanda Înanna ku mirov wê bi vegotinên di derbarê gilgamêş re jî wê di demên hûrî û mîtannîyan de wê pîrr zêde wê rastî wan wê were wê bandura wan wê, li çandên weke yazdanên bereketê û ankû ku wê weke wersiyoneka çanda înanna û piştire ya îştar bê çanda kîbele wê di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê bahsa wê bike.

Wê ev çand wê weke çandna ku wê, mejiyê mirov wê bi reng û awa biikin bin. Di wê rewşê de wê, dinava civakê de wê pêvajoya piştire wê mirov dibînê ku wê di parastgehan de wê, perwerdekirina kesên ku ew li aliyê wan û bawerîya xwe bi wan dihênin wê, bi zêdeyî wê derkeve li pêş.

Enlil ku wê dema ku mirov wî hilde li dest wê, di rewşa wî de wê bi zêdeyî wê, derkeve li pêş. Wê di pêvajoyên piştire ên mesopotamîkî de wê, çanda wî bi zêdeyî wê derkeve li pêş.

Di rewşa bergkirinê de wê di mîtolojiya sumer de wê, rewşên ku wê weke yên seremoniyên zawacê û hwd wê, mirov di parastgeha Înanna de wê bibînê. Di nivîsên bizmarî ên ku ew ji dema sumerî ku ew di derbarê jîyane wan de agahiyê didin wê di wan de wê bahsa zawacê ku ew bi peymanekê ew dihê pêşxistin wê bê kirin. Hevdû berdan, jî wê, di mîtolojiya wan de wê, bi awayekê wê were dîtin. Lê ev wê weke ku mirov di nava destûrên Înanna de dibînê wê girêdayî şertna bin.

Di rengên bawerîkirina wan de wê piştire wê gelek rewşên ku em bi baweriyên ku wê pêşdikevin re wê dibînin. Wê di xate mesopotamiya de wê, ew wê, piştire wê, di nava dem û navên xalkên herêmê weke demên gûtî, qasît, babil, asûr, aqad û hwd de jî wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di nava elem û samiyan de wê, dema ku mirov li penteona wan dinerê wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, rewşa wan wê, weke aliyekê giring wê dîsa wê yazdanên penteona sumer wê, cihê xwe bigrin. Her wusa yazdanên sumerî ên ku wê di nava samiyan de wê, cih bigirin hinek ji wan nave wan wê Şamaş, Îştar, Sin, Adad bin. Ew jî wê di penteona sumer de wê bi nave Înanna, Utu, Nanna û Îşkur û hwd re wê werina dîtin. Di wê rewşê de mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê bandura penteona sumerîyan a bi yazdanên wan re mirov dikarê di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê li ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de wê bergkirina ji yazdanan re wê bi wê re wê were dîtin ku wê ew wê li herêmê wê hin bi hin wê derkevina li astek bilind a giştî bi serwerîya xwe û wê ji wan re wê berg wê were kirin.

Dema ku mirov bahsa bergkirinê bike wê Înanna wê çanda wê bi awayekê vekirî wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Di nava çanda wê de wê, gelek rewşên ku wê di nava jîyane civakî a demên piştire wê pêşkevin de jî wê di nava wan de wê weke rewşna bergkirinê ên baweriyê wê werina dîtin. Minaq weke ku ew bergkirinê dikin wê, rewşên meresîmên zawacê wê bikin. Ev meresîmên zawacê in bawergeha Înanna wê di rojên weke 'roja nû' a newrozê de ku wê heta roja me wê di nava kurd de wê were pîroz kirin de wê were kirin. Ber çî wê Înanna wê meresîmên zawacê wê di roja newrozê de wê bi nave Înanna û Dumuzî wê li darbixin? Ber ku ew roj wê weke roja destpêka biharê a şînahiyê a xwezayê bê. Wê bi wê re wê dunya û xweza wê geş û xweş bê. Wê di wê rengîniya wê de wê ew wê were kirin.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê di nava wê de wê werênê li ser ziman ku wê çanda Înanna wê di demên piştire de wê weke çandek kifşkar wê xwe bide nîşandin. Wê di wê rewşê de wê, çanda bawerkirinê û ya bergkirinê wê bi zêdeyî wê bi wê re wê pêşkeve.

Di rewşa bergkirinê de wê sumerî wê, jîyane xwe û wê bi hilberînên xwe re wê, bi boraqên ku ew ji yazdanên xwe re didin wê bi wan re wê bibê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê bawerîya sumerîyan wê, bi têtînen wan re wê, di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê bi temenê wê re wê werênê li ser ziman.

Di bergkirinê de wê methiyeyan wê ji yazdanên xwe re wê werênina li ser ziman. Di wê ware de wê di bineterên nivîskî de wê gelek minaqên wê werina kifşkirin. Lê minaq ku wê ji yazdana jin a lagaşê bi nave Gatumdug ku wê ji wê re wê berg werina kirin wê weke ku wê di bineterekê de wê were ser ziman wê ew weke banû û keça azmana wê were ser ziman. Bi gotin weke *"banuya min tu keça azmana. Çi baş a du wê tawsîya dike, wî li qata pêşî a azmana here dike. Yê ku jîyanê dide war tu yî. Tu banuya ku lagaş hanî li hole yî. Xalkê tê ku du wan çavdêr dike hêza wan zêde dibê. Yê ku tu diparêzê umrê wê dirêj dibê. .. Dayika min tuna ya, tu dayika min î. Bavê min tuna ya, tu bavê min î. Li mabedê te ez hanîn dunyê. Yazdana min gatumdugtu li hemû başîyan waqif î. Te bêhna jîyanê berda hundirê min. Di bin parastina dayika min de, di bin siha te de, bi hîsên rêzê dixwezim bimênim."*

Ev wê weke duayek ku wê di bawergeha gatumdugê de wê ji wê re wê were kirin bê. Wê, di wê çerçoveyê de wê ew wê were mazinkirin, pîrozkirin û xweşik hanîn li ser ziman.

Di rewşa fahmkirina yazdanan de wê dema ku mirov li bergên ku ew ji wan dihên kirin ku mirov li wan dinerê wê di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê bi methiya û mazin nîşandin û pîrozkirina wan re wê ew wê bîn kirin. Wê bi wê rengê wê ji wan re wê gotin wê werina kirin.

Sumerîyan di jîyane xwe de nivîsandin pêşxist û wê pîr zêde kirina temenê pêşketinê xwe de. Wan bi wê nivîsandinê hizrên xwe rijandin li ser bineterên ji axa kîl'ê. Wê bi wê re wê, nave yazdanên xwe û bawerîya xwe ya li wan wê mazin û mayinda wê li demê bidina hiştin.

Weke bawerîyekê ku wê li herêmê heta roja me em di nava kurdan de dibînin wê ew bê ku wê, bê gotin ku “mirov çi got wê, ew wê winda nebê.” Wê dema ku ew wê gotinê dibêjin ew wê gotinê bi nivîsandinê re girêdayî dibêjin. Lê wê ne bi nivîsandina bi destî ku mirov wê dike re wê dibêjin. Ew bawer dikin ku ew her gotin ku ew ji devê me derket ew êdî weke tiştê heya û ew winda nabê. Ew li valahiya fezeyê aliqî dimênê. Wê ew ku mirov mir wê derkeve hemberî me. Ku mirov derew kir wê, ew gotin wê şahidiyê wê bike ku ew ji devê wê û ankû wî kesî derketiya. Gotina ‘derewê’ di kurdîya roja me de wê di demên berê ên sumerîyan de wê bi rengê “drug” wê were bikarhanîn. Di wê morfolojiya gotinê de wê, di aslê xwe de wê heman rewş wê bi wê re wê mirov dikarê wê weke hevdu bi ya dema berê û ya roja îro jî wê werênê li ser ziman. Di zimanê gûtîyan de gotinê weke *Zuzana* wê di kurdîya roja me de wê bi gotina ‘zozan’ wê hebin. Zozan wê hem nav bê û hem jî wê nave rewşa weke ku kurd dibêjin derketina li zozana bê. Yanî wê di her demên demsale biharê de wê di demên xweş de ku ew xwedi sawal bin wê sawalêmn xwe wê bidina dora xwe wê demsale xwe li keviyên çemên diclê û firatê ên baş wê derbas bikin. Ku demsal derbas bû wê ew jî wê vegerihina li malên xwe.

Di mitolojiya sumer de wê dema ku mirov li wê dihizirê mirov gelek aliyên ku wê bi tîgînî wê kifşbikê wê hebin. Sumerîyan tiştê kir. Wan hemû tişt, cism û rewş bi tîgînek yazdanî ew kifşkirin, bi gotinkirin û hanîn li ser ziman. Wê, piştê jî wê li ser wê re wê di demên piştê de wê pêvajoyên pêşketinê bi hizirkirinê wê bîn destpêkirin.

Di hatina aqadîyan li herêmê wê, ji aliyekê ve wê, pêşketina wan li herêmê wê di çerçoveya herêkiirna nîrxên pîroz ên herêmê de wê bibê. Wê di wê çerçoveyê de wê, piştî sumerîyan wê, dema ku wê bahsa ji hole windabûn û çuyina sumerîyan wê were gotin jî lê em ji aliyê tîgînî, nîrxên pîroz, wêja, hûner, aqil û nivîsandinê ve wê nikarin wê bêjin. Lê ji aliyê ramyarî ve hertimî dest gûharandina bajaran û ankû destpêkirina

şerê metingerîyê û bi wê dagirkirina ku wê pêşkeve wê, dem bi dem wê temenê gûharandinên demografiya civakî û herêmî bê.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê, werênê li ser ziman ku lê wê, penteona sumeran a yazdanan wê di wê demê de jî wê çerçoveya wan a pergali wê hebûna xwe wê bide jîyankirin û domandin. Wê çerçoveyê de jinûve û jinûve binaskirin û pêşxistina wasifan bo yazdanan wê vê rastiye wê nikaribê ser wê bide girtin û ankû vajî wê rastiye bide nîşandin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê bêjê ku wê bahsa demên mesopotamîkî ên piştê wê werina kirin wê, di wê çerçoveyê de wê, di dewama wê de wê werênê li ser ziman. Rewşa babiliyan û gûtiyan wê bi qasîtiyan re wê pîr zêde wê, di çerçoveya fahmkirina xate pêşketina sumerîyan di pêvajoyên pêşketina mesopotamiyî de wê giring bê. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê bale biikişênê li ser wê.

Di demên piştê ên mesopotamî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman wê rewşa demên piştî sumerîyan wê li ser temenê mîtolojiya wan re wê **pêşkeve**

Serdema qasî û gûtiyan, em î ro dizanîn ku wê li herêmê weke serdemek civakî a bîaqil ku ew xwe û pêşketina xwe bijî. Wê bi wê re wê pêvajoyek mîtolojiyî a ku wê xwe biperisênê wê bi wan re wê xwe bide nîşandin bi pêşketina xwe re. Pêvajoyên serdema qasî û qasîtiyan, bo fahmkirina serdemên destpêkê ên berî wê yên civakî weke yên sumerîyan û hwd ku wê bi bajarwelatiyên xwe re wê li ser çanda bawerîya yazdanan re wê bi awayekê pîralî wê pêşkeve re wê mirov dikarê wê, weke aliyekê din wê kifşbikê û wê fahmbikê. Herwusa bi wê re jî wê bihemman rengî fahmkirina van pêvajoyên qasî û gûtiyan wê bo fahmkirina pêvajoyên piştê ên weke pêvajoyên civakî ên naîrî, loloî, hûrî û mîtanîyan jî wê giring bê. Li vir, pêvajoyên qasî û gûtiyan, wê ji van herdû aliyên xwe jî wê di xwe de nîşanak û pêşketinan bihawênê.

Di serdema qasî û gûtiyan de wê hinek yazdanên wan ên ku wê navê wan xwe biparêzê wê ev bin. Kassîti, wê di nava serdema gûtiyan de wê, piştî dema sumerîyan wê di destpêkê de nêzî 400 salî desthilatdariya wan li dar bê. Piştê jî wê bidomê. Î ro ku ku em li wê deme dînerîn, em hê jî, gelek gotinên ku wan weke navê xwûdayê bi kar dihanî rastî wan tê, Minaq, Zîni, Başu, Maşu û hwd, hena. Navê Başu û Maşu, taqabûlî navê Înanna dikin. Navê xwûdayê wan Hudha heya. Hundha, xwûdayekî wan yê li azmana ya. Gotina xwûde ku kurd heta roja me jî bikardihênin li herêmê wê ji vê demê bê. Di tefsîran de wê, navê Zîni weke navê

yazdanak ku ew xwediyê kevirê başkirinê bê wê hebe. Lê xoslet û teybetmendiya wê yazdanê çîya, lê ew nayê zanîn. Yazdanê wan 'Sugurra' wê beremberî Marduk navê wî were hanîn li ser ziman. Surîas, weke xwûdayê wan yê rojê tê tefsîrkirin. Navê Mirîas, ku di tefsîrkirinan de bi navê "**mirîzîr**" jî tê ser ziman, tabûlî navê îştar dike. Navê 'Hala' ku beremberî Nusku tê, bi navê wî re gotina "sala adar"´ê tê xwandin. Navê yazdanê heyvê "**Şipak, Şipaq, Şipag**" a. Navê yazdanê rojê "Şuriaş", navê yazdanê wan ku wan ê ku wê beremberî yê Îştar, "Nanai", an jî "Nanna" tê ya. Nanna (û ankû Nanna-Sin) wê weke ku me, hinekî li jor jî hanî li ser ziman wê navê yazdanê mitolojiya sumer ê heyvê jî bê. Navekî din ku wê weke navê yazdanê rojê tê ziman "Saḥ" a. Navê yazdanekî ku weke yazdanê "kalîk" tê zanîn û ser ziman "Kaššu" an jî "Gal-zu" ya. Di vir de vê jî bêjim ku wê di wê demê de navê "gal-zû" tê bi kar hanîn, di vê demê de "kal" kurd bikar dihênin. Qassîtîyan, navê "**Kamulla**" û "**Akmul**" tînin ser ziman. Wate vê gotinê jî ew ku "**masîyekî ku ew xwediyê rûyê mirov a.**"Navê yazdan, "hala", û ankû "sala", weke navê yazdanaka jin ku ew ya "**jîyana malê**" ya. Sembola wê, weke "simbileka genim" tê zanin. Bi wê re dihê tefsîr kirin. Ya ku ew weke kar û barê wê ya ku wê jîyane malê biparêzê bê. Ji vê rewşê û gotinê mirov baş fahm dike ku wê di vê dema qasîtîyan a serdema gûtîyan de wê jîyane malê pêşketî bê û wê bi giringî li ser wê û parastina wê were sekin in. Em divê ku vê jî di dewama wê de bibêjin ku em dema ku li destûrên lipît îştar, hamûrabî, Ûrûkagîna û hwd ên ku ew di vê demê de derketina û serdestin ku em li wan dinerin, em dibînin ku wê di wan de wê pîrr zêde wê li ser jîyane 'malbatê' wê were sekin in. Wê bi giringîyekê nêzîkatî li jîyane malbatê were kirin. Têkiliya jin û mêra li berhevdû, berpirsîyarîya wan ya li berhevdû û li berzaroyê wan û hwd, wê hewl bê dayîn ku ew bi gîyane wan destûran were pêşxistin û parastin. Di vê çerçoveyê de wê li ser jîyane wê demê a malê were sekin in.

Serdema qasît û gûtîyan, wê weke serdemek piştî serdemên sûmerîyan a bi desthilatdarîyek giştî li herêmê ku ew pêş dikeve bê. Berî wê, li herêmê, di serdemên sûmerîyan de wê bajar û ankû 'bajar-welat' wê werin û bijîn. Di vê çerçoveyê de wê gelemperbûn wê zêdetirî bi wê re nebê. Ev wê ji aliyekê ve wê hem bi nav û bawerîya bi yazdanan re wê pêşkeve û hem jî wê bi çandî ku wê bê temenê pêşketina desthilatdarîyê wê pêşkeve. Yazdan wê di wê rewşê de wê, weke ku me bi yazdanên mitolojiya Sumeran ên weke An, Enlil, Enki, Înanna û hwd re dît wê,

gelempêrîya wan û bandûra wan wê pîrr zêde wê xwe bide nîşandin. Ev yazdan wê li bajarê ku ew li wê yazdan bûn û xwedî bawergeh bûn wê ji sînore wê derbas bibin û wê li gelek bajarên din wê bi navê wan wê bawergeh wê werina pêşxistin û wê berg wê ji wan re wê were kirin. Wê, ew werina pîrozkirin. Wê bèn derxistin li astek pîroz a azmanî.

Herêm bi herêm xwe birêxistinkirina wê heya bi bajaran û pêşketina wan re. Di wê demê de wê ti desthilatdarî û ankû rêveberî nebin ku ew ji bajarekî herî û li bajarê din jî xwedî derkeve. Ev, wê bi vê rengê wê pêvajoyîna bi hezaran salan wê bi ser xwe ve wê bide derbaskirin. Piştê em di serdemên dawî ên sûmerîyan de em dibînin ku wê desthilatdarîyek giştî ku ew ser bajaran re ya wê derkeve li holê. Yanî, desthilatdarîyek ku ew xwediyê gelek bajaran a. Di serdema dawî a sûmerîyan de wê çûnûhatinên li bajarên sûmerîyan ên weke **uruk, larsa, Erîdû, Nîppûr**, lagaş û hwd, wê hin bi hin wê bidest gihiştina li hevdû bin. Ev jî taqabûlî dema li dora 2400 berî zayîna îsa dike. Wê bajarên weke yên Nîppur ku wê weke navendna çandî û bawerî nbi çanda baweriyê a weke ya Enlil re bê wê, werina tarûmarkirin. Di wê demê de wê dema ku wê yazdanê Heyvê Nanna-Sin wê bahsa hildana "tolê" bikê wê hinekî jî wê bi wê ve wê girêdayî bê. Ev serdem, wê weke serdemeke ku ew di wê de wê êdî şariştanî pêşketîya, sazîyên wê yên xwe rêvebirinê, parastinê û baweriyê û hwd afirîna bê. Ev serdem, wê ji aliyekî ve jî wê rastî serdema qasît û gûtîyan wê werê.

Piştî qasît û gûtîyan wê dema hûrî û mîtannîyan wê destpê bikê û wê ev dem wê weke demek dirêj li dora du-hezar salan wê xwediyê pêvajoyek pêşketinê a dirêj ya şariştanî bê. Wê di pêvajoyên mîtolojiyê ên ku wê li wan wê pêşkevin wê, weke pêvajoyîna peresendinê ên weke ya peresendina ya demên sumer ên destpêkê û piştê bin.

Pêvajoyêmn fahmkirina mitolojiya sumer wê pêvajoyên pêşketinên mesopotamîkî ên piştê wê temenê wê ji gelek aliyên ve wê biafirênin. Di gelek şîrove û rengên fahmkirinê de wê bi demê re wê di wê xate mîtolojikî de wê werina ser ziman. Minaq wê şêwa û awayekê ku em dikarin di dewama pêşketina mîtolojiya sumer de bi wê re werênina li ser ziman bê wê, **ev bê**. Di pêvajoyên destpêka mîtolojiya sûmerîyan de wê di destpêkê de sîroveya bi 'jîna pêşî' re ku wê di mîtolojiya sûmerîyan de wê bi navê 'lahamû' wê were ser ziman, tefsîra wê, weke mar hatîya çêkirin. Lahamu, weke zaroya pêşî ya Tîamat û Abzû tê ser ziman. Bi birayê xwe Lahmû re hat dûnyê û bû. **Lahmû** û **Lahamû** jî, bûna dayîk ji

Anşar û Kîşar re. Di kêvalbarên ji wê demê mana de Lahamu(ye "mê" ya), carna weke Mar tê xûyakirin.

Di çerçoveya pêvajoyên pêşketinê û afirandina ji wan tefsîr û vegotinên mîtolojikî ku mirov wan werênê li ser ziman wê ji aliyekê ve wê di dewama wê de wê **vegotin** bê. Minaq, tefsîra 'Lamassû' weke tefsîreke bi rengê bi wateya nêhta parastina meyizendinê jî mirov dikarê bi wate bike wê were pêşxistin. Bi wê re jî, tefsîra ku wê re weke ya şahmaran wê were çêkirin wê di şewayekê şerek ku bi perrê eylo û serê mirovan re dihê tefsîr **kirin**. Lamassu, ku weke ku gowde wê ku Ga û an jî ya Şêr a û serê wî yê mirov a, tê tefsîrkirin. Di dema Sumerîyan de jê re "lamma" dihat gotin. Di dema Akadîyan de "**Lamassu**" û li ber dicê jî jê re "Şedu" dihat gotin. Şêdu, di kurdî de bi gotina "**şêd**" re hîmê gotinaka teybet ya navî bi şêr re diafirêne. Di dema Sumerîyan de jê re "**alad**" jî hatîya gotin. Piştî dema Sumerîyan, heta dema Akadîyan, wê jê re bê gotin "**şêdu**". Şêdu, di kurdî, dibê gotinaka sentez. Lamassu, di kurdî de, bi lê-mes-su, *nêhta parastinê bi meyizendinê* têne ser ziman. Bi teybetî, weke ku tê dîtîn, Lamassu, weke sembola hêz û qûwete tê dîtîn û ser ziman. Hêz û qûwete desthilatdariyê. Bi vî rengî, ku serî serê mirovan a û gowde weke ya şêr û an jî ya Gayan a, di dema gûtîyan û heta Medîya de derketîya pêş, weke dagera hêza keyên wan bûya.

Di wê rengê û awayê de hizirkirin, afirandin û pêşxistina awayên darêjkî weke zindiyan wê di rengê pêşketinên demên piştre ên mesopotamiyî de wê weke encamna pêşketina mitolojiya sumer bin. Di aslê xwe de wê, ev rewşên weke van ên ku ew dihên pêşxistin wê, weke pêvajoyek afirandinê a mitolojiyê ku wê piştre wê xwe bi pêşketinên aqil re wê bide nîşandin bê. Di wê rengê de wê di demên hûrî û mîtannîyan de ê pirr zêde wê were dîtîn. Di demên hûrî û mîtannîyan de wê vegotinên bi bawerîya Mîtra û her wusa pêvajoyên wê yên pêşketinê, têgîna bilindbûyîna wî ya li azmana û hwd wê, di wê çerçoveyê de ku mirov li wê dihizirê wê mirov diakrê weke çerçoveyek fahmkirinê a bi wê rengê jî wê fahmbikê.

Ev rengê afirandinî bikê de wê, di demên piştre wê gelek awayên ku mirov wê werênê ser ziman wê hebin. Di 'destana afirandinê de wê, dema ku wê wesiyona wê ya dema gûtî-babilîyan mirov dinerê wê, Tîamat ku wê xwediyê artişek ji ejderhayan' bê, wê werê were ji wê bahskirin. Wê, dema ku mirov wê bahsa ejderhayan bikê wê, di mîtolojiya sumeran de wê pirr zêde wê temenekê wê hebê. Di mitolojiyên piştre sumer de Nînurta ku wê weke yazdanakê mazin wê

were dîtin wê, di demên piştire wê, weke yazdanakê leheng bi navê merduk wê were dîtin. Di mîtolojiya afirandinê de wê dema ku wê ew wê were ser ziman wê bahsa kuştina wî ya Tîamat û ankû artişa wê uya ji ejderhayan wê, bi wê re wê ji aliyekê ve wê were dîtin. Di mita kuştina Ejderheyana de wê weke ku wê Samuel Noah kremer jî wê pirtûka xw eya bi navê "mitolojiya sumer" de ku wê werênê li ser ziman wê piştire wê, di pêvajoyên mîtolojiyê de wê weke pêjnekê wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê rewşê de wê, di mîtolojiya yewnanî û piştire wê, di dewama wê de wê, di nava vegotinên piştire ên weke bî çîrokî û heta ku wê weke hanîna navê kesên mazin bi 'kuştina ejderheyana' re wê, di wê rewşê de wê derkeve li pêş. Ev gotin wê weke gotineka ku wê ne tenê wê, bi têngînek lehengî wê bê hanîn li ser ziman bê. Bi wê re wê weke gotineka ku wê bêhna hinek têngînên afsûnî jî wê ji wê were. Bi gotineka din wê, weke kesna ku ew xwediyê hêzek serxwezayî ku ew werina pênasikirin wê werê dîtin.

Di mîtolojiya mesopotamiya de wê di hinek şîroveyan wê de wê weke her kuştina ejderhayekê wê weke carekê kuştina Tîamat jî wê were dîtin. Tîamat wê artişa xwe ya ejderhayan wê dema ku wê ew afirand wê ji xwe jî hinekî tevîkiriya. Wê di wê çerçoveyê de wê, ev wê were ser ziman.

Di mitolojiya sumer de wê çendî ku wê navê 'kûr' wê weke navê dunya binêardê jî wê were ser ziman jî lê wê di awayekê de wê, weke navekê yazdanakê giştî û serdest ê ku ew destpêka jîyanê ji wê diafirênê jî wê, were dîtin. Di kuştina Tîamat de wê, gotinên weke 'kuştina kur' wê piştire wê di nava mîtolojiya mesopotamiya de wê bi mitolojiya sumer re wê were ser ziman. Di wê warê de wê, di derbarê qarakterê 'kur' de wê weke ku wê kremer jî wê di pirtûka xwe de wê di beşa bi navê 'mîten du derbarê kur' de ku wê werênê ser ziman de jî wê, ne zêde dîyar bê. Lê li vir wê, kûr kuştina wî bi têngînekê wê were ser ziman. Şerê bi kûr' re wê weke 'şerê nava ard û azman' wê were ser ziman. Wekî din wê gotineka din wê ew bê ku wê were gotin ku "ku kûr hat kuştin wê av derkeve ser rûyê ardê hemûyî û wê, temenê çandiniyê û hwd wê hemû ji holê wê rabê' wê, bi wê re wê werê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, kûr wê weke ahengek (balanse) nava jîyanê a hebûn û nebûnê jî wê weke ku wê were ser ziman.

Çi rast hatina ku wê kûr wê dema ku wê di hin gotinêmn kin û ne bi tememî ku ew gihiştina roja me de ku wê bahsê bi şîroveyî wê were kirin wê weke ku wê bahsa ejderhayekê û ankû şîroveyekê ejderhayî wê were

kirin bê. Di wê çerçoveyê de wê Samuel Noah kremer wê di di nava şîroveya 'kuştina ejderhayan' de wê bahsa wê bikê.

Di awayekê de din de jî wê di rewşa fahmkirina kurê de wê di mitolojiya sumer de wê bi gotina 'dema ku ard û arş (azman) ji hevdû cûda bû wê, cihê Enlil ku ew bidest dixê wê bibê. Wê, bi wê re wê, hinekî wê kûr jî wê biafirê. Bi awayekê wê dema ku wê bahsa kûrê wê were kirin wê di wê çerçoveyê de wê, weke çerçoveyekê ku ew weke ku wê ereşkîgal jî biribê nava xwe wê ji wê bi awayekê wê bahsa wê were kirin.

Di fahmkirina têngîna kûrê de wê di aslê xwe de wê, weke çerçoveyek hebûnê a weke ardê û zindî jî wê were ser ziman. Di mîtolojiya Enki de jî wê bahsa wê were kirin ku 'Enkî dikê ku ew pêşîya ravandina Ereşkîgal a ji aliyê kûrê ve ku ew bigirê wê bi keştîyekê bi ber kûrê ve wê herê'. Ev gotin wê di wê rewşê de wê, di derbarê rewşa şîrovekirina kûrê û fahmkirina wê de jî wê têngînekê wê bi wê rengê di dewama wê de wê karibê bide me.

Di mîtolojiya Enki de wê dema ku wê bahsa hewldana wî ya pêşîya ravandina ereşkîgal wê bikê ku wê bikê û ew 'herîşî kûr dikê' wê kûr wê hingê wê, bi avêtina kevir û hwd re wê herê bi ser wî de û wê bersivê bide wî. Di wê rewşê de wê rewşa Enki wê di wê çerçoveyê de wê, bi rewşa hêrîşa wî ya li dijî kûrê wê weke ku ew 'serdikeve' wê di awayekê de wê, were kirin.

Di wersiyona mitolojiya yewnanî de wê, pêjna poseidon wê, weke 'serwerê deryayên avê' ku wê werê ser ziman wê, di awayekê de wê, di awayekê wersiyona mîtolojiya Enki de wê mirov dikarê wê bibînê. Di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê, rengê pêşxistinên bi têngîni bi Poseidon re wê, dema ku mirov li wan dinerê wê, di wê çerçoveyê de wê, têngînekê di derbarê çavkanîya xwe berî xwe de jî wê bide me.

Wekî din mirov dikarê wê jî wê werênê li ser ziman ku wê di rewşa mitolojiya sumer de wê, di wê warê de wê, pêjnên ku wan pêşxistina wê di demên piştê wê weke çandna kifşkirinê ên mîtolojikî, hizrî û olî jî wê xwe bidina nîşandin. Her pêjn wê bi çerçoveya xwe pergali wê were dîtin ku ew pêşdikeve.

Di mîtolojiya sumer de wê mitolojiya kûrê wê dema ku mirov wê bi wê dinerê wê di nava mîtolojiya Ninurta de wê, were dîtin. Nînurta wê weke yazdanakê şer û kurê Enlil jî wê di mîtolojiya sumer de wê were ser ziman. Di mîtolojiya Nînurta de wê, vegotina ku sumerîyan bi navê lehengîya Ninurta nivîsandîya wê, bi axiftina Şarur wê destpêbikê ku ew

dikê ku wêretîyê bide Ninurta ku ew hêrîşî Kûr'ê bikê. Wê, di wê mîtolojiyê de wê, were dîtîn ku Şarûr wê dijminatîyê li kûr'ê bikê. Ew dixwezê ku ew were tûnakirin lê ew nikarê wê bikê. Wê ber vê yekê wê, Ninurta wê bikê ku ew wî bi wêrabikê ku ew hêrîşî kûr'ê bikê. Wê ninurta wê, piştî axiftina Şarûr a li wî wê wêrabikê ku ew hêrîşî kûr'ê bikê. Wê şerekê giran di nava ninurta û kûr'ê de wê bibê. Ninurta wê hemû çekên xwe yên di dest de wê hêrîşê li kûr'ê wê bide destpêkirin. Wê di dawiyê de jî wê, bahsa 'serkevtina wê' ya bi 'tûnakirina kûrê' re wê bikê. Nînurta wê di mitolojiya sumer de wê weke yazdanakî ku ew zêde bi hûner dihê ser ziman bê. Wê weke teyrekê wê bifirê û wê weke ba wê zû wê herê. Wê, ti tişt wê weke ji wê xilas nekê wê ji wê were bahskirin. Lê wê di mîtolojiya sumer de wê, 'kuştina kûr' re wê, bahsa feleketa ku wê were serê wan wê bê kirin. Wê ava di bin destê kûr'ê de wê bilind bibê û wê çînahî nebê. Wê ava diclê û firatê wê êdî wê zêde nebê û wê ne herikê. Yazdanên wê li hemberî wê rewşê wê bikevina nava tirs, xûf û gûmanê de. Wê di mitolojiya sumer de wê kuştina kûr wê bi van gotinan wê were ser ziman; *birçîbûn û zûwabûn bû, ti tişt şîn nebû. Çemên piçûk ne dihatin paqijkirin. Lewîtin ne diherikî ne diçû. Ard ne dihatina avdan. Hendekên avê ne dihatina kolandin. Di ti welatê de çandîni şîn nebû. Tenê şînahiyên bi zîrar şîn dibûn. Li ser wê mîrê mazin aqilê xwe xabitand, kurê Enlil Ninurta karên mazin pêkhanîn.*

Wê di dewama wê de wê bahsa çêkirina hendekan wê were kirin ku wê werina çêkirin li pêşîya bilindbûyîna kurê wê bê kirin. Wê, Ninurta wê bike ku ew ava diclê û firatê cardin bi herikê. Bi gotinên weke 'carek din hanîna berhevdû qatên kûrê û bi wê re çêkirina temenê hêrîşkan diclê û firatê wê çêbikê. Bi gotineka din wê cardin wê weke wê kûr wê, were bi hevdu ve kirin vejin kirin û piştî wê her tişt wê were sêraberê. Wê şînahî wê bibê. Darên xûrmayan wê xûrma bidin. Wê çandinî wê zêde bibê. Wê dîsa wê kûwar (embar) wê tişî genim bibim.

Piştî wê re wê, bahsa rewşa Ninurta piştî hêrîşa wî ya li kûrê ku wê Ninurta wê were lenetkirin jî wê di mitolojiya sumer de wê were dîtîn. Ber vê yekê wê, ji ber serkevtinên Ninurta wê dayika wî Nînmah wê hêzkirinên wê li dayika axê Kî wê zêdetir bibê. Wê ev wê dilê Ninurta jî wê xweş bike. Nînurta wê di mitolojiya sumer de wê bê gotin ku ew wê, bi wê dilxweşîyê wê çîyayê hurşaq'ê wê pîroz bike û wê ew wê weke banûya wê bîne ser ziman. Wê li ser wê, wê bahsa bakirina Ninurta li Nînmah wê were kiirn ku ew dibê Nînmah ku ew were welatê wî. Lê Ninurta wê di wê vegotinê de wê weke "herkesek ji ber hêrîşa wî ya li

kûr' wê lê dijmin bê. Wê ber vê yekê wê bi gotina 'Ey ninmah, bo min dixwezê were welatekê bi dijmin'".

Piştî ku wê Ninurta bo ku ew her çûre şinahiyê, şarabê, hingiv, her çûre dar, zêr, zîv, sifir (tunc) ga, çêlek, meh û bizin ku ew bi gelek tiştên din re bide ku ew pîroz dike wê, ew bê temenê dilxweşiyê û wê êdî wê li ser wê re wê ti kesek wê ninurta wê ji ber hêrişa wî ya li kûrê wê ti kesek wî lenet nekê.

Kûr wê, çendî ku wê weke ejderekê wê were tefsîrkiirn jî lê wê di şîrove û terceme ya Edward Chiera û Stephen Langdon de wê weke ku mirov fahmdikê wê weke herêmek ku ew dikeve bakûrê sumer de wê, were dîtin. Di wê binetera ku wê Edward Chiera û Stephen Langdon wê tercûme bikin de wê bahsa çuyina înanna bi ser kûrê ve wê were kirin. Înanna wê ji kûrê bixwezê ku ew serî li ber wê bitawênê û ew mazinahiya wê here bike. Ev binetera bi nave "înanna û ibih" wê di wê de wê 'ibih' wê weke 'çîyayê ibih' jî wê were ser ziman. Wê dema ku wê înanna wê bahsa wê bê bike ku kûr sere xwe li ber wê nedênê wê bi gotina "ezê li hemberî wê çanawirê şer bikim' re wê were ser ziman. Di dewama wê de wê di bineterê de wê gotinên ku wê weke ji devê Înanna wê derkevin wê bi vê rengê bin.

"Ezê li ser re mizraqan bifirênim.

Bi ber wî ve dare hêrişê, çek biavêjim.

Daristanên li rex bidima êgir.

.. ezê çakûçê hesin lê xim

Ezê hemû avên wî weke Gibil (yazdanê êgira) zûwa bikim.

Weke çîyayê aratte tîrsa wî jê bibim.

Weke şarê ku An lenet kir wê cardin newê ava kirin.

Weke şarê ku ew rastî xazaba Enlil hatî wê cardin newê bi ser xwe ve.

An wê, hemû xirabiyên ku kûr li yazdanan kir wê bi wê bi bersivênê.

Heta li devere yazdan lê disekin in wî (kûr) dehşeta bilind kir.

Li cihên ku Anunnakî lê rûniştî na wê xala berda.

Tîrsa xwe ya pîs bi ser welêt de berda.

'Çîya' agirê xwe yê bitirs bi ser hemû welatan de berda.

Ya ku bi qûdret û dewlemendiya kûrê re dewam kir

.....

An, bo hêrişkiirna Înanna li kûrê bi baldarî hişyar kir.

Lê Înanna li axiftina An a şikandina wêratiyê nahisand.

Bi hers deriyê mala şer divekê

Û hemû alikarvanên xwe û çekên xwe derdixê li derve

Hêrîşî kûrê dike û wê tuna dike

Piştire dirûnihê û helbesta serkevtinê dibêjê.”

Ev gotinên ku me ji Edward Chiera û Stephen Langdon ku wê Samuel noah kremer di pirtûka xwe ya bi nave ‘mitolojiya sumer’ de wê bicih bike ku me girt di derbarê wê binetera nivîskî a li ser Înanna û kûrê wê, di derbarê rewşa kûrê û hebûna wê de wê têgînekê wê bi mitolojiya sumer re ku ew bi wê dihê fahmkirin wê bide me.

Di dewama wê de wê, li ser Înanna ku mirov wê hinekî din rawastihê wê, weke aliyekê din ê mitolojiya sumer ku wê zêde li ser wê were sekin in wê rewşa ‘daketina li dunya miriyan a înanna’ bê. Di wê vê beşê de wê bê gotin ku Xwûşka Înanna Ereşkîgal wê ji daketina wê bitirsihê wê, sê rojan wê neçê Nînşubur. Di nava Înanna û Ereşkîgal de wê biqasî ku mirov di mitolojiya sumeran de wê fahmdikê wê ji hevdû cûda bin û wê nava wan nexweş bê. Wê vegotina hêrîşa kurê wê di hinek şîroveyan de wê weke hêrîşa Înanna a li ereşkîgal jî wê bi awayekê wê were şîrovekirin. Wê, di wê rengê de wê ew wê li dijî hevdû wê di awayekê û pozisyonekê de wê bên hanîn li ser ziman.

Ji wê rewşê mirov dibînê û fahmdikê ku wê pêjna *hêrîşkirina li kûrê* wê di nava mitolojiya sumer de wê weke pêjnek ku wê navaroka wê ji gelek aliyên ve wê bi vegotin, pêşxistinên wê têgihên bi wê re wê bide dîyarkirin bê. Di wê rewşê de wê, kûr wê, di mitolojiya sumer de wê, weke cihekê temen wê bigirê. Wê mirov ji wê rengê vegotin û fahmkirina wê têdigihê.

Înanna di mitolojiya Sumer de wê dema ku ew bahsa wê daketina li dunya miriyan dihê kirin wê, ew wê, ji aliyekê ve wê, weke toleka An ku hem wê li wî û gotina wî nehisand û hem jî wê hêrîşî kûr kir wê, bê hanîn li ser ziman. Înanna li gorî ku wê were plankirin wê dakeve li dunya miriyan û wê dema ku ew daket wê here ber deriyê bawergeh Ereşkîgal ku ew ji kevirê reş hatîya çêkirin wê bisekinê. Wê berverkvan wê dema ku ew li derî dixê ku ew here here hundir ew dibêjê ‘ew kî ya’ wê Înanna wê tiştê bibînê ku ew xwe ji wî bide derbaskirin. Lê piştî ku ew ji heft berderkvanan derbas dike wê, were ber heft Anunnakiyan û ankû darazvanên miriyan. Li hemberî nerînên wan dimirênin wê Înanna wê bikeve ardê û wê bêgîyan wê bimênê. ..

Piştire ku wê, Înanna ne vegeriya wê di roja çaran de wê Nînşubur wê, wê here nippurê û serî li Enlil bixê. Lê Enlil jî ji wê bi hêrsbûya ber hêrîşa wê ya li kûr û wê alîkariyê Redbikê. Piştire wê here Ur û li wir wê serî li yazdanê Heyvê Nanna bixê. Lê ew jî wê, alîkariyê wê redbikê.

Piştire wê, Nînşubur wê here cem Enki ku ew alikariyê bike. Enkî wê, alikariyê red nekê. Enki du aferendîyên bêzayend bi nave **kurgarru û kalaturru** wê biafirênê. Wê, piştire wê, 'xwarina jîyanê' û 'vexwartina jîyanê' wê bide wan û wê wan bişênê li diyarê miriyan. Wê li wir wê dema ku ew çûna wir û gihiştina ser Înanna wê ew 60 carî wê ew waan xwarin û vexartinên jîyanê wê bidina laşê Înanna û piştire Înanna wê vegeirihê li jîyanê.

Wê piştî ku wê Înanna wê vegeirihê wê li gorî vegotina vegeirîna Înanna li dunyayê wê bê gotin ku Înanna wê weke berê wê ne bi tenê wê bigerihê. Wê gûlyabanî, gîyane miriyan û harpîyayî wê bidina li dûv wê. Ew jî hertimî êdî wê bi wan re wê bigerihê.

Vegotina di derbaerê daketina Înanna li dîyarê miriyan û derketina wê de wê, di derbarê rewşa Înanna û di dest xistina heft destûrên yazdanî de jî wê agahiyê wê bide. Wê ev wê weke destûrna ku wê bi wan wê Înanna wê li jîyanê wê serwerîya xwe wê zêdetirî wê mazintir were bibîrhanîn bê.

Di wê vegotinê de wê derbarê bawergehên bi nave Înanna ku wê hebûna jî wê têgînê wê bide me. "Li urukê Eanna", "li badtibira Emuşkalamma", "li zabalamm giguna", "li adaba eşarra", "li nippur baratuşgarra", "li Kîş hursagkalamma", "li agadê eulmaş" û hwd wê weke deverna ku wê di heman bineterê de wê nave wan derbas bibê bê. Înanna wê weke ku mirov ji wê bneterê fahmdikê wê di wê demê de serwerîya li giştî wê bidest bixê. Wê weke din wê, li navenda Enlil Nippur, ya nanna Ur û hwd jî wê, bandura wê xwe bide nîşandin. Di binetê de wê gotin ku ew ji Nanna re dibêjê wê, ew bin ku "dema ku piştî xwe bide min, here huzura Enki û hêstiran ji çav bi weşêna' bê.

Wê rewşa serdestîya Înanna û mazinbûna wê û derketina wê ya li pêş weke yazdanaka pîrr zêde mazin wê bandura wê pîrr zêde wê di nava mîtolojiya sumer de wê mirov dibînin. Wê, di wê rengê û awayê de wê, bandura wê li taxtê Xwûşka wê jî bê.

Lê tiştêkê din em bi mîtolojiya sumer re bi rewşa Înanna û Enki û wergerandina wê ya li jîyanê re wê dibînin. Ev wê weke aliyekê din û pêjneka ku mirov wê di serî de wê kifşbikê bê. Wê, ev pêjn wê piştire jî wê, weke aliyekê ku wê bi nave Enki re wê bi daketina Înanna li dîyarî miriyan re wê pîrr zêde wê were ser ziman.

Bi çanda Înanna re wê mirov dibînin ku wê hin bi hin wê, zêdetirî wê bandura wê derkeve li pêş. Enki ku wê weke yazdanakê mazin û piştire

wê weke yazdanê herî mazin ê penteona mitolojiya sumer wê, bi wê re wê, were dîtin.

Di mîtolojiya sumer de wê, meresîmên zawacê wê, bi nave Înanna û li gorî destûrên wê yên pîroz wê werina kirin. Wê ew jî wê her demsale biharê dema newrozê de wê werina kirin. Wê, di demê de wê ew meresîmên zawacê ku wê ji aliyekê ve wê zawaca Înanna û Dumuzî wê, dager bike wê, bi wê re wê kesên ku wê bizewicîn wê di wê demê û rojê de wê, rêz bigirin. Wê, sunda xwe wê bidina hevdû. Di wê demê de wê Înanna jî jî wê şerbeta zawacê wê di dawîyê de wê bi wan wê bide vexwartin û wê ew piştê wê, zewicî wê werina here kirin.

Sumerîyan wê di wê demê de wê mirov dikarê wê bi wan re werênê li ser ziman ku wê di wê demê de wê, çerçoveyek giştî wê bi wê rengê wê mîtolojiya xwe re wê biafirênin. Mîtolojiya sumerîyan weke ku me li deverekê li jor hanî li ser ziman wê her tiştê, rewşê û hebûnê wê bi yazdanekê wê werênina li ser ziman. Piştê jî wê ev yazdan wê bi wan re wê weke têngîna jîrî wê bên pêşxistin û wê bi awayekê wê weke darêjkna aqilî wê pêşkevin. Wê, di wê çerçoveyê de wê, çerçoveyek fahmkiriinê wê di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku mirov bi têngîna felsefeyê a ku wê pîrr piştê wê pêşkeve wê rewşa mîtolojiya sumeran mirov wê werênê li ser ziman wê di çerçoveya felsefeya bi navkirinê de wê weke çerçoveyek giring û baş a fahmkirinê wê biafirênê.

Di demên piştê wê, di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê, rewşa pêşketina têngîna olî a sumerîyan wê bi olzanîya wan re wê ew wê temenê wê biafirênê. Sumerî wê di wê çerçoveyê de wê tiştê baş wê bikin. Wê her tiştê ku ew aqilê wan digihiyê û dikarin bibînin û têbigihin wê bi gotin û navbikin. Ev wê weke şêwa û rengê fahmkirinê ê bi wan re bê.

Di wê rewşê de wê, bi təkiliya nava wan re wê, piştê wê, weke ku em ji bineterên wan fahmdikin bi vegotinkirina wan re wê, ew afirandina wan wê, çerçoveya fahmkirinê û temenê wê biafirênê. Fahmkirina sumerîyan wê, di serî de wê, bi rêgezî weke aliyekê temenî ê şariştanî mirov dikarê wê di wê çerçoveyê de wê, hilde li dest û wê fahmbikê. Sumerîyan wê mîtolojiya wan wê di aslê xwe de wê ji ya ku em dibînin û ew hizirdikin wê zêdetirî wê weyn û rol wê di pêvajoyên pêşketina mirovatîyê de wê bileyizin.

Pêvajoyên olî ên pêşketina wan di xate pêvajoyên mesopotamîya de wê, dema ku mirov hinekî çav li wan didê mirov bi wê re wê, weke pêvajoyîna şîrovevî ê bi rêgezkirina bi fahmkirinê ên di dewama wê

(mitolojiya sumer) de wê werina dîtin bin. Fahmkirina sumerîyan wê di wê rewşê de wê kûr bê. Wan çerçoveyek fahmkirinê bi mîtolojiya xwe re afirandin. Di vegotinên wan mitolojikî ên ku mirov kifşdikê de mirov asta wan a pêşketinê ku mirov dibînê ew têgîn û întiba bi mirov re çêdibê ku wê dîroka wan ji ya ku ew, bo wan dihê gotin ku ew çiqasî kevn diçin wê weke ku wê ji wê kevntir wê here. Di serî de em wê dibînin ku çendî ku kifşkirin dibin mirov bi wê re dibîninê ku wê, ev pêvajoyê wê hin bi hin wê zêdetirî kevntir wê werina birin. Ev jî wê weke aliyekê din ê ku mirov bi mitolojiya sumer re digihijiyê de.

Di mîtolojiya sumeran de wê, pêvajoyên pêşketina olî û pêşxistina bawergehên bi zagûratî û hwd wê, demên dereng ên mitolojiya sumer wê biafirênin. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa sûmerîyan wê, bi fahmkirina wan ya deman wan a têr re wê ji mirov re wê temenê fahmkirinê ku ew dîroka wan kevntir diçê. Li herêmên kurdistanê ên weke xirabreşkê bawergehên ku ew hatina kifşkirin wê dîrokkiirna wan heta li dora 12 hezar sal wê here. Minaqên weke wê dîrokê ji nûve dikarin bi me bidina nîşandin. Wê, minaqên ku wê weke wê dikarin piştire werina kifşkirin jî wê di dewama wê de wê mirov dikarê bi heman rengê wan fahmbikê û têbigihê.

Min dema ku hizirkir ku ez vê xabatê li ser mitolojiya sumer bikim min xwest ku ez xwe bi çerçoveya mitolojiya sumer ve bi sînor bigirim. Di rêbazê vê xabatê de min xwest ku ez tenê di çerçoveya fahmkirina wê de wê çerçoveyekê wê bi wê re wê, biafirênin. Lê wekî din ez dizanim ku wê çendî wê bineterên ku ew hatina kifşkirin û wegerandin wê hebin. Wê ew jî wê di dema nivîsandina wê de wê, ji min re wê bina temenê fahmkirinê. Heta ku min karî min xwe gihand wan û xwand bo ku ez çerçoveyek fahmkirinê a baş di sere xwe de çêbikim.

Di wê çerçoveyê de wê dema ku min pêvajoyên wê fahmkirin min di dewama wê de wê, pêvajoyên fahmkirina mitolojiya mesopotamîya bi gûtî, qasît, lolo, hûrî û mîtannîyan û hwd re jî wê weke pêvajoyana di dewama wê de ku mirov wan werênê li ser ziman min dît. Ji aliyekê din ve jî wê, miin kifşkir ku wê sumerî wê bi têgînên xwe re wê bi me re wê hê jî wê bijîn bin.

Di pêşveçûnên olî û bawerî de ew wê bi me re wê hebê. Her wusa di wê çerçoveyê de wê, çerçoveya wan a olzanî ku wan pêşxist wê, piştire wê, bi pêvajoyên olî ên ku wê bi awayekê peresandinê li duv hevdu ku mirov dikarê werênê li ser ziman û heta pêvajoya derketina olên semewî û berî

olên semewî xate olên yazdanî a bi hazaran salan û hwd wê di wê çerçoveyê de wê temenekê wan wê di dewama hevdû de wê hebê.

Di wê rewşê de wê, sumerî wî mîtolojiya wan ya olî wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê, weke aliyekê giring wê bi wê re wê bi têngîna tûfanê re bê. Di aslê xwe de wê gelek vegotinên cûr bi cûr wê di mîtolojiya sumeran de wê bi têngîna tufanê wê hebin. Di mîtolojiya Enki de jî wê ev wê were dîtin. Wê mîtolojiya Enkî wê yek ji wan bê.

Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman ku wê, mîtolojiya sumer wê weke pêvajoyek pêşî a destpêkî bê. Wê, di serî de wê mirov dikarê wê fahmbikê.

Ji aliyekê din ve jî ez wê bêjim ku min, gelek rewş, têngîn û hwd ku min bi mîtolojiya sumeran re kifşkir wê heta roja me ku wê dinava civake kurd de wê bijîn min, di dema nivîsandina vê xabatê de ew jî weke aliyekê ku min xwe di nivîsandinê de sipart û piştî xwe da wan. Ber ku wê gelek ji wan wê weke ku wê di wan bineterên nivîskî de wê were ser ziman min di nava ziman, gotin û jîyane wan de kifşkir. Ya ku ji aliyekê din ve bi vê ve girêdayî ku pir zêde bale min kişand wê ew bê ku wê, civakek ku wê bi beşên xwe r ewê heta roja me wê, bi nîrxên wan deman wê bijî bê. Di wê rewşê de wê, ji demên demên neolotikê ên li herêmê û heta van pêvajoyên şariştaniyê û mîtolojiya wan û pêvajoyên piştî ên mesopotamîkî wê nîşanakên têngîn, fahmkirin û jîyanê wê bi wan re wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku min ev kifşkir wê hingî wê, bi zêdeyî wê, ew weke temenekê giring ê fahmkirinê di temenê wê xabatê de wê di serî de wê biafirênê.

Di derbarê pêvajoyên mîtolojiya demên hûrî û mîtannîyan de min di xabate xwe ya bi nave “dîroka civake kurd a hemdem” ew ji hinek aliyan ve ew cih neda wan li vir ber ku min di wê xabatê de hanîbû ser ziman. Lê wê ev jî wê di dewama wê de wê weke aliyekê ku wê were fahmkirin bê. Di mîtolojiya hûrî û mîtannîyan de jî wê yazdanên wan û yazdanên penteona Sumer wê di nava hevdû de û di dewama hevdû de wê werênina li ser ziman. Minaq; Teşup-Kumarbi, Şimegi, Şauşka, Şimike û ankû Kuşuh û mêr/hevserê Kuşuh’ê Nikkal, Hepat, Ea-şarri, Teşup-Adad-Ba’al, Şauşga-İştari, Aştabi-Ninurta, **Eştabi**, **Waşıta** (*yazdana çîyê*), tilla-ûrartû hebê. Ev yazdanên hûrî û mîtannîyan wê di penteona wan de wê weke yazdanên mazin ên kifşkar bin. Di serî de wan weke aliyekê giring mirov dikarê werênê li ser ziman.

Serûwana gilgamêş a li jîyane nemir gerînê û tiştên ku wê werina sere wî

Destana gilgamêş wê weke destanaka giring a ji demên sûmerîyan ku wê bimênê heta roja me bê. Destan wê, di derbarê keyê Urukê Gilgamêş de bê. Navê gilgamêş di kurdî de dihê wateya 'gayê gir', 'yê weke ga gir', 'weke gamêşê gir', 'weke gamêşê' û hwd bê. Ji xwe gamêş wê bi girbûna xwe re wê were zanîn. Gotina 'ga' wê, di kurdî de nave sawala gamêşê bê. Gotina 'gir' jî wê, di kurdî de wê nave mazinbûn, bi gowdebûn, zaxmbûn û hwd bê. Gilgamêş wê weke nave şibandina mirov weke gayekê û ankû gamêşekê bê. Gotina 'gir' bûnê wê, di kurdî de wê bi gowdeya xwe pîrr zêde mazin û bi zaxmbûnê wê werênê li ser ziman. Hanîna cem hevdû gotina 'ga' û 'gir' wê di wê çerçoveyê de wê têgîna weke *weke ga gir* wê werênê li ser ziman. Bi wê rengê wê şibandinek bê.

Di nave gilgamêş de tişta ku mirov bi kurdî têdigihê wê ew bê ku wê sumerî wê di zimanê de wê bu şibandinê wê rewşan wê bi zêdeyî wê baş wê werênina li ser ziman. Ji xwe nave gilgamêş jî wê di wê de wê şibandina weke gayekê gir wê were ser ziman. Ga wê weke sawalaka gir wê hertimî wê were ser ziman.

Di destana gilgamêş de wê di destpêkê de wê pêvajoya destpêkê wê bi gihştina hevdû a Enkîdû û Gilgamêş ku wê di seremîniyeka Înanna de wê bibê bê. Wê, Di destanê wê gilgamêş nave Nînsûn wê gilgamêş wê weke dayika xwe wê bi navbikê û wê werênê li ser ziman.

Di destana gilgamêş de wê, nave wê weke evîndarê Înanna wê were ser ziman. Wê di wê huluppu ku wê ji wê re wê bibirre wê ji wê bike sedîr wê, weke destpêkekê wê di destanê de wê were ser ziman. Dar wê, bi awayekê mîtolojikî wê were ser ziman. Wê weke dara ku male Lillith di wê de jî wê were dîtîn.

Gilgamêş wê, dema ku bi enkîdû re wê were cem hevdû wê, pîrr zêde wê, mêyla wan wê here sser hevdû. Enkîdû wê weke hevalê girêdayî wê were ser ziman. Wê bi hevdû re wê, bikevina rêwîtya bi ber lêgerîna jîyane nemir de. Wê, di dema ku wê herin wê herîna çiyayê maşû. Lê berî wê, dema ku wê Gilgamêş wê destê dayika xwe wê maçbikê û wê bikeve rê wê, hernia daristana tarî. Wê di wê daristanê ku wê weke parastvanê daristanê yazdan Enlil bi cihkirîya wê Humbaba û ankû wê bi nave Huwawa jî jî wê were bi navkirin wê hebê.

Gilgamêş û Enkîdû ku ew dihên wir wê rastî humbaba ku wê di mitolojiya sumer de wê weke ejdereke û ankû weke aferendiyekê wê

were dîtin. Gilgamêş û Enkîdû wê bi Humbaba re wê bikevina şer de û wê wî bikujin. Li ser wê yazdan pîrr zêde wê bihêrs bibin. Înanna, ereşkîgal, Enki û Enlil wê li hevdû bicivin û xamgînîya xwe bo kuştina humbaba wê werêninê ser ziman.

Înanna wê li ser wê bo ku ew tolê hilde wê ji bavê An wê, gayê azmana û ankû gayê arş wê bixwezê û wê bènê ardê ku ew ga bide hêrîşkirin li ser wan. Ew wê dike. Înanna wê ji wê rewşa kuştina Humbaba wê ji wan yazdanan a ku ew pîrr zêde xamgîn bibê bê. Wê li ser wê ew wê, ji bavê An wê ga bixwezê û wê bènê ardê û wê bide hêrîşkirin li ser wan. ..

Serûwana Gilgamêş û Enkîdû wê, bi kuştina humbaba re wê, bikeve rewşek xirab de. Humbaba wê, weke dagereka yazdanî a li jîyanê bê. Piştî ku Gilgamêş û Enkîdû ew kuştin wê, Dema ku wê yazdan wê bicivin wê, biryara wê bidin ku yek ji wan beremberê kuştina humbaba jîyane wî ji dest were girtin. Di wê demê de wê hingî Wê Ereşkîgal wê nîvîsara xwe bêlîtsarî re wê baxtê Enkîdû ku ew ji aliyê yazdanan ve hat nivîsandin wê werênê li cih. Wê enkîdû wê bibina dîyarê miriyan.

Gilgamêş dema ku Enkîdû windakir wê pîrr zêde wê bi dilêş û xamgîn bibê. Wê dilê wî bihêşihê. Lê Gilgamêş wê tiştê ku ew bikê wê nebê. Wê ew rêwîtiya xwe wê ji wir û pê de wê bi tenê wê, bide domandin. Wî dixwest ku ew xwe bigihênê li Utnapîştîm ku wî bawer dikir ku ew dikarê jîyane nemir bide wî. Lê bo ku ew here cem wî divîyabû ku ew di ava mazin re derbas bibê. Ava mazin ji wî sere heta sere din wê di bin keştvanekê ku ew yazdanan ew xûlûqandibû bi nave Urşî nabî de bê. Wê rêwîtiya ku ew bi Urşî nabî re ku ew bike û di mazin re ku ew derbas bû wê, ew hingî wê bigihîsta armanca xwe. Gilgamêş piştî ku ew hat ber keviya avê wê bibînê ku wê, urşî nabî wê di keştiyê de wê disekinê. Wê Gilgamêş li keştiyê suwar bike û wê bibê li ser avê re. Wê piştî wê bi hevdû re wê bigihijina keviya ku wê gilgamêş wê li wê paya bibê. Piştî ku Gilgamêş û urşî nabî gihişt wir wê, Urşî nabî wê Gilgamêş wê bihêlê û wê ew li şûn xwe xwe û wê destûrê bide gilgamêş ku ew here. Gilgamêş wê rêyek pîrr dirêj wê derbas bike û wê here. Wê piştî ku ew rêyek dirêj di nava daristanan de derbaskir wê, were û bigihê deverê ku wê, malek lê wê. Ew mal jî ya Sîdûrî bû. Sîdûrî wê weke zaneyeka mazin a ku wê peyxama xwe ji yazdana digirt bû. Ji Gilgamêş pîrsî ku ew ber çi ewqas rê qatkirîya û hatîya wir. Gilgamêş ji wê re ya hatî ser xwe vegot. Bahsa rêhavalê gilgamêş kir. Piştî re bahsa armanca kir ku ew ber çi hatîya. Gilgamêş got ku ew hatîya bo ku ew xwe bigihênê utnapîştîm ku ew wî bigihênê jîyane nemir.

Gilgamêş wê, ji cem Sidûrî jî wê piştîre wê here û wê xwe bigihênê li Utnapiştîm. Utnapiştîm wê di dema tufana dema Enki de ew hebû û yazdanan ew bi erkkiribû. Ew di deveke weke keviya bihûştê de hetaheta wî jîyanek sermed wê bijîya.

Gilgamêş dema ku ew gihişt utnapîştîm wê, derdê, rêwîtiya û ber çî ew hatiya wê hemûya ji re wê bêjê. Piştî ku Utnapiştîm li wî hisand wî jî serborîya xwe ya bi tufanê re ji wî re hanî ser ziman. Utnapiştîm ji Gilgamêş re got dema tufanê şeşroj û heftşev ew şiyar ma. Ku ew jî bimênê wê, bigihijê nepenîya jîyane nemir. Wê hingê wê hemû derê ji wî re wê vebin. Lê gilgamêş ji rêwîtiyek pîrr zêde dûr û dirêj hatibû û wastîyayî bû. Piştî utnapîştîm bidest axiftina li ser tûfanê kir û pê de gilgamêş xwe negirt û dest bi razanê kir û ket xewek kûr de.

Piştî ku Gilgamêş razîya wê, utnapîştîm ji jina xwe re got ku ew dema ku rabû dikarê înkâr bike ku erw razîya ya. Tu her roj nanekê bipêja û dêne ber sere wî. Heta ku ew rabû wê hingê ku ew çend nan bin ew wîlqas roj razîyayî bê û wê nikaribê înkâr bike.

Piştî şeşrojan gilgamêş ji xewê rabû û dît ku wa urşînabî jî wê li cem wî ya. Piştî ku ew rabû utnapîştîm ji wî re got ku ew şeşroj in ku ew razîya ya. Wî azmûn windakir. Utnapiştîm gotîyê meyizêne her roj nanek hat ber sere te. Yek kivnikî bû. Yek xirabû. Yê din nû çêkirîya. Gilgamêş destê xwe danî ser nanan bi dilxamgînî. Gilgamêş pîrr zêde dilxamgin bû. Ji Utnapiştîm re got, ezê çawa destvala vegeirihim. Mirin hertimî li pay min a. utnapîştîm got ne tu tenêyî ku wê bimirê. Her Urukê û kirinên baş bike wê bi wan dilê te xweş bibê. Piştî wê, utnapîştîm got Gilgamêş here sere bişo. Urşînabî ew şersoyê û wî sere xwe şîşt.

Piştî ku gilgamêş hat ber wî weke berê lê hatibû. Utnapiştîm lê nerî û jê re got, meyizene tu çendî law bûyî. Piştîre utnapîştîm dema ku wî dît ku Gilgamêş pîrr xamgîn bûya wî dilê wî ranegirt ku ew wî wusa bihêlê. Piştîre utnapîştîm ji gilgamêş re got ezê nepeniyek din a yazdanan ji ter bêjim. Ku tu wê bîne li cih tê bigihijê nepenîya nemiriyê. Tê nemir bê. Piştîre gilgamêş jîyan hat rûyê wî. Dilxweş û kêfxweş bû. Utnapiştîm ji wî re got ku “şîniyek bi sitirî dibinê avê de heya ku tu wî bîne û bixwê tê cûwan bê.

Piştîre Urşînabî ew hanî ber keviya çem û ew jî ket binê çem û wî ew şîmî derxist Piştîre derket û li keviya çem rûnişt û hinekî hazinî. Urşînabî got çima tu hazinî gilgamêş. Wî jî got ez dema ku vê şîniyê bixwûm ezê ciwan bin. Herkesekê li dora min jî wê pîr bimênê. Li wê hinekî gilgamêş hazinî. Di wê kêlikê de di nava miç û balkirina çav de wê dît ku wa

marek hat û ew şînî avêt devê xwe. Gilgamêş ew şînî jî windakiribû. Piştîre gilgamêş ti tişt di dest de ku ew nebê wê vegehihê li male. Gilgamêş çî firsande ketibû destê wî ew wî bikar nehanîbû.

Çîroka gilgamêş wê, di derbarê pêvajoya pêşketina mitolojiya sumer de wê, gelek têgînên giring wê bide me. Em dema ku li demên piştîre dinerin jî em dibînin ku wê vegotina destana gilgamêş wê were dîtin. Wê weke vegotîneka pîroz wê ew bi qadr û qiymet wê were vegotin û hildan li dest.

Destana gilgamêş wê destenak mîtolojikî a ku mirov dikarê wê ji wê gelek aliyên mîtolojiya sumer fahmbikin. Gilgamêş bixwe wê weke keyekê Urukî bê. Destana gilgamêş wekî din di derbarê rengê hizirkirin, vegotin û jîyankirina wan de jî wê hinek hizirna wê bide me.

Di mitolojiya sumer de mirin

Di mitolojiya sumer de wê dema ku wê, bahsa mirinê wê were kirin wê bahsa piştî mirinê daketina dîyarê miriyan wê bê kirin. Wê, herkesek wê piştî mirinê wê dakeve li wir. Wê bi wê rengê wê, di tefsîrên wan de wê bahsa wê were kirin.

Di wê rewşê de wê, mirin û piştî mirinê jîyan wê di mitolojiya sumeran de wê, bahsa wê were kirin. Têgînên weke dînya piştî mirinê wê 'dilmun' wê herkesek wê here wir. Kesek wê dema ku ew mir wê, were şîştin, rûnkirin û bi qûmaşekê ji hasirê hatî çêkirin wê were girêdan û piştîre wê, were defnkirin. Di rûtûelên defnkirinê de wê, yê rûtûela meresîmî a denfkirinê çêdikê 'şita-dinanna', yê ku mirî dişoyê 'bikîtum' û yê ku qabrê amede dike ku mirî wê bê xistinê 'a-bî-a-gál' wê hebin.

Di rewşên weke mirinê ku mirov li nava mitolojiya sumer dînerê wê minaq weke "mirina gilgamêş", 'mirina urnammu', 'defnkirina Şu-Suen' û hwd wê weke wan mirov dikarê bi wan re kifşdikê. Di dema mirinê de wê, minaq wê dema ku mirov li rewşên defnkirinê binerê wê di rewşa jina keyê lagaşî Lugalanda Baranamtara ku wê heta sê rojan wê ji wê re wê, piştî şînîya sê-rojan re wê ew wê were defnkirin. Piştî defnkirinê jî wê ji yazdanên bajêr yazdanên serî Nanna, Nînsûn û Utu re wê bizinan wê korbanbikin. Di binetara mirina urnammu de wê werê dîtin ku ew piştî ku ghişt dîyarê miriyan wê gelek meh wê piştî wê werina serjêkirin û werina kirin korban.

Dîyarê miriyan wê Ereşkîgal, Nergal, Nîngîzîda û ku wê navê wî were wateya 'baxtê' namtar' wê, kifşbikin. Mirî ku ew mir wê, bi gotina 'ez çûm' wê were defnkirin û wê piştîre wê weke ku ew çû dîyarê miriyan. Wê li wir wê, weke radestê dîyarê miriyan û berderkvanên wanwê werê

kirin. Di meresîmên miirnê de wê şarab, hingiv, zadê weke genim, bîra, ava weke şerbetê wê hem birijandin li qabrê û piştî ku mirî hat 'şandin' li dîyarê miriyan wê piştî wî re wê weke korban wê ji yazdanan re wê biheta dayîn.

Wê weke ku mirov di binetera mirina gilgamêş de dibînê wê bi navê 'Aruru weke keça Enlil û Nînazu weke keça Ereşkîgal wê methiya û zargotin wê werina kirin. Di binetera ku wê di wê de bahsa daketina Înanna li dîyarê miriyan ku wê were kirin de wê bahsa çûyina Înanna û rêya çûyina lî dîyarê miriyan weke 'rêyek bêveger' wê were tefsîrkirin û hanîn li ser ziman. Wê heman bineterê de wê bahsa 'ne dîtina rohnîyê' û di 'tarîyê de rûniştinê' wê bê kirin.

Di rewşa mirinê de wê, dema ku wê bahsa wê were kirin wê, di mitolojiya sumer de wê, hinek tefsîrên din jî wê hebin. Minaq wê bahsa ji laş cûdabûyîna gîyanê wê were kirin. Di demên mîtolojiyê ên dema gûtî-babil de wê, bahsa 'bilindbûyîna gîyanê' wê were kirin.

Di binetera mirina Dumuzî de wê, bahsa gallayan ku wê werin ji dunyayê wê bibina 'Eşlam' ereşkîgal û berdestê namtar devera ku ew lê rûniştî na. 'Eşlam' wê weke devereke giring ku wê bi Ereşkîgal ve girêdayî wê, di bineretên nivîskî ên sûmerîyan de wê werina ser ziman.

Wekî din mirov dikarê wê jî wê werênê li ser ziman ku wê di rewşa piştî mirinê de wê, li dîyarî miriyan wê rastî çî were wê, di binetera mirina gilgamêş de wê weke ku mirov wê di wê de wê bibînê wê bahsa li wir 'gilgamêş li ser navê yazdanê mazin Utu li ser taxtê darazê rûniştî' wê ji wî were bahskirin. Di wê çerçoveyê de wê tefsîrek yazdanî wê bi gilgamêş re wê were kirin.

Di derbarê dîyarê miriyan de wê binetera bi navê "Edîna-usağake" ku wê bahsa mirina Urnammu wê bikê wê di wê de wê bahsa 'hebûna zad û xwarinê li dîyarê miriyan' lê ew naxwûn' wê bikê. Wekî din wê di binetereka din a bi navê "daketina Ningîşzida li dîyarê miriyan" wê di wê de wê bahsa 'neherîkîna çeman', 'şînebûna ardan' û 'binebûna hiriye li ser mihan' wê bikê. Wê, di wê çerçoveyê de wê bahsa zûwabûnekê wê bê kirin. Bi awayekê din wê di binetera "daketina Ningîşzida li dîyarê miriyan" de wê, bahsa nebûna avê û nevexwartina avê wê were kirin.

Di binetera ku wê bahsa mirina gilgamêş wê bikê de wê di wê de wê bahsa wê were kirin ku wê Enlil wê ji Enki wê bixwezê ku ew jîyane nemiriyê bide gilgamêş. Lê Enkî wê bi hinek sedemên ku ew di bineterê de bi têngîna 'tûfanê' re wê werênê ser ziman re wê ew wê herê nekê. Piştî jî wê bahsa tékili û beremberîya mirin û jîyanê a bi hevdu re wê

were kirin. Enki wê ji Enlil re wê bêjê ku mirin û jîyan beremberê hevdû ya. Wê ji ber ku ew kurê Nînsûn a wê yazdan wê bixwezin ku ew jîyane nemiriyê bidina wî. Wê di bineterê de wê bahsa gîyane Enkîdû ku ew li dunyayê hapskirî maya wê bê kirin. Piştî wê alikariyê ji Enki wê bixwazin ku ew were rastkirin. Wê di wê bineterê de wê bahsa rewşa gîyanan wê were kirin.

Di binetera 'daketina gilgamêş li dîyarê miriyan' de wê bahsa 'kesekê ku ew ti zaroyên wî nîn ku ew gîyane wî bi tenê û ku ew xwediyê heftzaroyan a wê bi yazdanan re wê hevaltiyê bikê wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê bahsa zêdebûnê ku wê weke rewşeka ku wê bi têngîna afrîneriyê re wê bi gîyanê re ku wê rewşa wê bide dîyarkirin jî wê werênê li ser ziman.

Wê di wê bineterê de wê bahsa zaroyên ku ew miri hatina dunyayê ku ew rewşa çawa başa wê bikê. Ji aliyekê din ve jî wê bahsa bi şawitinê re ku wê gîyane wan wê bûba du û wê bi ber azmana ve wê bilind bûba' wê bê kirin. Ev têngîna di bineterê de wê dema ku mirov wê li binerê wê ji aliyekê ve wê weke kesê bi şawitandinê mirî wê gîyane wan tûnabibê wê têngînekê wê bide me. Lê bi wê re wê, gotina "bi şawitandinê re wê, gîyane wan weke duman wê bi azmana ve wê herê' wê, ji aliyekê din ve jî wê, weke bilindbûna gîyanê û ankû ji rewşa ku ew ber wê hatî şawitandin xilasbûyî weke ku wê were ser ziman.

Şawitandin wê, di rewşa mirina gîyanê û ankû tûnabûna wê de wê weke aliyekê wê were dîtin. Şawitandin wê, bi tememî wê weke 'tûnakirinê' û ankû 'paqijkirinê' wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê, bi şawitandinê re wê, ew wê were ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê mirov li têngîna dunya binardê binerê wê di binetereka din ku wê di wê de wê bahsa "Ningişzida" wê were kirin de wê bahsa 'di rêyekê de girtîgehkirina gîyanan' wê were kirin. Di wê çerçoveyê de wê girtîgehkirina gîyanan wê weke ku wê ew wê bi destê gallayan, Namtar û fermana Ereşkîgal re wê were kirin.

Di warê mirina mirov û ankû jîyanbûyîna jîyane mirov wê, di wê rewşê de wê, di dîyarê miriyan de wê bahsa jîyankirina wan wê li gorî rewşên ku wan li jîyanê jîyankirina wê were kirin. Her wusa di binetera ku wê bahsa 'daketina gilgamêş li dîyarê miriyan' wê bikê de wê bahsa gilgamêş û hanîna wî ya berpîrsîyarîyên xwe yên li hemberî yazdanan û bi wê re gihiştina rewşek jîyanê a baş bi gîyane xwe re di dîyarî miriyan de wê bahsa wê were kirin.

Wê di mitolojiya Enki de wê bahsa ‘ji mirinê xilasbûna **Ziusudra**’ wê were kirin. Ev jî wê dema ku wê di binetera mirina gilgamêş de ku wê Enlil ji Enki wê bixwezê ku ew gilgamêş nemir bikê de wê bahsa tûfanê û sedemên nemir kirina Ziusudra wê bikê. Di binetera bi navê “Utu ur-saň Utu mäs-saň” wê bahsa piştî mirinê jîyane ebedî û ankû jîyane sermedî wê were kirin. Di wê bineterê de wê bê gotin ku jîyan bi mirinê ve girêdayî ya. Lê jîyan bi mirinê ne denkî mirinê ya. Wê yazdanak karibê pêvajoyek jîyanê bi hasibênê. Lê wê nikaribê ya mirinê bihasibênê. Wê, piştî mirinê wê bi wê rengê wê bahsa jîyane sermed wê were kirin.

Di baweriyên mesopotamîyî de wê dema ku mirov pêvajoyên wan ên mirinê û nêzîkatiyên li mirinê û wateyên ku ew li wê hatina kirin ku mirov dinerê wê mirov dibînê ku wê têgînên cûr bi cûr wê bi wan re wê werina ser ziman. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, di demên destpêkê ên sumerîyan de wê, weke ku wê li rojhilatê kurdistanê wê di hinek qabrên kesên mirî de wê were dîtin wê mumiakirina kesên mirî jî wê were dîtin. Di wê rewşê de wê, ev jî wê weke aliyekê din bê. Lê di rewşa mitolojiya sumer de wê ji gelek aliyên ve wê bide nîşandin ku wê piştî mirinê wê bahsa jîyane bi gîyanê re wê were kirin. Mirov wê ew hê ku ew li jîyanê ya wê bahsa jîyane wî bi baxtî wî û ya li anîyê nivîsandî re wê were kirin. Li jor me ew hinekî hanî li ser ziman. Li vir wê mirov dikarê di dewama wê de wê werênê li ser ziman ku wê di binetera mirina Enkîdû de wê wê bahsa hatina gîyane kesên mirî li ser rûyê ardê li jîyanê. Wê di wê çerçoveyê de wê di rewşek weke ‘asê’ mayî de wê di awayekê de wê were şîrovekirin û ji wan wê were bahskirin. Wê di bineterê de wê bahsa gilgamêş û xwestina alikariyê ji Enki bo Enkîdû wê were kirin. Di wê çerçoveyê de wê, bi armanca ku ew jîyane wan di jîyane xwe ya sermed a piştî mirinê de ew bijîn bin. Di wê tefsîrên di derbarê mirinê û hebûna jîyane sermed a piştî mirinê de wê di mitolojiya Enkî de jî wê bahsa wê were kirin. Minaq wê bahsa gîyane Ziusudra ku ew wê hetaheta ku ew wê li jîyanê wê bimênê wê were kirin.

Mitolojiya sumer û pêvajoyên pêşketinê ên piştre

Di mitolojiya sumer de wê bi awayekê wê hemû cism, hebûn û rewşên jîyanê wê bi nave yazdanekê wê werina şîrovekirin û hanîn li ser ziman. Sumerîyan nivîs pêşxistin û bi wê re xwe û nirx û têgînên xwe hanîn li

ser ziman. Wê, di wê çerçoveyê de wê bi nivîsê re wê mayindatîyekê wê bi jîyane xwe re wê bidina çêkirin.

Di mîtolojiya sumer de wê, yazdanên wan ên mazin An, Enlil, Enki, Înanna û hwd bin. Lê weke wan wê piştire ku wê hin bi hin wê mazinahiya xwe re wê werina ser ziman wê gelek yazdanên wan wê hebin.

Sumerîyan bawer dikir ku yazdanan mirov bo ku ew xismetê ji wan re bikin ew xûlûqandin. Piştire jî weke ku wê bi mîtolojiya Enki re wê were dîtin wê, Enkî wê aqil wê bide mirovan. Wê bi aqil re wê karê xwe wê bikin. Wê bigihijina têngîna ya baş û nebaşî, rastî û ne rastiyê ji hevdu vaqatandinê.

Em dema ku li pêvajoyên piştire ên pêşketina xate mesopotamiya dibînin wê têngîna mîtolojiya yazdanên sumerî ku wan di demên xwe de pêşxistina û gihandina li kûltên mazin wê, hebûna xwe wê bidina jîyandin. Di wê çerçoveyê de wê pêvajoyên olî ku wê pêşkevin wê li ser wê re wê di dewama wê de wê pêşkebin. Zagûrat wê, bi awayekê wê pêşketina pêvajoya olî jî wê ji aliyekê ve wê di nava pêvajoya mîtolojîkî de wê bide nîşandin.

Her wusa Zagûrat wê ne tenê wê weke deverna baweriyê bin. Wê bi wê re wê weke deverna ku wê di wê de wê çandek baweriyê a bi sazûman ku wê bê pêşxistin, bi sazûmankirin û serdestkirin jî bê. Wê di wê çerçoveyê de wê rewşa zagûratan wê were dîtin.

Pêvajoyên jîyane sumerîyan wê di wê çerçoveyê de wê dema ku mirov wê dinerê wê, piştire wê di mîtolojiyên demên piştire de wê, xwe bi temenkirinê re wê bidina nîşandin. Her wusa bi kuştina Tiamat û artişa wê ji ejderhayan ji aliyê şamaş ve wê, weke pêvajoyek serdestbûnê a ku wê piştire wê were jî wê bi xwe re wê bide nîşandin.

Her wusa di wê çerçoveyê de wê minaq wê çanda Enlil ku em li demên gûtî-babil dinerin em bi wan re dibînin ku wê, bi çandek olî wê rûniştî wê were dîtin. Di listeya keyên sûmerî de wê dema ku mirov li nave keyan dinerê wê li pêş yan jî li paş wê nave yazdanan ku ew hatina bicihkirin wê hebê. Ev wê mirov dikarê wê ji du aliyên ve wê wê hilde li dest û wê fahmbikê. ALiyê pêşî wê, bawerîya key li kîjan yazdanê heya wê bide nîşandin. Weke ku em, di demên hûrî û mîtannîyan de dibînin wê kîjan mirov wê di kîjan bawergehê de wê, bi nave kîjan yazdanê wê perwedeyê bibînê wê di dawîyê de wê mafê bikarhanîna nave wê bi nave xwe re wê bi wê rengê wê bistênê. Ev wê weke nîşanayaka wê bê ku ew kes bi nave

wê yazdanê û ankû li bawergeha wê perwerde dîtîya û ji wê şagirtbûya bê.

Aliyekê din jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê zagûrat wê, di dema ku wê li ser rûyê ardê wê êdî wê yazdan nejîn û wê hemû wê barî arş (azman) bikin wê bi wê re wê pêşkeve. Wê, berê nerîna zagûratan wê li arş bê. Wê, bi wê re wê yazdanên xwe wê ji wan re wê bergê bikin. Wê, korbanan bi zadî û sawalan wê bidin.

Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê di pêşketina tégînên olî de wê pêvajoyên piştire wê di zagûratan de wê bibin. Wê, di zagûratan de wê weke kesê bawermend ku ew rûniştîya li ser nave yazdanan û ji wan bergê dike û ankû bergê dide kirin wê rûniştî bê.

Di çanda bawerîya sumer de wê gelek pêşketin wê piştire wê derkevin. Hê jî ew derdikevin. Mînaq cejna kurdan newrozê wê di wê rojê de wê bê bawerkirin ku wê Înanna û dumuzî wê, werina cem hevdû û wê bizewicin. Wi wê di wê gihiştina wan de wê weke destpêka biharê wê bi newrozê re wê were pîrozkirin. Mînaq heta roja me ku wê xwarina goştê xanzîr haram bê. Wê baweriyek bi wê ve girêdayî wê hebê ku wê were bawerkirin ku Dumuzî wê ji aliyê xanzîrekê ve wê were kuştin. Ber vê yekê wê ew wê, ji aliyê mitolojiya sumer ve wê were haramkirin û nebaş dîtin. Wê xwarina goştê xanzîr wê ber vê yekê wê piştire jî wê di nava baweriyên kurdistanî de wê bi awayekê wê haram wê were dîtin.

Wê di rewşa pîrozkirinê de wê mirov dibînê ku wê hin bi hin wê pêşkeve. Mînaq heta roja me wê di nava kurdan de wê nanê ku ew ket ardê wê rajinê û wê maçbikin û dênina ser aniya xwe. Ev jî wê weke baweriyeka ku wê ji wê demê wê bimênê bê.

Ji aliyekê din ve jî wê mitolojiya êgir jî mirov dikarê wê hinekî li vir wê ser wê bisekinê. Wê di mitolojiya mesopotamiya de wê di dewama ya sumer de wê bi çanda Gerra re wê were dîtin. Gerra wê yazdanekê penteona sumer bê û wê bê gotin ku wê xwediyê zanîneka mazin a astbilind bê. Wê weke tiştên bûjenî ku wan dikarî zirev û stûrbikira û ji gîyanên nebaş parastin û xilaskirina mirovan wê bi wê re wê were ser ziman.

Mînaq wê di kurdî de wê Adar wê, nave heyva sêyem a sale bê. Wê di wê de wê newroz wê were pîrozkirin û wê di wê de wê bi newrozê re wê agir wê were pêşxistin. Lê di aslê xwe de wê di mitolojiyê de wê Adar wê wekî din wê nave yazdanê êgir jî bê. Di kurdî de wê adar bixwe jî wê wateya agirê gurr wê bi wê re wê hebê û wê were ser ziman. Wê di wê

çerçoveyê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, bi wateya gûrbûnê re wê were ser ziman.

Di demên piştê de wê, gelek wate wê li nava yazdanê êgir Adar wê werina kirin. Wê bi wê re wê ew wê, weke yazdanakê mazin ku wê were tefsirkirin bê.

Di nava sumerîyan de wê, nivîsandin wê weke ku me li jor hanî li ser ziman wê pêşkeve û wê, ew wê bi wê re wê hemû tiştên xwe wê binivîsênin. Wê kesên nivîskar wê bi nava 'Nabu' wê werênina li ser ziman. Her wusa wê, di wê rewşê de kesên ku ew di karê nivîsandinê de jî û pîspor in wê werina dîtin. Nabu wê di mîtolojiya Mardûk de wê weke nava kurê jî wî jî wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê ew wê were ser ziman.

Dema ku mirov wê bahsa çanda diclê û firatê di nava mitolojiya sumer de bike wê bêgûman wê bêî ku mirov bahsa wê bike nabê ku mirov derbas bibê. Wê weke yazdanê ku wê rêveberîya herdû çemên mazin diclê û firatê di destê de wê yazdanê mazin û ku wê weke yazdanakê pîr zêde mazin wê were ser ziman wê yazdan Enbilulu wê hebê. Wê dikarê çandiniyê de wê pêşevaniyê bike. Mêrên ku ew çandiniyê dikin wê wan fêrî wê bike. Wî hemû nepeniyên avên binêaerdê û serardê dizanî. Wê weke yazdanakê ku wî hêza wî têrêbiikira ku ew her tiştê pêşbixê wê were dîtin. Enbilulu wê di mîtolojiya gûtî û piştê ya mîtannîyan de jî wê were dîtin. Wê di nivîsên ji wan deman ku ew mana wê di wan de wê nava wî derbas bibê.

Di mitolojiya sumer de wê, nava Anu wê, di aslê xwe de wê, weke nava 'xweşî', 'başî' 'rastî' û hwd jî bê. Wê tefsîrên ku wê di mitolojiya sumer de wê bi wî re wê werina kirin wê, bi têgîna bihûştê re wê denkî hevdu bin. Gotina 'anûnnakî' wê çendî ku wê weke yazdanna asta jor bin wê, weke bi nava Anû ve girêdayî ku mirov li wê dihizirê wê, 'Anu' wê çendî wê di wateya ya xweş weke bihûştê de bê wê '..nnakî' wê weke 'daketina li dunyayê' jî wê mirov dikarê şrovebikê û wê werênê li ser ziman. Pêvake '..kî' weke ku me li jor hanî ser ziman wê nava dayika Enlil wê yazdan 'Kî' wê taqabûlî nava wê jî wê bike. Di wê çerçoveyê de wê wekî din wê nava dayika Enlil 'kî' wê wateyek din jî ku mirov dikarê ji wê bigirê wê binav û têgîna dînyayê re bê. Di wê çerçoveyê de wê, têgînekê wê bi xwe re wê bide me.

Weke yazdanên Anunnakî wê heft yazdanên weke biryardar ên bi nava Anu, enki, Nanna, Nînhûrşaq, Ningîszida, Utu û Înanna bin. Wê bi

wan ve girêdayî bin. Wê li urukê wê ji bawergeha Înanna a bi nave Eanna wê weke nav û wateya 'male bihûştê' wê were ser ziman.

Dema ku mirov li nave Enki ku wê sumerî ji wê re wê baxş bikin bi nave 'Nuddimmud' wê di wateya 'yê afrîner' de de bê. Yanî bi gotineka din wê yê xwediyê hemû hêza afrîneriyê jî wê mirov dikarê fahmbikê. Di wê rewşê de wê di demên piştê de jî wê, weke yazdanê sereka ku ew hemû tiştî dide kifşkirin û hemû afirandin ji wî dihê pirsîn wê were dîtin. Di mîta çuyina gilgamêş li dîyarê mîrîyan de wê bahsa serîlêdana Enlil li enki xistinê wê were kirin daxweza ku ew gilgamêş nemir bike. Di wê çerçoveyê de wê, Enlil wê heta wê demê jî wê weke yazdanê mazin ku ew her tişt ji wî dihê pirsîn bê. Lê di wê têgîna 'serîlêdana li Enki a Enlil' ku mirov binerê wê bi wê re wê ya ku wê were dîtin û fahmkirin wê ew bê ku wê Enki wê derkeve li pêş. Wê wasifên wî weke ku mirov ji wê mîtê fahmdikê wê hin bi hin wê derkevina li ser yên Enlil re jî. Wê bi wê rengê wê ew bi awayekê mazin wê were hanîn li ser ziman.

Ji gotinên Enlil ên ku wê di wê mîtê de wê werina ser ziman de ku mirov fahmdikê ew wê ku wê, Enki wê karibê awa û şekil bide bûjenan. Ew dikarê wan bivejê. Ew jîyanê biafirê. Ew dikarê bide kifşkirin. Di mîtolojiya daketina Înanna li dîyarê mîrîyan de jî wê dema ku wê bo xilaskirina Înanna wê serî li Enki wê were xistin ku ew wê xilasbikê. Di wê mîtolojiyê de wê Enkî wê Înanna ji mirinê wê cardin wê bête li jîyanê. Di hin şîroveyan bi mitolojiya dema babil de wê Enki weke bavê Merdûk jî wê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê merdûk jî wê weke yazdanê mazin ê ser hemûyan wê di penteona wan de wê were ser ziman.

Ji wê pêvajoya fahmkirinê û derketina li pêş weke yazdanê mazin Merdûk û pêşketina wî û weke bavê wî hanîna li ser ziman Enki wê were fahmkirin ku Enkî ew weke yazdanekê ku ew di mîtolojiya sumer de wê di wê demê de wê serdestîya mazinbûnê wê hemûyî wê bike destê xwe de. Wê ev wê ji wê were fahmkirin. Di dewama wê de mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê Enki wê weke yazdanê sereka wê derkeve li pêş.

Dema ku mirov bahsa merduk bike wê gelek aliyên bi wî re wê werina ser ziman wê hebin. Bi teybetî wê, bahsa qahaneta merdûk û ankû wê weke bi nave 'qahaneta sulgi' ku wê were bi navkirin wê di rengê wê de wê were ser ziman. Merdûk wê babil wê weke şarekê pîroz wê ku wê li wî were baxşkirin wê, bi qahaneta wî re wê bahsa carek din hatina wî û dest danîna ser rêvebirinê û hanîna aramî û sazûmanê wê bê kirin. Di wê

çerçoveyê de wê, qaharetên ku wê bi nave wî werina gotin wê, bi şibihina qaharetên urukiyên.

Wê dema ku wê bahsa bawergeha Enki a ji kesên reş û zîv ku wê were çêkirin wê nave E-abzû û ankû e-engurra wê li wê were kirin. Ev bawergeha wî ya li Erîdû wê, weke bawergeh giring a navend jî wê were dîtin. Wê pîrr mazin û bi awayekî îhtîşamî wê were çêkirin. Di demên serdestîya Enki de wê bawergehên wî li deverên weke Ashûr, Isin, larsa, lagaş, Marî, Nippur, Ur, Uruk û hwd wê werina dîtin. Wekî din wê di dema babiliyan de wê li gelek deverên babil wê bawergehên wî yên ku ew hatina çêkirin wê werina dîtin.

Di mitolojiya sumer de wê, di derbarê afirandina tiştan de jî wê, têgînê wê bide me. Minaq yazdana panteona mitolojiya sumer Nînkasî wê weke yazdana ku wî arak (bîra) çêkir wê were ser ziman. Tiştên weke bi tirşkirinê wê ew wê, di wan de wê bizane û li pêş bê. Wê di bawergeha wê de wê, di demên bergirina jî wê re de jî wê weke ku mirov fahmdikê wê vexwarina wê were kirin. Wekî din wê Nînkasî wê ji wan heşt yazdanên ku wê bo başkirina Enki ku wê werina başkirin jî wê were dîtin û wê nave wê were ser ziman.

... ..

Mîtoloji û pêvajoya piştre pêşketina olê

Pêvajoyên pêşketina olan wê di dewama wê de ku mirov wê werênê li ser ziman wê weke aliyekê din ê giring wê mirov dikarê wê fahmbikê. Di xate pêşketina mesopotamiya de wê, pêşveçûnên mitolojikî û olî wê di zikhevdû de wê herin. Di aslê xwe de wê bi dîroka xwe ya olzaniyê û rengê fahmkirina xwe re wê ol jî wê di her demên xwe de wê weke şewayek pêşketina mîtolojiyê bê. Bê mîtolojiyê wê nikaribê xwe bide jîyankirin.

Di roja me de wê di xate olên semewî û berî wan yê yazdanî de wê vegotinên weke yên Adam û hawa wê di awayekê de wê, weke wersiyonên ji hevdû ku ew diafirênin wê bi wan wê werênina li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê temenê fahmkirinê wê biafirênin.

Mîrolojiyê dunya bi hemû aliyên wê re wê salixkir, fahmkir û hanî li ser ziman. Ol jî wê piştre wê li ser wê şîrovebikê, têkiliyê di nava şîroveyan de wê dênê û wê bi wê re wê pergale fahmkirinê wê li gorî xwe wê biafirênê û wê pêşbixê. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, weke ku em di yazdanên panteona mitolojiya sumer re ên weke An, Enlil, Enki, Înanna

û hwd re dibînin wê, di awayekê giştî û gelemper de wê, pêşketina wan wê bibê. Ev rengê gelemperiyê wê, di wê çerçoveyê de wê, temenê gelemperiya têgînî a olan û bi ghiştina wan ya ji deveran li deveran jî wê bi xwe re wê biafirênê.

Weke aliyekê din em dikarin pêvajoyên pêşketinê jî di dewama wê de werênina li ser ziman. Weke aliyekê giring wê, pêvajoyên ku wê bi xate dîrokê re wê pêşkevin û wê bi têgihîştin bibin wê, di dewama wê de wê weke aliyekê din wê di wê çerçoveyê de wê, pêşkevin.

Di fahmkirina têgînên bawerkirinê de wê, mirov dikarê wê bêjê ku wê, ji du aliyên ve wê ji mirov re wê bina temen. Aliyê pêşî mirovê nezan û ku ew bêhêz a wê, ji aliyê nezaniya wî ve wê şîroveyek bi tememî ku wê ew di sere xwe de wê bi wê bigihijê hemû bersivên di derbarê jîuyanê de bê. Aliyê din jî wê hebûna baweriyê wê ji aliyê pêşketina mirov ve wê aliyekê wê yê ku em dikarin di çerçoveya têgîna derûnîyê de jî werênina li sr ziman wê hebê.

Di wê çerçoveyê de wê, pêvajoyên olî wê pêşketina wan wê, di wê çerçoveyê de ku wê bi aqil pêşkevin wê dest bi şîrovekirin û hanîna şîroveyê ji pirsên zor ên weke mirinê, piştî mirinê jîyanê û hwd re jî wê werênin. Ev wê ji aliyê derûnî ve wê, mirov wê hinekî wê bi xwe ve wê wê bide girêdan.

Têkiliya pêşketina di destpêkê de têgînên mîtolojiyê û hwd bi awayekê ku mirov bi pêşketina mirov re hilde li dest mirov wê nikaribê tenê bi aliyê zanînê bi tenê ve hilde li dest. Ji aliyê têgînên weke zanînê civakî ên weke derûnîyê, civaknasiyê û pêşketina wan û fahmkirina wan û hwd ve jî mirov dikarê hilde li dest û werênê li ser ziman.

Mîtoloji û ol wê têkiliya wan ya bi hevdû re wê ne tenê wê di çerçoveya têgîna sazûmana fahmkirinê û hîyararşîya wê bi wê re û bi kesan hanîna li ser ziman a mîtolojikî bi tenê re bê. Ji wê zêdetirî wê di wê de wê hebê. Di rewşa fahmkirina têkiliya mîtolojiyê û baweriyê bi hevdû re wê pêşketina wan wê ji pêwîstiyek pêşketinê a bi mirov re bê. Wê, mirov dikarê bi gelek aliyên re wê salixbikê û wê werênê li ser ziman. Mirov, ma derfeta wan hebû ku ew dervî mîtolojiyê bi awayekê din destpêkê bi xwe re bidina destpêkirin? Bêgûman wê ev pirs wê weke wan pirsên ku mirov wan bike wê, di wê çerçoveyê de wê çerçoveya pêşketina mirov wê, bi xwe re wê ji xwe re wê bike temen.

Ji aliyekê din ve jî wê aqilê mîtolojiyê wê weke aqilekê şubjeyî wê bi hizirkirin û ankû dana hizirkirina wê re wê pêşketinê wê bi wê re wê bide çêkirin. Mîtoloji û ol hevdû diafirênin. Lê di demên pêşketina aqil ên

piştire de wê ol wê bi aqil wê pêşketina xwe wê bide çêkirin. Wê hingî wê mîten xwe yên bi aqil wê biafirênê û wê fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê sazûman û pergale fahmkirinê a baweriyê ku ew diafirênê wê di wê çerçoveyê de wê, di dewama hevdû de wê bi wê re wê werênê li ser ziman. Dîroka olên yekxwûdayî û berî wan pêvajoya olên pirrxwûdayî mirov dikarê wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Lê di wê çerçoveyê de wê mîtoloji û ol wê ji ya ku ew di xwe de dihênê ser ziman wê di çerçoveya dîroka pêşketina mirov û pêvajoyên pêşketina mirov de wê bi wê re ku wê bibin wê, bi wê re wê zêdetirî wê di wê de wê bi têngî cih bigirê û wê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de bandura olê a li ser pêşketina me, wê di demên berê û heta roja me de wê di çerçoveya bi sazûmankirinê a bi çerçoveya fahmkirinê de bê. Pêşî mirov bi mîtolojikî çerçoveyek bi sazûman û pergali a tekûz di mejiyê xwe de afirand. Bi wê re wê, pêşxist. Piştî ku aqilê felsefeyê û hwd pêşket jî wê êdî wê sazûmana xwe ya fahmkirinê wê, di nerîna wê de wê bide derbaskirin û wê bi wê re wê, hewlbide ku wê salixbikê û fahmbikê. Olên dema felsefeyê wê bi wê re wê bi rexne û şîroveyên felsefeyê û fahmkirinên bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê biafirin.

Bêgûman di çerçoveya gotinên mitoloji û olê û pêvajoyên wan ên pêşketinê ên li hevdû hwd de wê, bi sere xwe weke mijarekê wê mirov dikarê wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê wê bi olê re wê werênê li ser ziman ku wê ol wê weke aliyê baweriyê bê. Lê mîtoloji wê ne tenê aliyê baweriyê bê. Mîtoloji wê bi mîtan re wê, her tişt wê weke mîtekê bi hizirkirinê vejendina wê re wê dikarê wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê di her demê de wê di aslê xwe de wê mît û mîtoloji wê temenekê salixkirinê ê pêşketinê jî bê. Ev di demên me yên hemdem de wê dibînin. Di demên hemdem de bi marqayan û navan bi wê rengê û hwd wê weke derhanîneka ji mîtolojikî jî wê bide nîşandin. Mîtolojiya demên hemdem wê di wê çerçoveyê de wê ne tenê bi vegotin û şîroveyên wê yên weke bi wêje, hûner, çand, ol û hwd re wê bibê. Wê ji aliyên din ve jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Biqasî fahmkirna mîtoloji û olê wilqasî jî mîtoloji û aqil bi hevdû re wê li wê dive ku mirov bihizirê. Di demên destpêkê de wê, dema ku wê weke totemen û hwd wê, mirovên pêşî wê li ser hêtan wê wêneyên ku ew di mejiyê wan de divejin ku wê li hêtên şikeftan wê xêzbikin wê tenê û tenê wê, weke aliyekê wê ye ku mirov wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Minaq mîtoloji aqil ku mirov bi hevdû re werênê ser ziman wê demên kevnera ên felsefeyê ku wê di nava felsefeya filosofên weke Thales, aristo, sokrat, platon û hwd û weke wan bi gelek filosofên din re wê bibînê re wê karibê wê werênê li ser ziman. *Ilyada û Odysseia* homeros wê ne tenê berhemna ku wê penteona mitolojiya girekê wê biafirênê û pêşbixê bê. Wê ji aliyekê din ve jî wê temenê hizirkirinê ê ji aliyên din ve jî wê bixwe re wê biafirênê bê.

Mîtoloji wê weke xosletekê hizirkirinên me wê di her demê de heta ku ew hizirkirinên me hebin wê ew jî wê hebê. Wê temenekê bi ajoyî û hwd re jî wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê bi gelek aliyên re wê fahmbikê. Mîtoloji wê, vegotin bê, çîrok bê, folklore jîyanê bê, pêşxistinên bi vegotinê ên jîyanên dijîn û jîyane ên demên berê de û hwd bê. Wê di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Mîtoloji wê bi van rengên vegotinê re wê, lêkirinên wateyê, fahmkirinê û hwd bê. Wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê fahmkirinê ê jîyanê bê. Minaq wê rewşên wek ehevdû kuştinê ên ku wê bi vegotinên olzanî ên weke *habîl û kabil* werina ser ziman û hwd wê tenê wê awayna wê bin. Armanca têgînên mîtolojiyê wê di wê çerçoveyê de wê xosletên rengên têkiliyan bi awa û fahmkirinên wan re wan salixbikê û werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê minaq ku em bi kuştina Habil û kabil re hildina li dest wê 'têgîna kuştinê' wê weke aliyê ku wê bi wê têkiliyê re wê bê xwestin ku ew were fahmkirin. Ev wê weke aliyekê ku wê ji wê wate, fahmkirin jî bi salixkirinên têgînê re ku wê ji wê werina derxistin bin. Minaq weke lêgerîna gilgamêş li jîyane nemir û hwd. Weke vejînkirina Enki Înanna, weke destana tûfanê û hwd.

Abdusamet yigit, Kurdistan, Cizira botan, 2020